

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

METROPOL MİMARLIK VE YERLEŞME SORUNU

**DOKTORA TEZİ
Özlem BERBER**

Anabilim Dalı : Mimarlık

Programı : Bina Bilgisi

ARALIK 2010

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

METROPOL MİMARLIK VE YERLEŞME SORUNU

**DOKTORA TEZİ
Özlem BERBER
(502012015)**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 13 Ekim 2010
Tezin Savunulduğu Tarih : 24 Aralık 2010**

**Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ferhan YÜREKLİ (İTÜ)
Diğer Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Semra AYDINLI (İTÜ)
Prof. Dr. Arzu ERDEM (İTÜ)
Doç. Dr. Bülent TANJU (YTÜ)
Yrd. Doç. Dr. Murat ULUĞ (KOÜ)**

ARALIK 2010

ÖNSÖZ

Uzun soluklu bu doktora çalışması süresince düşünceleri, yorumları ve eleştirileriyle bana çok yardımcı olan değerli hocam Ferhan Yürekli'ye; önerileriyle düşüncelerimin gelişmesine çok katkıda bulunan Arzu Erdem'e; tam noktayı koydum dediğim anda değerlendirmeleriyle önümde yeni ufuklar ve araştırma alanları açan Semra Aydınllı, Murat Uluğ ve Bülent Tanju'ya; süreç içerisinde benim için çok kritik olan anlarda verdiği cesaret ve her aşamadaki çok değerli, ufuk açıcı yorumları için Sait Ali Köknar'a; yine çok kritik zamanlarda yanımda olup bana cesaret veren Didem Teksöz'e; hiç eksilmeyen desteği, özeni ve sabrı için Levent Özkendirci'ye ve her zaman yanımda olan sevgili ailem Özşen Berber, Abdullah Berber ve Öznur Berber'e çok teşekkür ederim.

Eylül 2010

Özlem BERBER

Mimar

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
ŞEKİL LİSTESİ	vii
ÖZET.....	ix
SUMMARY	xv
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Sorun Alanının Açılımı	2
1.2 Araştırma Alanının Açılımı.....	9
2. MODERN METROPOLÜ HATIRLAMAK.....	11
2.1 Modernliğin Mekânı Olarak Metropol.....	11
2.2 Modern Kente Farklı Bakışlar	15
2.3 Metropolde Yaşam ve Yeni Birey	19
2.4 Metropol Kültürü ve Metropolde Yaşam	21
2.5 Modern Metropolün İnşası.....	24
2.6 Bölüm Sonucu: Öncüllere Dair	36
3. GÜNÜMÜZ METROPOLLERİNİ KAVRAMA VE TANIMLAMA SORUNU	39
3.1 Yoğunlaşma Yayılma ve Çözülmenin Yeni Halleri	40
3.2 Yerinden Edilen Mekân	43
3.3 Merkezlessiz Tarihsiz Açık Bir Ürün.....	44
3.4 Küreselleşme ve Küresel Kent Söylemi.....	46
3.5 Küresel Kültür Endüstrisi ve Metropol Kültürü	51
3.6 Bölüm Sonucu: Duruma Dair.....	58
4. İSTANBUL ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN GÜNÜMÜZ METROPOLLERİNDEKİ DÖNÜŞÜM DİNAMİKLERİNİ ORTAYA KOYMAYA YÖNELİK BİR MODEL	61
4.1 İstanbul	62
4.2 Dönüşüm Dinamikleri Modellemesi	66
4.2.1 Paket.....	66
4.2.2 Büyük ve boş.....	76
4.2.3 Gösteri	80
4.2.4 Gösteri'nin dışında kalmak	88
4.3 İstanbul Dönüşüm Haritası	95
4.4 Bölüm Sonucu: Olasılıklara Dair.....	101
5. SONUÇ VE TARTIŞMA.....	105
KAYNAKLAR.....	109
ÖZGEÇMİŞ	117

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1: M. Duchamp, Ready-Made, 1913.	13
Şekil 2.2: W. Ruttmann, Berlin: Symphony of a Great City, 1927.	17
Şekil 2.3: P. Citroen, Metropolis, 1923.	18
Şekil 2.4: G. Grosz, Friedrichstrasse, 1918.	18
Şekil 2.5: C. Chaplin, Modern Times, 1936.	21
Şekil 2.6: F. Lang, Metropolis, 1927.	21
Şekil 2.7: Chaux Yerleşmesi, C. N. Ledoux, 18. yy. (Frampton, 1992).	25
Şekil 2.8: Pullman Planı, S. S. Berman & N. F. Barret, 1880 (Url-1).	26
Şekil 2.9: Bahçe Şehir, E. Howard, 1898 (Frampton, 1992).	26
Şekil 2.10: Çağdaş Kent, Le Corbusier & P. Jeanneret, 1922 (Frampton 2001).	27
Şekil 2.11: İşlevsel Kent Sergisi'nden, Amsterdam, 1935 (Mumford, 2000).	28
Şekil 2.12: New York, 1932 (Url-2).	29
Şekil 2.13: Opbouw, L.S. Beese, J.Bakema, 1949-53 (Mumford, 2000).	30
Şekil 2.14: Westhausen, E. May, H. Boehm, Bangert, 1930 (Teige, 2002).	31
Şekil 4.1: Dönüşüm dinamikleri modellemesi, ana eksenler ve ilişki alanları.	66
Şekil 4.2: Paket'in kent çeperindeki gelişimine örnek, Ümraniye, İstanbul.	67
Şekil 4.3: Paket'in kent merkezindeki gelişimine örnek, Altunizade, İstanbul.	67
Şekil 4.4: Levent, İstanbul (Url-3).	68
Şekil 4.5: Maslak, İstanbul (Url-4).	68
Şekil 4.6: İstanbul, Ataşehir'de yapımına başlanmış olan Varyap Meridian adlı projeye ait reklam sayfası (Url-5).	71
Şekil 4.7: Beykoz Konakları ve Bahçeşehir, İstanbul, 2010 (fotoğraf: Ö. Berber). ..	72
Şekil 4.8: İstinyepark (Url-6) ve Forum İstanbul (Url-7), iç mekândan görünüşler. ..	72
Şekil 4.9: Otopark girişi, Levent, İstanbul, 2010 (fotoğraf: Ö. Berber).	73
Şekil 4.10: İstanbul Nişantaşı'nda faaliyet gösteren bir inşaat firmasının uygulamalarından örnekler (Url-8).	74
Şekil 4.11: "Peyzaj bir yollar halısıyla kaplanır, yapılar yükselir...", İstanbul, 2010 (fotoğraf: Ö. Berber).	74
Şekil 4.12: 2008, 1982, 1946 yılları hava fotoğrafları, Levent, İstanbul (Url-9).	77
Şekil 4.13: Kozyatağı, 2005-2007, İstanbul (fotoğraf: O. Meriç), (Url-10).	79
Şekil 4.14: Mavi Jeans, "Burası İstanbul" reklam kampanyasından (Url-11).	86
Şekil 4.15: Newsweek dergi kapağı, sayı 146/9, 2005.	86
Şekil 4.16: Tarlabası Geleceğini Paylaşıyor Sergisi'nden imajlar, Beyoğlu Belediyesi Sanat Galerisi, 22.05-22.06.2008, İstanbul (fotoğraf: Ö. Berber).	89
Şekil 4.17: Ağırlıkla ortanın altı ve düşük gelir gruplarına yönelik inşa edilen TOKİ Kayabaşı konutlarından görünüş, İstanbul, 2010 (fotoğraf: Ö. Berber). ..	93
Şekil 4.18: Çengelköy, İstanbul, 2010 (fotoğraf: Ö. Berber).	95
Şekil 4.19: Başakşehir, İstanbul, 2010 (fotoğraf: Ö. Berber).	95
Şekil 4.20: İstanbul Dönüşüm Haritası	96
Şekil 4.21: "Maslak şantiyesi...", İstanbul, 2006 (fotoğraf: O. Meriç), (Meriç, 2009).	97
Şekil 4.22: Beykoz Konakları, İstanbul, 2009 (fotoğraf: Ö. Berber).	99
Şekil 4.23: Alkent, Büyükçekmece, İstanbul, 2003 (fotoğraf: O. Meriç), (Meriç, 2009).	99
Şekil 4.24: Bahçeşehir, İstanbul, 2010 (fotoğraf: Ö. Berber).	100
Şekil 4.25: Avrupa Konutları ve Başakşehir, İstanbul, 2010 (fotoğraf: Ö. Berber). ..	100

METROPOL MİMARLIK VE YERLEŞME SORUNU

ÖZET

Bir süredir kentler çeşitli ölçeklerdeki yeniden yapılanma aktivitelerinin ve çeşitli disiplinler tarafından bu süreçleri açıklamaya yönelik yapılan tartışmaların odağı olmuş durumda. Kapitalizmin eriştiği yeni aşamanın, üretim sistemlerindeki değişimlerin ve oluşmakta olan yeni bir küresel egemenlik biçiminin gündelik yaşamlarımıza etkileri, kendilerini en çok kent mekânlarının da bu süreç içerisinde yeniden kurulumu aracılığıyla gösteriyor. Tez bağlamında öne sürülen, bu dönüşümlerin yeni türde bir 'yerleşme' sorunu ürettiğidir. Bu sorunu tanımlamak için önce metropolün doğası, metropol-yaşam-mimarlık ilişkileri ve açılımları üzerinden 'günümüz metropollerindeki dönüşümler'in neler olduğu açıklanacak; bu dönüşüm süreçleri İstanbul bağlamından örneklerle deşifre edilecek ve neden/nasıl bir yerleşme sorunu üretiyor oldukları tartışılacaktır. Bu çalışmanın ana motivasyonu ise tasarımcı olarak eylemde bulunabilmek için mekâna ve yere dair nasıl alternatif kavrayışlar geliştirebiliriz sorusu olacaktır.

Bu anlamda günümüz kentlerinin yakın geçmişinde yaşanan en önemli ve radikal değişim tarım toplumundan endüstri toplumuna geçiş süreci, yani modernliktir. Çok boyutlu bir kavram olan modernlik, öncelikle insan düşüncesinin bilgiyi ve varoluşu kavrayışında ve sonrasında da toplumların yaşam biçiminin tüm bileşenlerinde kökten dönüşümlere işaret eder. Modern kavramı ile buluşan kişisel yaşamlarımız ve yaşam alanlarımız; sosyopolitik değişimler, endüstrinin, teknolojik araçların, kitle iletişim araçlarının çok hızlı gelişimi, kapitalist dünya pazarının genişlemesi, hızlı kentleşme gibi özellikle ondokuzuncu yüzyıldan itibaren etkilerini çok belirginleştirerek yaşamlarımıza giren modernizasyon süreçleri ile geri dönülemez biçimde değişmiş, dönüşmüş ve hala da değişmektedir. Sözü edilen ekonomik, toplumsal, teknolojik dinamikler, diğer taraftan da bunları yönlendirmeye çalışan politik, bürokratik, kurumsal çerçevelerin kurulumu modernizasyon süreçlerini, bu süreçlere karşı geliştirilen öznel tepkiler ise modernizmleri tanımlar. Bu sürecin ürettiği süreksizlikler, üzerine kurulduğu yerinden çıkarma mekanizmaları, parçalı ve nicelleştirici yapısı gibi niteliklerinin insanları sürekli değişebilir zeminlerde göçebe kılmaları, yersizyurtsuzlaşan zihinleri ve bedenleri de beraberinde getirmiştir. Modern öncesi toplumların mutlak karakterli "anlam ve yaşam bütünselliği"nden kurmaca, bireysel anlamlandırmalar dünyasına geçiştir yaşanan. Modern insanın kaçıp kurtulamayacağı bir durumdur 'yersizyurtsuzluk'. Hem büyük bir üretici özgürleşmenin hem de, belki de hiç sona ermeyecek bir rahatsızlığın kaynağı olarak...

Modernlik bir yandan insanları geleneğin ve aşkın dogmaların bağlarından kopararak, onları hep değişen zeminlerde göçebe kılarak ve böylelikle kendilerini özgürce inşa etmelerini olanaklı hale getirerek onlara yaratıcı üretkenliğin kaynağı bir özgürlük ya da daha doğru bir deyişle, daha önce olmayan bir özgürleşme arzusu verirken bir yandan da modernleşmenin iktidar kurucu mekanizmaları onları disiplin kurumları ve birey-üstü, bütüncül kuruluşları aracılığıyla kendi amaçları doğrultusunda biçimlendirmeye çalışır. Modern yaşamın maddi, fiziksel, işlemsel yapılanmalarını örgütleyen modernizasyon süreçleriyle, modern bireylerin bu

süreçler karşısında geliştirdikleri öznel tepkiler ve gerçekleştirmek istedikleri arzuları arasındaki bu diyalektik ilişki modernliğin doğasında bulunan kriz durumunun ve modernliğin ikili yapısının nedenidir.

Modernliğin doğasında bulunan tüm çelişki ve kriz durumlarının, yaşanan modernizasyon süreçlerinin ve bu süreçlere tepki olarak gelişen modernist tavırların fiziksel varlık kazanıp görünür hale geldiği ve beslendiği yer ise modern metropoldür. Metropol modernliğin mekânıdır ve modernliğin ürettiği tüm çatışmaların arenası da modern metropolün mekânları. Bireylerin öznellikleri (*çokluğun yaratıcı ve üretken yersizyurtsuzluğu*) ve toplumun nesnel ve sabit doğası (*güç ve iktidar ilişkileri, disiplin ve kontrol mekanizmaları*) arasındaki çatışma ya da uzlaşma süreçleri metropolde gerçekleşir. Metropol, bu sürece içinde geçeceği, ona özgü olan koşullarını sağlar. Modern yaşamın yığılma, kalabalık ve yoğunluklarının ürettiği metropolün doğasının temelinde bu gerilim ve karşıtlıklar bulunur. Bu çelişkili doğa, yaşamın fiziksel ve zihinsel kuruluşlarında, mekânsallıklarında, ilişkiselliklerinde *açıklık rejimlerinin* üretiminin başarılması ölçüsünde 'yaratıcı ve üretken mekâna', *kapalı rejimlerin* baskın gelmesi durumlarında ise bir 'karabasan'a' evrilme olasılığına aynı anda sahiptir.

Mimarlık, metropol denilen yeni kent türü ile karşılaşma sürecinde, modern yaşamın dönüştürdüğü kentin yeniden nasıl örgütlenebileceğine ve yeni yaşama uyum sağlayacak kentsel koşulların nasıl üretilebileceğine dair ideal kent kurgularından konut yerleşmelerine kadar çok farklı ölçeklerde çok çeşitli öneriler üretmiştir. Genel olarak bu önerilere metropolün doğası ile kurdukları ilişkiler bağlamında baktığımızda ise üç kritik nokta ile karşılaşırız. Bunlardan birincisi, mimarlık ve modernizasyon süreçlerinin ana aktörleri, özellikle de kapitalizm ve çeşitli disiplin mekanizmaları arasındaki sorunlu ilişkidir. Salt kendi kuruluşuyla toplumu ve bireyi inşa edebilme yeteneğine sahip olduğuna dair örtük inancı, mimarlığın, güç ilişkilerini anlama konusunda naif davranmasına yol açmış ve modernliğin disiplinci mekanizmalarının içine düştüğü anları tarif etmiştir. İkincisi ise, mimarlığın metropol ile kurduğu ilişkinin dışarıdanlığıdır. Karmaşıklıkla yüzleşme zorluğuyla ve örtük inançlarının da etkisiyle mimarlar çoğunlukla metropole bir hastayı iyileştirmeye çalışan doktor tavrıyla yaklaşmış, metropol çokluğunun potansiyeli olan 'üretken mekân'ı dışlamışlardır. Üçüncü kritik nokta ise mimarlık ve modern yaşamın ürettiği kitlesel kültür olgusu arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Kitlesel kültür olgusunun stiller süpermarketinin gelişimi, mimarların sosyopolitik eleştirelliğinin zayıflamasına yol açmıştır. Mimarların kentle kurdukları ilişkide çok etkili olan bu kritik noktalar kalıtsal izler olarak bugün de hala taşınmaktadır, beraberlerindeki sorular ve ürettikleri gerilimlerle birlikte.

Bugün, günümüz kentlerini ve yaşamını etkileyen ve ayaksesleri 1970'lerden itibaren duyulmaya başlanan ikinci önemli değişim dönemi içinde yani, postmodern dönemde, hatta belki onun da sonrasında yaşıyoruz. Modernlik deneyiminde olduğu gibi postmodernliği de birçok kişi üretim, yönetim, uzmanlaşma, haberleşme, ulaşım alanları ve düzeylerinde gerçekleşen radikal değişimlere bağlı olarak açıklar. Ama bu kez karşımızda Fordizm yerine esnek birikim, sanayi egemenliği yerine hizmetler ve enformasyon egemenliği, ulus-devletler yerine dünyanın yeni bir küresel egemenlik biçiminin oluşum süreci içinde ekonomik, kültürel ve politik tek bir mekân olarak birbirine eklemlenmesi ve kültür endüstrisinin küresel kültür endüstrisine dönüşmesi gibi nesnel süreçler vardır. Bazı açılardan modernizasyon süreçlerinin gelişmiş ve farklı boyutlara sıçramış biçimleri olarak görülebilecek bu değişimler bir yandan da önemli niteliksel değişimler barındırılar: Sermaye, mal, insan, bilgi, vb. her türlü değişim için mekânsal sınırlandırmaların öneminin hızla azalıyor olması; özellikle iletişim ve bilişim alanlarında yaşanan gelişmelerle fiziksel konumlanmaların anlamlarını belli ölçeklerde yerinden eden, güç ve üretim

ilişkilerinin yapısını dönüştüren “akış mekânları”nın kurulması; “küresel kent” diye adlandırılan yeni tip bir metropol söyleminin gelişimi; modern metropolün geçmişteki yapılanmasıyla karşılaştırıldığında, kentlerdeki karar verici mekanizmalar üzerindeki sermaye egemenliğinin büyük ölçüde artışı; bir yandan daha önce hiçbir zaman olmadığı kadar etkili bir biçimde homojenleştirici, standartlaştırıcı bir nitelik taşıdığı, bir yandan da yaratıcı etkinlikler için her zamankinden daha çok alternatif alan ürettiği öne sürülen küresel kültür endüstrisi olgusunun bu biçimde çelişkili bir karakter kazanması; modernliğin disipline edici çeşitli iktidar mekanizmalarının yerini, asıl meselesi bizzat yaşamın tümüyle üretimi olan biyo-iktidarın alması gibi... Tüm bu tartışmalar arasında metropol, bir kez daha değişen toplum ve paradigmaların kendilerini gösterdiği ve varlık kazandığı yerdir. Bu süreçte kente bakış da yeniden kurulmaktadır çünkü, günümüzün metropollerine ilişkin karşımıza çıkan pek çok durum, bizi kent üzerine bile geldiğimiz şeylerden yine uzaklaşmaya zorlamaktadır. Modernlikle beraber, doğal olarak gelişen ve yaşanan bir *olgu* olmaktan çıkan ve bir *kavrama* dönüşen kentin bugününü kavramak ve tanımlamakla ilgili sorun yaşıyoruz.

Bu bağlamda, tez çerçevesinde günümüz metropollerinde yaşanan değişim süreçlerini ve etkilerini ortaya koymaya yönelik bir model önerilmektedir. Modelin örnekleme alanı da Türkiye’nin en büyük metropolü ve son zamanlarda kendini hızla artan bir tempoda küresel dinamiklerin etkilerinin içinde bulan bir kent olan İstanbul olarak seçilmiştir. Dönüşüm süreçlerinin İstanbul bağlamından örneklerle deşifre edildiği ve sonunda bir İstanbul Dönüşüm Haritası’nın çıkarıldığı bu modelleme önerisi dört ana başlıktan oluşur:

1. Paket

Kentin küresel ilişkilere eklemlenme çabasıyla, neoliberal ekonomik ve politik düzenin mekânsal yapılanma mantığının ürünü olan *Paket*, çalışma, yerleşme, alış-veriş, eğlence, dolaşım ve bunların birbirleri ile ilişkileri ile ilgili olarak gelişen yeni kentsel alanları tarifler. Kendine özgü bir planlama, yönetim ve pazarlama stratejisini ısrarla talep eder. Temel olarak, ‘alışveriş merkezi + iş merkezi + güvenli konut + otoyol/metro’ birimlerinin farklı kompozisyonlarla biraraya gelmesiyle oluşur. Ana bileşenleri oluşturan programlar, kimi zaman, alışveriş merkezi ve iş merkezinin farklı varyasyonları olarak otel, eğitim kurumu, hastane, eğlence merkezi, tema park gibi programların eklenmesiyle çeşitlenebilir. Çoğu zaman metropol kenarlarında yeni gelişen akslarda yapılanmasına rağmen merkezde konumlandığı durumlar da vardır. Merkeze etkisi, daha çok, *sıçramalar* biçimindedir.

Paket’in yapılanma mantığı herhangi bir bütünsellik kaygısı gütmmez. Kent içinde yan yana bulunan iki yapı alanında ölçek, program, vb.ve ilişkin herhangi bir ilişki kurma düşüncesi de bu mantığa dahil değildir. Bu tavır kentliyi, herhangi bir alanda yan yana gelmiş alışveriş merkezleri, spor ya da eğlence kompleksleri, iş merkezleri ya da konut bölgeleri gibi birbiriyle ilişkisiz, otonom elemanlarla karşı karşıya bırakır. Bu tavrın ürettiği bir başka durum da, kent içinde “içe dönük adalar”ın oluşmasıdır. Bu adalar içinde benzer nesneler, yapılar ya da yaşam tarzları tekrar ederler. Benzer biçim ve ölçeklerdeki yapısal elemanların kullanımı, iç organizasyonlarının katılığı, içindeki yaşamın ve yaşayanların davranışlarının homojenliği *Paket* ile üretilen bu alanların temel karakteristik nitelikleridir.

Paket, asıl olarak, yaşamımızı tüm yönleriyle kuşatma eğilimindeki ekonomik, kültürel ve politik yeni bir küresel egemenlik biçiminin kendisini gerçekleştirmesi için çalışır. Mimarlık bu süreç içinde hizmet verebilir, planlama ise neredeyse tümüyle işlevsizdir.

2. Büyük ve Boş

Büyük ve *Boş*, *Paket* ile yapılanan metropol mekânlarının ürettiği dev ölçekli doluluklar (*Büyük*) ve tanımsız, ölçeksiz boşluklar, ara durumlar (*Boşluk*) tarafından tanımlanır ve/veya üretilir. Mimarlık ve planlama, *Büyük*'ü üretebilir, fakat *Boş* ve *Boş*'un ürettiği '*orada olma hissi*' neredeyse tümüyle reddedilir.

Büyüklik arasındaki boşluklar, modernistler tarafından sağlık kaynağı ve özgürleştirici bir kentsellik ve iletişim için yeni bir olanak olarak görülmüştü. Tam tersine, bugünün metropolünün boşlukları, başka bir deyişle parçalanmışlığının karakteri artık fragmanların büyüleyici bir biçimde biraraya gelişi olarak değil de, herbirinin birbirinden kesin bir biçimde tecridiyle tanımlanıyor. Fragmanlar artık hızla birbirlerinden ayrılıyor. Bu durumun sonucu ise *parçalanma* olgusunun varoluşsal bir kaygı/şüphe üretir hale gelmesidir.

Büyük ve *Boş*, *Paket*'in doğası gereği ürettiği bu ilişkisizlik, bağıntısızlık, arasızlık, nişsizlik durumunu tarif eder. *Paket* ile yapılanan yeni kentsel alanların doğaları gereği ürettiği *Büyük* ve *Boş* ile *Boş*'un ürettiği *kaygı* ve *şüphe*, bir taraftan güncel metropol için üretilen güvenlik paranoyalarını ve daha önemlisi diğer taraftan da, genel olarak kentsel olana, kentselliğe ve metropoliten yaşama ilişkin yeni bir tür yaygın umutsuzluğu besler. Sonra da bunlar, *Paket*'in üretiminin devam koşullarını sağlayan en önemli manipülasyon araçları olarak sisteme yeniden eklenir.

3. Gösteri

Gösteri, kamusal söylem ve kanaatleri üreten ve düzenleyen birleşik ve yaygın bir imge ve fikirler aygıtıdır. Toplumsal yaşamın tüm yönleriyle meta tarafından kuşatılması anını temsil eder. Elbette ki, her zaman toplumsal yargı ve algıları biçimlendirme amacıyla kurulmuş sayısız mekanizmanın varlığından sözedilebilir ama bugünün dünyasının iletişim olanakları bu iş için daha önce hiç olmadığı kadar güçlü araçlar sağlamışlardır.

Bu durum modern bireyin doğasında bulunan, yeni arzular, olanaklar ve yaşam biçimleri arayışıyla her türlü disiplin ve türdeşleştirme girişimlerine karşı olası direnişini oldukça kritik hale getirmektedir. Yoksa, modern toplumların bugün geldiği aşamada, yaşamı bütün yönleriyle kuşatma eğilimindeki ekonomik, politik ve kültürel yeni bir küresel egemenlik biçiminin kuruluş süreci içinde, 'salt verili olan tarafından biçimlendirilmeye' gitgide yakınlaşmakta mıyız? *Gösteri*'nin üretiminin kontrolünü, aslında ironik bir biçimde yine *Gösteri*'yi üreten araçların sağladığı olanaklarla, elimize geçirmedığımız sürece evet.

Kent bağlamında *Gösteri*'nin en temel çabası, süregiden değişimin anlamlandırılması, yönlendirilmesi ve meşrulaştırılmasına ilişkindir. Dolayısıyla bu dünyanın kentlerinin mekânsal yapılanma mantığı olan *Paket*'in de ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkar. *Gösteri*'den bağımsız *Paket*'in varolması mümkün değildir; *Paket*'in her gerçekleşmesinde de *Gösteri* yeniden üretilir. Yine, mimarlık bu süreç içinde hizmet verebilir, planlama ise neredeyse tümüyle işlevsizdir.

4. Gösteri'nin dışında kalmak

Küreselleşme ile ilgili olarak aslında görünenin ötesinde kalan birçok şey var. En önemlisi de küreselleşmenin herkes ve her yer için aynı anlama gelmiyor olduğu gerçeğidir. Bazıları için birleştirici, bazıları için bölücüdür küreselleşme. Bazıları büyük bir hareket özgürlüğüne kavuşmuşken bazıları hiç de tahammül edilir gibi

olmayan yerelliklerine saplanıp kalır ve tüm bu son derece eşitsiz yaşam formları bugünün metropolünde birbirlerine çok yakın mesafelerde yaşarlar. Bu durumun bir sonucu ve *Gösteri* dışında kalanları yok sayma ya da dışlama mekanizmalarının bir örneği 'kentsel dönüşüm projeleri'dir. Bir başka sonucu ise *Gösteri*'nin içinde olanlarla, dışına sürülenler arasındaki mekânsal yakınlığın oluşturduğu yeni tür mekânsal sınırlardır. Bunlar çoğu zaman büyük "paranoya inşası"nın sonucudur. Bir zamanlar kentin etrafını kuşatan duvarlar artık kenti çok farklı yönlerde, boydan boya içeriden bölmektedir. *Paket*'in çeşitli uygulamalarında ve daha çok mimarlık ve planlama açılarından yeni bir konvansiyon olarak karşımıza çıkan bu sınırların varlığı genel olarak tümüyle tartışma dışıdır.

Yukarıdaki model ile açıklanmaya çalışılan bu dönüşüm süreçleri daha önce olmayan türde bir 'yerleşme' sorunu üretmektedir. Yerleşmek, bir eylemdir. Bilinçli bir inşa sürecine, bireysel (ya da kolektif) inşa inisiyatifinin kullanılmasına referans verir. İnsan yaşamı mekânlara ve mekânlar arasındaki akışlara yerleşir. Fakat yerleşmek, bir mekânın verili niteliklerine sığınmakla değil, o mekânda kendimizi gerçekleştirdiğimiz bir yer inşa edebilmekle ilgilidir. Çünkü, insan ve mekân arasındaki ilişki tek yönlü bir ilişki değildir: Eylemlerimiz ne bizim üstümüzde ya da ilerimizde olan yapılar tarafından belirlenir ne de bütünüyle özgür irademizin sonucudurlar. Yaşadığımız dünya bizi ve aynı anda biz de onu inşa ederiz. Dolayısıyla mekân, toplumun nesnel doğası ve toplumsal yapıların örgütlenmeleri tarafından olduğu gibi, aynı zamanda da, özünde mekânsal varlıklar olan insanlar tarafından, yaşamlarımızı kuşatan mekânsallıkların toplumsal kuruluşunda aktif katılımcılar olan insanlar tarafından da üretilir ve aslında hiç bitmeyen bir mücadelenin alanıdır. Fakat, modern toplumların bugün geldiği aşamada, yaşamı bütün yönleriyle kuşatma eğilimindeki ekonomik, politik ve kültürel yeni bir küresel egemenlik biçiminin kuruluş süreci içinde ve mekândaki yansımalarının karşısında, acaba 'salt verili olan tarafından biçimlendirilmeye' gitgide yakınlaşmakta mıyız? Yerleşme sorununun temelinde yatan soru budur. Modern metropolün disiplinci, dayatmacı, türdeşleştirici olduğu yönlü eleştirilen mekânsal yapılanmalarından farklı olarak –çünkü onlar, kendi duruşlarının netliğiyle karşı duruş alanını da tarif edebiliyorlardı- bugünün mekân üzerinden iktidar kuran mekanizmaları yaşamımızın her yönünü tamamen kuşatma eğilimindedir; modelin '*Paket*', '*Büyük*' ve '*Boş*', '*Gösteri*' ve '*Gösteri*'nin dışında kalmak' başlıklarının hep bir noktada birbirlerini üretmeye ya da içermeye başlamalarında görüldüğü gibi. Bu iktidarın hem üretici gücü olan hem de çeşitli mekanizmalarla denetlemeye çalıştığı modern insanın yaratıcı *yersizyurtsuzluğu* –kendini farklı biçimlerde gerçekleştirme olanaklarının sonsuzluğuna dair bilinci- aynı zamanda onun yıkımı ya da farklı biçimlere evrilmesi olasılığının da üretici gücüdür; metropol ise mekânı.

METROPOLIS ARCHITECTURE AND THE PROBLEMATIC OF PLACING

SUMMARY

For some time, cities have been the place for various activities of re-construction processes and they have been the major subjects of the discussions directed by various disciplines that are trying to understand these processes. Today, the facts like the new developing global supremacy, the new phase of capitalism and the important changes in production forms show their effects on our daily lives through re-construction of city spaces within these processes. The argument of this thesis is that these transformation processes cause to a problematic of 'placing'. In order to describe this problematic, first, with an investigation through the nature of metropolis and the relations between metropolis-architecture-life, it will be explained what are these 'transformations in contemporary metropolis'. Second, these processes of transformation will be deciphered through examples from the context of Istanbul by means of a proposed model. And third, it will be argued why/how are these processes cause to a problematic of placing. The main motivation of this research would be the question of how we could develop new conceptions of space and place in order to perform actions as designers.

In this sense, the most important and radical change in the recent history of our contemporary cities and lives is the transformation of society from agrarian to industrialized one: that is simply modernity. Modernity is a multi-layered concept. It caused radical transformations, first of all, in people's conceptions on knowledge and existence and then in every aspect of societies' ways of life. Our lives and living environments have radically changed and are still changing by the processes of modernization like socio-political transformations, developments in industry, technology and means of mass communication or like the expansion of capitalist world market, rapid urbanization, etc. The discontinuities produced by this processes, their mechanisms of dislocation and, their fragmentary and objectifying character have made people as nomads on a continuously changing ground, with their nomadic minds and bodies. This turn can be identified as a transition from the "wholeness of meaning and life" of pre-modern societies to the modern world of fictitious and subjective explanations. 'Nomadism' is an existential state that modern individual could never be escape from. It is the source of a big productive and creative freedom but also of an inconvenient and anxious way of existence.

Modernity, in one hand, gives people a freedom, or rather a desire for freedom, which is the source of creative production by loosening the ties of tradition and transcendental dogmas, by making them nomads on continuously changing grounds and by giving them the possibility to built themselves individually; but on the other hand, the power mechanisms of modernization try to form people according to their benefits by various disciplinary institutions which are above individuals. This dialectic relationship between modernization processes, which organize the material, physical and functional structures of modern life, and the subjective responses of the individuals to these processes through their desires, is the reason of the contradictory nature of modernity and its entire crisis.

The place where these processes of modernization gained existence and became visible; and also the place, in which modernist approaches are raised as attitudes against these processes, is modern metropolis. Metropolis is the space of modernity and the arena of all these struggles is the space of modern metropolis. Conflicts or negotiations between the subjectivity of individuals (the creative and productive nomadism of the modern individuals) and the objective nature of concrete society (power relations and disciplinary mechanisms) take place within metropolis. The metropolis provides the particular conditions in which this processes take place. These contradictions and tensions define the nature of metropolis. This contradictory nature has the potential to evolve to 'creative and productive space' under the condition of success in operating *open regimes* in its physical and mental constructions, spatiality and relations; but at the same time, it has also the potential to evolve to 'nightmare' under the condition of the predominance of *closed regimes*.

Architecture has produced many proposals in various scales from ideal city forms to housing settlements concerning this new type of city, metropolis. How can this new city be well organized or how can new urban situations be created compatible with new developing modern life, were the main questions. When we look to these proposals in the context of their relation with the nature of metropolis, we face with three critical points. First of them is about the problematic relationship between architecture and the main actors of modernization like capitalism and various disciplinary mechanisms. The covered ideology of architecture, which can be stated as architecture is capable of structuring society and individuals solely with its own construction, caused architects had naïve behaviors in understanding power relations and it defined the moments when architecture fell in to the same side with disciplinary mechanisms. Second point is about the character of the relationship between architecture and metropolis. Architects mainly considered metropolis as an outsider and they approached it in the manner of a doctor trying to cure his patient. This approach was also about the difficulty of facing with the complexities of the city and modern life. And third point is about the relation of architecture with mass culture. The development of the supermarket of styles of the mass culture brought about the weakening of the position of architects as socio-politic critics. These critical points about the relation of architecture with the city are still effective as genetic traces today.

Today we are living in the age of the second radical change, which was effective for our contemporary cities and life of individuals: the postmodernity. Its footsteps started to be heard after 1970s. Like in the case of modernity, many people defines the turn to postmodernity with giving the priority to the radical changes in production, administration, specialization, communication and transportation. But this time we are confronted with "flexible accumulation" in place of Fordism, the domination of informatics and service sector in place of industry, mass privatization in place of mass production, or with an articulation of the whole world as a mono economic, cultural and political space defined as globalization or as a new global supremacy in place of nation states. These changes can be seen as developed and advanced forms of modernization processes; but on the other hand they represent important qualitative changes: Like the weakening of the spatial boundaries for every kind of exchange of capital, people, commodity or knowledge; the formation of "spaces of flow" which transform the structures of power and production relations by the developments in communication and information systems; the formation of a new discourse on metropolis defined as global city; the rising domination of the capital on the decision making mechanisms of cities; the formation of the global culture industry which oscillates between being totally homogenizing and liberating at the same time; the replacement of the disciplinary power mechanisms of modernity with bio-power mechanisms... Among all these discussions, metropolis once again is the

main arena of the changing society and paradigms. The conception and the idea of city are also changing because the situations of contemporary metropolis, again, make us to get rid of the things that we knew about the city. Today we are dealing with a difficulty on defining and conceptualizing our cities.

In this context, the thesis proposes a model to understand the transformation processes in contemporary metropolis. The exemplification area of the model is chosen as Istanbul, which is the biggest metropolis of Turkey Republic and nowadays which has been living under the various pressures of global dynamics. This proposal of modeling by which these transformation processes are deciphered through examples from the context of Istanbul and resulted with an Istanbul Transformation Map, has four main topics:

1. *The Package*

The Package is produced by the attempt of the city to articulate itself to the global relations and is the production of spatial construction of related economic and political systems. It defines the programmatic and formal content of the new emerging areas of working, housing, commerce, entertainment and circulation, and it also defines the relational networks between them. It insists on a certain kind of planning, management and marketing strategy. Principally it consist of the juxtapositions of 'shopping center + business center + gated community + highway/subway' in various compositions. These main programs can become varied by the addition of programs like hotel, educational institution, hospital, theme park, etc. as variations of business and shopping center. It develops mostly on a new emerging axle in the fringes of metropolis. Its effects on the center are in the form of splashes.

The structuring logic of *The Package* has no concern for any kind of integrality. We come up against autonomous elements on the terrain: integrated shopping centers, sports and leisure complexes, office buildings or housing zones with lack of any relation. But at the same time another change is induced by the appearance of 'introverted islands' within which similar objects and lifestyles are reproduced. The repetition of similar-sized construction elements, the high degree of internal organization and, the homogeneity of the inhabitants and their behavior are the main characteristics of these areas which are produced by the *Package*.

The Package mainly works for the tendency of the new global economic, political and cultural supremacy towards enclosing all aspects of our lives, with giving it its living form. Architecture can serve for it and the thought or conception of planning is almost unfunctional.

2. *The Big and the Empty*

The *Big* and the *Empty* are the concepts that define, or defined by the large-scale solids (the *Big*), the indefinable gaps and in-between situations (the *Empty*) that produced by the various applications of *The Package*. Architecture and planning can produce the *Big*, but the *Empty* and 'the sense of being' produced by the *Empty* are totally disregarded.

The emptiness surrounded by the bigness was imagined as the source for health and a new possible space for an emancipatory communication by modernists. On the contrary, the fragmentation of the contemporary metropolis is no longer characterized by a dazzling accumulation of fragments, but rather by an isolation of

them; the fragments are increasingly removing from one another. So the fact of fragmentation becomes the producer of an existential anxiety and suspicion today.

The *Big* and the *Empty* are define this spatial quality of the new city of *The Package*, which is characterized by the lack of *relations* and *in-between spaces*. In this way, *The Package* ignores and annihilates the fields, which feed the very precious thing about metropolis: the metropolitan life with its modern cosmopolitanism. These spaces serve for the modish discourse about the security problems in contemporary metropolis, and more importantly they serve for the propagation of the common feeling of despair through the premises of the urban which, in turn, would be one of the confirmatory causes for the production of *The Package*.

3. The *Spectacle*

Spectacle is a united and diffused device of images and thoughts, which produce and organize public opinion and expressions. It represents the moment in which social life is totally occupied by the commodity. Of course there were always such mechanisms for forming public opinion in societies, but the media and communication systems of today's world produce a great difference of quantity.

This situation makes it very critical of modern individual's possible resistance towards every kind of control and homogenizing attempts with his active and creative pursuit towards new desires, possibilities and forms of living. Or else, are we getting closer day by day to a manner, which can be identified as '*being formed only by the manipulations of the presently existing*'? Unless we recapture the control of the production of the *Spectacle*, ironically with the possibilities that are created by the means of the *Spectacle* itself, yes we are.

In the context of the city, the main struggle of the *Spectacle* is related with the signification, orientation and legitimization of the ongoing transformation processes. In this sense, it is an inseparable part of the *Package*, without the *Spectacle* the actualization of the *Package* is impossible. And with each actualization of the *Package*, the *Spectacle* is re-produced. Once again, architecture can serve in this process and the thought or conception of planning is almost nonfunctional.

4. Falling outside the *Spectacle*

There are a lot of things about the phenomena of globalization; generally which are under cover. The most important one is the fact that the thing called globalization does not cause the same effects for everyone and in everywhere. For some, it is connective, for some disjunctive; for some it means the freedom of movement and for the others it is the bad experience of jamming in an awful destiny in their fixed locality. And these extremely unequal people live very close to each other in postmodern metropolis. One of the results of this situation is the 'urban transformation processes'. And another one is the new kind of spatial boundaries in the city that created by spatial closeness between the ones who are in the spectacle and who aren't. These boundaries are generally the result of the 'paranoia' that is manipulated by the *Spectacle*. The walls, which were once surround the city, henceforth divide it from inside in many different directions. In the various applications of *The Package* and generally as a new convention in architecture and planning, the existence of these boundaries is mainly out of discussion.

All these processes that we are confronting with in contemporary metropolis cause to a problematic of *placing*. To make somewhere a place is an action. It refers to a

conscious building process, to the using of the initiative of building. People place their lives in spaces with all their social relationships and cultural meanings produced by them. But this act of placing is not about taking refuge to the given qualities of a specific space; rather it is about the probability of building a *place* in a space in which we are capable to build ourselves. Because the relation between people and space is not a one-way relationship: Our actions neither determined by the structures, which are above or beyond us, nor they are just the results of our freewill. Our world builds us and we build our world reciprocally. However, the question today is this: within the phase that modern societies are evolving in and within the establishing processes of a new global economic, political and cultural supremacy which has a tendency towards enclosing all aspects of our lives, are we getting closer day by day to a manner, which can be identified as 'being formed only by the manipulations of the presently existing'? This question defines the point of anxiety that lies below the situation defined as the problematic of placing. Spatial structures of modern metropolis, which has been criticized as being disciplinary and homogenizing, were also capable to identify the resistance field against themselves by the sharpness of their attitudes. But today, the mechanisms of bio-power upon space have a tendency to encompass every aspect of our lives and/or they realize themselves by producing our lives. As we see in the model: *The Package*, *The Big* and the *Empty*, *The Spectacle*, To be exiled outside the *Spectacle*, are all start to produce or encompass each other at some point. This supremacy takes its productive energy from the creative nomadism of modern individual and at the same time this is the thing that it tries to supervise with various control mechanisms of the *Spectacle*. Because, this potential of creativity of the nomadic individual can also be the productive power for a possible demolition or an alternative evolution of this supremacy, and metropolis is the only place where this process can take place in.

1. GİRİŞ

Bir süredir kentler farklı ölçeklerdeki yapılanma aktivitelerinin ve çeşitli disiplinler tarafından bunların kentleri nasıl dönüştürdüğünü açıklamaya yönelik yapılan tartışmaların odağı olmuş durumda. Kapitalizmin eriştiği yeni aşamanın, üretim sistemlerindeki değişimlerin ve oluşmakta olan yeni bir küresel egemenlik biçiminin gündelik yaşamlarımıza etkisi, kendisini en çok kent mekânlarında gösteriyor. Tez bağlamında öne sürülen, bu dönüşümlerin yeni türde bir 'yerleşme' sorunu ürettiğidir.

Bu sorunun gündeme getirilmesinin temelinde metropolün ne olduğuna dair bir tasarı yatar, özel olarak konumlandığı yer ise İstanbul'dur. Kentlerin antikiteden ortaçağa, moderniteye ve nihayet günümüze kadar uzanan uzun tarihleri içinde metropol olarak tarif edilen özel kent biçiminin oluşması farklı açılardan ele alınabilir. Antik dünyada *metropolis*, kent kolonileri içinde politik, kültürel ve ekonomik anlamda başı çeken ve onlar üzerinde çeşitli biçimlerde erk sahibi olan ana-kentti. Modern dünyada ise metropol bir 'büyük kent' kategorisidir. Kentsel bir yığılmanın merkezinde ve belli bir coğrafyada kentler arası sıralamada ilk sırada olandır. Metropolün etkisi ve bağlantıları kendi yerelliğinin hatta ülkesinin sınırlarını aşar. Bir ülke ya da bölge için ekonomik, politik ve kültürel açıdan çok önemli bir merkez ve uluslararası bağlantılar açısından da bir kesişim noktası olan büyük kentler metropol; başka kentleri de kapsayan etki alanları da metropoliten alan olarak tanımlanır. Tez bağlamını kuran metropol tasarısı, yukarıdaki tanımı ve getirilerini gözardı etmemekle birlikte, kendini yapısal / kültürel bir durum ve özel bir nitelik olarak 'metropolde yaşam' kavrayışı üzerinden kurmaktadır.

Metropol yaşamının en önemli niteliği birçok farklı düzeyden okumasının yapılabilmesine olanak tanımasıdır. Metropolde yaşayan insanlar aynı anda hem kendi yerel çevrelerinde hem de küresel anlamda bir ekonomi, kültür ve politika evreninin parçası olan büyük bir kentsel yığılmanın içinde yaşarlar. Bu farklı ölçek ve duruşlar arasındaki farklı ilişkiler, metropoliten yaşamın bireysel, sosyal, sanatsal ya da politik açıdan olanak ve sınırlarını tarif eder (Bender, 2002).

Metropolde yaşam bu sınırlamalar ve olanaklar arasında salınan çelişkili ama üretken doğa tarafından kurulur. Fiziksel anlamda karmaşık ve bütünsel planlara olanak tanımayan yapısı, parçalılığı, çok merkezliliği, hızı, yoğunluğu; yaşamsal

anlamda da farklı aktörlerin farklı eylemleri ve etkileriyle sürekli değişen yüzleri, farklı varoluşları, yaşam biçimlerini, anlamları içinde barındıran ve hepsinin birbirleriyle olan ilişkilerinde yeni 'üretken mekân'ların kurulduğu modern kozmopolitliği, metropolü ve metropolde geçen yaşamı hep 'bitmemiş' ve 'oluş' halinde tutar. Bu bitmemişlik ve sürekli oluş hali, metropolün 'modern insan'a sunduğu vaadidir.

Tez bağlamında metropol yaşamı, 'modern insan' ile ilişkilendirilerek ele alınacaktır. Çünkü dünyayı yeni bir biçimde algılayan, kavrayan ve yaşayan modern insanın en önemli ayırtedici niteliği olan 'yersizyurtsuzluğu'nun yaşam alanı büyük kentlerdir. Bir kentin nitelikleri yukarıda aktarılan metropol tasarısına yaklaştığı ölçüde ise o kent, modern insanın, doğası gereği 'üretken, yaratıcı bir özgürlük' ve ondan duyulan 'rahatsızlık'ı aynı anda üreten yersizyurtsuzluğuyla giriştiği mücadelesi için 'üretken, yaratıcı bir özgürlük'ten yana hareket ve eylem alanlarını üretebilir hale gelir.

1.1 Sorun Alanının Açılımı

Bugünün metropolünde yaşanan dönüşümlerle beraber varolduğu öne sürülen 'yerleşme' sorununu odağına alan bu çalışmanın ana motivasyonu bu ortamda tasarımcı olarak eylemde bulunabilmek için mekâna, yere ve mekânda yerleşen insanın ilişkilerine dair nasıl alternatif kavrayışlar geliştirebiliriz sorusudur. Bu anlamda, yerleşme eylemini var eden bileşenler olarak yer, mekân ve beden kavramlarının sorun alanını tarif etmeye giden yolda nasıl kavrandığını açıklamak için bir giriş yapmak gerekiyor.

Öncelikle, metropolün mekânsal yapılanmaları ve mimarlık ilişkisi üzerine söz söylerken önemli olan üç durumun altı çizilerek başlanabilir. Bunlardan birincisi kentsel ölçeği kavramakla ilişkilidir. Kentsel ölçekten söz ederken tek tek yapıların oluşturduğu mekânsal ölçeğin hatta kentin kendi büyüklüğünün de ötesinde, ilişkili olduğu çok çeşitli insan eylemlerinin bütününe kapsayan bir durumdan söz edilecek. İkincisi, kentin biçim ya da temsillere indirgenemeyeceği gerçeğidir; kent ne içindeki yapıların toplamına ne de onu temsil eden çizimlere, modellere, şemalara eşitlenebilir. Üçüncü önemli durum da kentin hiçbir biçimde mimarlar ya da plancıların ürünü olmadığını kabulüdür. Çünkü mimarlar ya da plancılar çok daha geniş olan politik, ekonomik, kültürel ve sosyal sistemlerin bir parçası olarak üretimlerini gerçekleştirirler (Borden ve diğ., 2001). Dolayısıyla oldukça yoğun ve kapsama alanı çok geniş bir ilişkiler ağıyla karşı karşıyayız.

Mekân

Mekânı kavramak bu karmaşık ilişkiler ağını ve bu ilişkileri üreten mekanizmaları kavramakla mümkün. Bu anlamda Lefebvre'nin düşünceleri çok ufuk açıcıdır. Mekân, der Lefebvre (1996), bir tarihsel üründür; bir sahne ya da düzenleme değil, toplumsal bir üretimdir; aynı zamanda hem zihinsel hem fiziksel, hem emek hem de ürün olan maddesel bir soyutlamadır. Lefebvre, "Mekânın Üretimi" adlı kitabına mekân kavramının içerdiği bulanıklığı deşerek başlar. Mekân hem zihinsel hem de fizikseldir, mekânı düşünen zihin bu eylemi bir mekânın içinde gerçekleştirir. Aynı zamanda mekân aldığı işlemsel ya da araçsal rollerle, bilgi ve eylem üretimiyle toplumsal üretim biçimlerinin kendilerini gerçekleştirmesi ve sosyal ilişkilerin biçimlenmesi sürecinde de aktif bir rol oynamaktadır. Lefebvre'nin çalışması tüm bu zihinsel, fiziksel ve toplumsal mekânı biraraya getirebilecek bir teori üzerine bir araştırmadır. Bu araştırmanın merkezinde ise önerdiği "sosyal mekân" kavrayışı bulunur. Toplamların kültürel yaşamları sosyal mekân içinde gerçekleşir, sosyal mekân bireylerin toplumsal eylemlerini içine alır. Fakat sadece bir çerçeve, basitçe içine doldurulacak şeye göre tasarlanmış bir çeşit kap ya da üretilmiş bir metre kumaş gibi tekbaşına ele alınabilecek bir şey olarak da görülemez. Can alıcı nokta, sosyal mekânın, toplumsal bir varoluşun aynı anda hem emek hem de ürün olarak maddeleşmiş hali olduğudur (Lefebvre, 1996). Bütün toplumsal ilişkiler, özel olarak 'mekânsallaşmadıkları', yani fiziksel ve sembolik mekânsal ilişkilere dönüşmedikleri sürece soyut ve mesnetsiz kalırlar (Soja, 2000a). Modern toplamları, mekânın aynı anda "algılanan" –gündelik yaşamın toplumsal ilişkileri yoluyla-, "kavranan" –düşünce yoluyla- ve "yaşanan" –bedensel deneyim yoluyla- katmanlarını içeren bu karmaşık yapısını soyutlamalara indirgemekle suçlar Lefebvre. Onun çabası da, tüm bu farklı katmanlarıyla sosyal mekâna dair farkındalığın yeniden kazanılması üzerinedir (Forty, 2000). Bu anlamda Lefebvre'nin çalışmasının en önemli başarısı mekânın bir biçim, kap ya da bir sahne olmanın çok ötesinde insan ve toplum gerçekliğinin bir ürünü; onu biçimlendiren ve onun tarafından biçimlenen dinamik, çelişki ve çatışmalarla dolu bir toplumsal ürün olduğunu ortaya koymasıdır. Daha önce yaygın yaklaşım mekânı toplumsal pratiklerin basitçe içinde var olduğu verili bir boşluk olarak görüyordu ve ana ilgi alanı mekânın bireyleri nasıl etkilediğiydi. Lefebvre bu görüşü sorgulamaya açar ve soruyu tersine çevirir: Acaba bireyler mekânı nasıl etkiler? Ona göre birey, "yaşanan mekân"ın kuruluşu için asıl gerekli olandır ve bu nedenle de insanları eyleme çağırır. Böylelikle toplumsal ve mekânsal olan arasındaki ilişkiyi, Soja'nın (1989) deyişle "sosyo-mekânsal diyalektik"i,

karşılıklı etkileşimli bir ilişki olarak kavramaya başlarız: İnsanlar mekânları ve mekânlar insanları inşa eder¹.

Bu karşılıklı ilişkiyi biraz daha açmak ve sonrasında *beden* ve *yer* kavramlarına girmek için Lefebvre'nin mekânın karmaşık yapısını oluşturan katmanlarına daha yakından bakmakta fayda var: Buna göre ilk katman olan "Algılanan (*perceived*) Mekân", mekânsal pratikleri, deneysel olarak haritalandırılabilir ve ölçülebilir olguları, maddi yaşamın tüm üretimlerini içerir. Gündelik yaşamı ve tüm kentsel eylemleri kapsayarak mekânın fiziksel üretimini biçimlendiren çok çeşitli işlevselliklere sahip mekânlara açılır. Doğrudan, deneysel olarak gözlemlenebildiği için "algılanan"dır; şeylerin, nesnelerin, hareketlerin ve eylemlerin mekânıdır. İkinci katman ise "Kavranan (*conceived*) Mekân"dır. "Kavranan" mekân, mekânın temsilleri tarafından üretilir. Bu bilim insanlarının, plancıların, mimarların, vb. mekânıdır. Mekânın temsilleri, mekân içinde birtakım pratiklerin gerçekleşebilmesi için çeşitli mekânsal anlayışların kurulmasını sağlayan bilgileri üretir. Lefebvre mekânın temsillerinin, mekân bilgisini ve mekânın dilini kurdukları için toplum ve üretim biçimleri üzerinde baskın olduğunu savunur. Üçüncü katman "Yaşanan (*lived*) Mekân" ise, bütün ilişkili imgeler ve sembollerle doğrudan yaşanan ve bu nedenle doğrudan sakinlerinin ve kullanıcılarının olan mekândır. "Yaşanan" mekân, yaratılabilir ve hayal edilebilir. Hem deneyimin hem de hayalgücünün mekânı olduğu için özgürleştiricidir (Lefebvre, 1996).

Lefebvre'nin "Yaşanan Mekân"² açılımı, keşfe ve deneye dayalı, sürekli yayılan ve birbiri üzerine birikerek çoğalan bir bilgi üretme sürecinin başlangıç noktası olarak da yorumlanabilir. Bu süreç –daha sonraları feminist ve post-kolonyalist yazarlar tarafından da geliştirildiği üzere- kapalılığın ve verili bilgi egemenliğinin olmadığı, insanların kendi bireysel yolculuklarında yeni bilgi kaynakları ve inşa olanaklarını araştırdıkları hiç bitmeyen bir süreç olacaktır: "Göçebe özne > konumlandırılmış

¹ Tekeli (2010), Lefebvre ile karşılaşmasını şöyle anlatır: "...Bu dersin gelişmesi sırasında benim sosyal olanla, mekânsal olanın ilişkisi hakkındaki görüşlerimde önemli bir gelişme oldu. Bu gelişmede Lefebvre'nin *The Production of Space* kitabının İngilizce çevirisinin yayımlanmış olmasının etkisi yüksekti. (...) Uzun süre şehir ve bölge planlama sorunlarıyla uğraştıktan sonra bu konuların sosyo-mekânsal konular olarak ele alınması gerektiğini farkettim. Vurgulanması gereken sosyo-mekânsalın, ayrılmaz bir bütün oluşuydu. Sosyal bilimler camiasında bir kentin ya da bir bölgenin mekânsal biçimlenişini açıklamak için önce sosyal süreçler ele alınarak tanımlanmakta daha sonra bu süreçlerin mekânda yansıması olarak kentlerin ya da bölgelerin biçimlenişini açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu tür açıklamalar zaman boyutunu öne almakta, mekân boyutuna ikincil bir rol tanımaktadır. Oysa kentler ve bölgeler gibi olguların sosyo-mekânsal olduğunu söylediğinizde zaman ve mekân boyutu arasında böyle bir ayrım kalmamakta her sosyal sürecin mekânsalı içerdiği her mekânsalın sosyal içerdiğini söylemiş olmaktadır. Bu konu üzerinde biraz düşündüğünüzde her toplumsal olgunun sosyo-mekânsal olduğunu farketmeye başlıyorsunuz."

² Soja (2000b), "Thirdspace" adlı makalesinde bu üçüncü katmanı odağına alır. "Yaşanan Mekân", "mekânsal pratik" ve "mekânın temsilleri" arasında, yani *algılanan* ve *kavranan* mekân arasında uzun zamandır süregeldiği öne sürülen ikililiğin ürettiği kopuşu aşmaya yönelik bir olanak, Foucault'un "heterotopya" kavramına da referansla, bir "öteki-mekân" üretmektedir ona göre.

bilgi” (Rendell, 2005). Böyle bir sürecin negatif ucu olan radikal epistemolojik bir açıklığın ya da başka deyişle “*anything goes*” felsefesinin karşısında ise onu yönlendirecek bireysel ya da kolektif entelektüel ve politik projelerin tasarımı bulunur. Modern insanın yersizyurtsuzluğunun ürettiği yaratıcılık ve özgürlük potansiyelinin, başka bir deyişle, kendini farklı biçimlerde gerçekleştirme olanaklarının sonsuzluğuna dair bilincinin mekânı “yaşanan mekân”dır. Bu süreç bir *bedenin mekâna yerleşmesi* ile başlar ve her ikisi için de karşılıklı dönüştürücülük potansiyeli içerir.

Beden

Beden, kanlı canlı, bilinçli, hareket eden, yönelen, akla ve duygulara sahip insan bütünlüğüdür. Pek çok düşünür bedeni, her şeyden bağımsız, özerk ve rasyonel bir aktör olarak *özne* kavrayışının bir eleştirisi olarak merkeze alır. Örneğin Foucault’a göre beden, disiplin edici güç ve iktidar unsurlarının en başta gelen etkinlik alanıdır; Lefebvre, kapitalizmin soyut mekânı içinde araçsallaştırılan bedene direnmek üzere, duyularla ilişkili ve anlam üretici “yaşanan mekân”ın üretimi için bir potansiyel olarak bedenden söz eder; Merleau-Ponty ise bedeni toplumsallığın ve soyut kavrayışlardan önce vücut bulan eylemlerin alanı olarak görür (Hubbard ve diğ., 2004).

İnsan yaşamının mekânsallığı bedenle başlar. Çünkü insan, ancak bedenini mekânda bir konuma yerleştirebildiği durumda başka özne ya da nesnelerle arasında bağıntılar kurabileceği bir pozisyon alabilir. Öznelliğin bedene böylesine sıkı bağlarla bağlanması tutarlı bir kimlik inşasının gerek koşuludur; daha da ötesinde, insan ancak böylelikle dünyaya yönelik bir bakış açısına sahip olabilir (Grosz, 1993). Burada kritik kelime ‘bağıntı’lardır. Merleau-Ponty için de (2004) bedenin bağıntılarla kurulan bir yapı olması önemlidir; bu nedenle de dış dünyadan koparılması olanaksızdır.³ *Ben* dediğimiz şey *bedenimiz* aracılığıyla bu –her *bene* özgü olan- *bağıntı*larda kurulur; *ben* ile beraber *yer* de.

Yer

Mekân ve yer, birbirleri ile ilişkili olarak tanımları zaman zaman muğlaklaşan, birbiri yerine kullanılabilen kavramlar olarak karşımıza çıkıyor. Özellikle ‘yer’ kelimesinin gündelik dildeki kullanımının yoğunluğu ve esnekliği, bir yandan onunla çok doğrudan bir ilişki kurmamızı kolaylaştırırsa da, aslında bir yandan da -onun ne anlama geldiğini doğal olarak bildiğimizi düşündüğümüz için- kavramın ortak dildeki çağrışımlarının ötesine geçip, ne anlama geldiğine ya da gelebileceğine dair daha

³ Merleau-Ponty’nin (2004) özellikle beden ve dış dünya/nesneler arasındaki “görme” eylemine yönelik ayrıntılı sorgulamaları bize, beden ve dışındaki dünyanın nasıl da kuvvetli bir biçimde birbirlerine açıldıklarını, karşılıklı olarak birbirlerini doğruladıklarını gösterir.

derin bir kavrayış geliştirmemizi zorlaştırıyor. Örneğin 'Özlem'in yeri' ifadesinde, bir sahiplik, aidiyet durumundan ve kişi tarafından paylaşım sınırları belirlenecek bir mahremiyet alanından söz ediyoruz. 'Özlem'in toplumdaki yeri' dediğimizde bir sosyal ilişkiler ağı içindeki konumlanmadan, 'her şey yerli yerinde' ifadesinde de bir mekânda tasarlanmış bir düzene olan uyumluluktan. Tüm yaşamımız gözetilerek daha çok çoğaltılabilecek bu örnekler bakıldığında ise bir takım ortak kategorilere sahip olduklarını görmekteyiz: 1. Bir konum / konumlandırma, 2. Birtakım bağıntıları kuran ya da onlar tarafından kurulan maddesel / bedensel bir düzenleme / çerçeveleme ve 3. Bir yer duygusu (*sense of place*) ya da o konum ve çerçevelenen mekân, zaman ve bağıntılarla kurulan anlam. Tüm bu etmenler bir araya geldiğinde de bir *mekân*, örneğin bir oda, bir bahçe ya da bir kent, bir yer –bir ya da birçok kişi için- haline geliyor.

Bu noktada ise kritik iki durumla -yukarıdaki kategorilerin açılımlarındaki 'ya da'larla ilişkili olarak- karşılaşyoruz. Bunlardan birincisi mekân ve yer kavramları arasında oluşan ikilik; çünkü bu kavrayış ya 'mekân'ı ya da 'yer'i 'sabit / kapalı / verili' bir kavram haline getiriyor. İkincisi ise, konum ve düzenleme / çerçeveleme eylemleri ile *anlamın* nasıl ilişkilendirilip kavrandığı üzerine. Benzer bir biçimde konum, eylemlerin ve anlamın öncülü mü yoksa hepsi birlikte bir inşa sürecinin ürünü mü? Örneğin Tuan'ın (1974, 1977) bu konudaki düşüncelerini kabaca şu cümlelerle özetleyebiliriz: "Farklılaştırılmamış mekânı 'yer'e dönüştüren şey onu daha iyi tanımaya başlamamız ve ona bir değer atfetmemizdir." ve "Mekân hareketi mümkün kılar, yer ise mekânda bir duraklamadır." Tuan'ın sözünü ettiği mekândaki "duraklama"lar, insanın dünyayı kavraması ve deneyimlemesi sürecinin temeli olan, her türlü anlamın ve toplumsallığın inşası için temel koşul olduğu düşünülen 'yer'i / 'bir yerde olma' halini üreten duraklamalardır. Tuan gibi Relph (1976) de, 'yer'in insan yaşamındaki önemini tartışabilmek için sözü edilen mekân ve yer arasındaki ikiliği kullanır. Ona göre mekân, doğrudan tanımlanamayan ve analiz edilemeyen, biçimsiz, elle tutulamaz ve soyut bir kavramdır. Yine de mekânı hisseder ve onu anlatırız, çünkü her zaman 'yer'e dair zayıf da olsa bir hissimiz ya da kavrayışımız vardır. Yani mekân anlamını belirli 'yer'lerden alır. Konuya tam aksi bir açıdan yaklaşan De Certeau ise, mekân ve yer kavrayışını Saussure'un dilbilimsel bakış açısı üzerinden geliştirmektedir. Saussure'un "dil dizgesi (*langue*)" ve "söz (*parole*)" ayrımı; yani kurallar ve konvansiyonlar bütünü olarak dil dizgesi ve gündelik konuşma pratiği olarak söz kavrayışını takip ederek, 'mekân'ı çalışan / icra edilen 'yer' (*space as practiced place*) olarak tarif eder. Yani De Certeau'nun yorumunda

da mekân, pratikler tarafından kurulan, dinamik bir kavramken yer, sabitlenmiş ve pasif bir biçimde karşımıza çıkar (Rendell, 2006).

Tüm bu yorumlar ise akla şu soruları getiriyor: Neden söz konusu anlamı -bireyin kendini inşa süreci içindeki anlar olarak da kavrayabiliriz- Tuan'ın söylediği gibi mekândaki duraklamalarda değil de, mekânın açıklığı, özgürlüğü ve tehlikelerinde kurmayalım? Relph'in dediğinin aksine, kimi zamanlarda da anlam üretebilmek için 'yer'den kopmak, uzaklaşmak gerekmez mi? Ya da De Certeau'nun sözünü ettiği gibi yer, bir dili oluşturan karmaşık kurallar ve konvansiyonlar bütünü iken *mekân* pratikteki konuşma dili ise; yazmaya çalışan, örneğin mimarların pozisyonunu nasıl tarif edebiliriz? Bu soruları sorduğumuzda da, yukarıda da belirtildiği gibi, mekân ve yer kavramları arasında kurulan ikilik ve anlamın mekân ve yer ile nasıl ilişkilendirilip kavrandığı kritik birer durum haline geliyor: *Mekânı*, *yeri* ve *anlamı* mutlaka birinden birini *sabitleyerek* mi kavrayabiliriz? Her ikisi de, bakış açımıza göre, çeşitli an ve biçimlerde yaşamımıza içkin bulunan 'sabit / kapalı / önceden verili' ve 'dinamik / açık / inşa edilen' karşısında nasıl pozisyon alacağız? Elbette ki bu soruların tek bir yanıtı yok; fakat öncelikle dünyayı nasıl kavradığımız, nereden baktığımız ve neler hayal ettiğimizle ilişkili politik tasarılarımızla beraber bu yanıtların kurulacağını kabul etmek gerekiyor.

Tez bağlamında, 'sabit / kapalı / önceden verili' her türlü kavrayışın ve ikiliklerin dışında durulmaya çalışılacak. Lefebvre'nin, kurulan tüm toplumsal bağıntıların hem ürün hem de emek olarak maddeleşmiş hali olan "sosyal mekân"ı -tüm karmaşık katmanlarıyla mekân analizi ve özellikle de doğrudan yaşanan, inşa edilen, deneyimlenen, hayalgücünün özgürleştirici mekânı olarak "yaşanan mekân" katmanı- tezin mekân kavrayışının odağında yer alacak. Hiçbir 'yer'in kendiliğinden, doğal olarak bir anlama sahip olmadığını; 'yer'in de 'mekân' gibi sosyal bir ürün, insan tasarımı olduğunu ve her zaman bir *inşa*, bir *tasarım* sonucu gerçekleştiğini savunan görüşler tarafında durulacak. Çünkü 'yer'in sosyal bir ürün olduğunu düşünenlerin⁴ temel ilgi alanı hangi süreçler sonunda ve nasıl bu inşa eyleminin gerçekleştiği olduğu için, eşit olmayan güç ve iktidar ilişkileri üzerinden bu inşa eylemini çözümlemeye çalışırlar ve bunu politik bir tavır olarak ortaya koyarlar. Eğer 'yer', dolayısıyla 'yer'in anlamı ve fizikselliği sosyal bir ürün, bir inşa eyleminin sonucu ise başka türlü bir tasarım ile değiştirilmeye ve dönüşüme de açık olduğu

⁴ Özellikle coğrafya disiplini içinde "eleştirel coğrafya" olarak adlandırılan ve kökleri Frankfurt Okulu'na dayanan bu yaklaşımın, tez bağlamında referans verilen başlıca temsilcileri olarak Harvey (1996); Cresswell (1996, 2004); ve aslında hiç yer'den söz etmemiş olmasına rağmen ortaya koyduğu çok katmanlı *sosyal mekân* kavrayışı, özellikle de "yaşanan mekân"ı yer kavramına çok yaklaşan ve düşünceleri bu biçimde düşünen pek çok insan için çok ufuk açıcı olduğu için Lefebvre (1996) örnek verilebilir.

anlamına gelir. Buradan hareketle, başka türlü kavrayış ve tasarım olanaklarının izini sürmek üzere tez bağlamında da, yaşam biçimlerimizi etkileyen üst yapılar ile bireysel pratikler arasındaki ilişkilere, hangi toplumsal süreçlerin ve insan eylemlerinin nasıl mekânlar ile yerler ürettiğine dikkat yöneltilecek.

Yerleşme

‘Yerleşme’ eylemini var eden bileşenler olarak yer, mekân ve beden kavramlarının birbirleriyle olan -ve aslında birbirlerini var eden- ilişkileri şöyle tarif edilebilir: ‘Bir yerde olma’ halinin gerçekleşebilmesi, bir mekânsal durumda ‘yerleşmiş’ olmaya işaret eder. Zamanda, mekânda ve kavrayışta bir ‘yayılma’ söz konusudur. Her *mekân*, yaşamla buluştuğu ve yaşamla yeniden yaratıldığı an ve durumlarda, *yer* olma potansiyelini taşıırken, ‘yerleşilen yer’in kapsadığı alan salt mekânın ötesine geçer; *beden*(ler) aracılığıyla kurulan ‘bağıntı’lara ve yaşama geçirilen ‘eylem’lere açılır. Dolayısıyla *yer* bitmiş, verili bir şey değildir; hep ‘oluş’ halindedir ve her türlü yaratıcı insan etkinliği için olabilirlik koşullarını / olanaklarını sağlar. Bu anlamda *yerleşme* eylemi sürekli, sınırlı, otantik bir varoluşta kapanmayı değil; farklı kavrayış ve pratik katmanlarını üzerinde barındıran, her türlü değişim, tasarım ve keşfe açık bir ‘oluş / olay’ı tarif eder.

Peki, bugünün özellikle küreselleşme, sermaye ve hareketin yeni organizasyonları ve çok farklı boyutlara sıçrayan iletişim, bilgi işleme ve ulaşım teknolojileri ile birlikte değişen dünyasında tüm bunlar ne ifade ediyor? Bu soruyu, özellikle yer kavramı üzerine yoğunlaşarak soran Massey (1994), küreselleşme ve “zaman-mekân sıkışması” kavramlarının çoklukla gündemde olduğu bu günlerde, üzerlerindeki anksiyeteye başedemeyen insanların “biraz huzur ve sakinlik” peşinde statik ve otantikliğe dayanan romantik bir yer kavrayışı geliştirdiklerinden söz eder. Fakat bu çoğu zaman, toplumsal dışavurumları yükselen milliyetçilikler, yabancı düşmanlığı, güvenlik paranoyaları gibi olgular olarak karşımıza çıkan tutucu bir yaklaşım olmaktadır. Bu yaklaşımı eleştiren ve karşısında “dışa dönük”, “ilerici” ve “küresel” bir yer kavrayışını öneren Massey’e göre yer: 1. Süreç olarak kavranan, 2. Dışarı tarafından tanımlanan, 3. Çok çeşitli kimliklerin ve tarihlerin alanı olan ve 4. Benzersizliği kurduğu etkileşimlerle tanımlanan olmalıdır.

Tez bağlamında sorulan da benzer bir sorudur. Fakat odağında sadece soyut bir kavrayış olarak yer kavramı değil, yerin mekân ve bedenle ilişkilerini gözetken ve canlı, yaşanan bir pratik olan ‘yerleşme’ eylemi bulunur. Çünkü hep ‘oluş’ halinde ve her türlü yaratıcı insan etkinliği için olabilirlik koşullarını / olanaklarını sağlayan yer, bir mekânsal duruma ‘yerleşen’ insanın bu eyleminden bağımsız düşünülemez.

Bugünün dönüştürücü dinamiklerinin gündelik yaşamlarımıza etkileri, her zaman olduğu gibi kendilerini en çok kent mekânlarının bu süreç içinde yeniden kurulumu aracılığıyla gösterirken karşımıza çıkan ve tez bağlamında 'yeni türde bir *yerleşme* sorunu' olarak adlandırılan soru / sorun alanı ise, temel olarak şöyle tarif edilebilir: Bugün karşı karşıya olduğumuz durum, yukarıda Massey'den alıntılanan "statik ve otantikliğe dayanan romantik bir yer kavrayışı geliştirmenin" ötesinde, *yerleşme* eyleminin, bir başka deyişle insanların çevreleri ile kurdukları bağıntılar ve yaratıcı üretkenlikleriyle kendilerini inşa etme inisiyatiflerinin zayıflaması ve nihayetinde 'salt verili olan tarafından biçimlendirilme'nin baskın hale gelmesidir ki bu durum, tezin hatırlamaya ve yeniden kurmaya çalıştığı metropol tasarısının tümüyle karşıt kutbunda yer alır.

1.2 Araştırma Alanının Açılımı

Bu sorun alanına odaklanan araştırma, tezin üç bölümüyle temsil edilen üç ana eksen üzerinde yapılanmaktadır.

Kavramsal olarak nitelendirilebilecek birinci eksen, metropol diye adlandırılan özel kentsel oluşumun ne olduğu ve metropol kavramının nasıl kurulduğuyla ilgilidir. Tezin "Modern Metropolü Hatırlamak" başlıklı bölümü, bu amaçla, metropolü yapılandıran modernite koşullarının; modernlikle beraber değişen yaşamın yeni içeriği, kavranışı ve temsillerinin; metropolde geçen yaşamın ve hem modernliği üreten hem de modern yaşam tarafından üretilen modern bireyin öz niteliklerinin izini sürer.

Olgusal olarak nitelendirilebilecek ikinci eksen ise değişen yaşamla beraber hızla değişmeye devam eden günümüz metropollerinin oluşturucu / kurucu dinamiklerini deşifre etmeyi ve geleceğe dair sorular sormayı hedefler. Bu bağlamda, "Günümüz Metropollerini Kavrama ve Tanımlama Sorunu" başlıklı bölümde, günümüz kentlerinde neler olup bittiğini anlamaya yönelik "kenar kentler", "akış mekânları", "kentsel yayılma", "üreyen kent", "çöp-mekân" gibi pek çok kavramsallaştırma denemesi ve onlar üzerinden üretilen sorular ortaya koyulur. Günümüz metropollerinin yapılanmasında etkili olan dinamikleri ortaya koymaya yönelik bir model önerisinden önce, değişen kavrayış ve nitelikleri anlamak üzere, bugünün en önemli ayırteci niteliği olarak görülen ve modelin de ana bileşenlerinden olan 'küreselleşme' ve 'küresel kent söylemi' ile ilgili açılımlar ve tüm bunlarla doğrudan ilişkili olarak kültür, tüketim ve metropolde yaşam alanları üzerine tartışılır.

Yorum ağırlıklı üçüncü eksen de, günümüz metropollerinde yaşanan değişim süreçlerini ve etkilerini ortaya koymaya yönelik bir model önerilmektedir. Modelin örnekleme alanı da Türkiye'nin en büyük metropolü ve son zamanlarda kendini hızla artan bir tempoda küresel dinamiklerin etkilerinin içinde bulan bir kent olan İstanbul olarak seçilmiştir. "Günümüz Metropollerindeki Dönüşüm Dinamiklerini Ortaya Koymaya Yönelik Bir Model ve İstanbul Örneği" başlıklı bölümde, söz konusu süreçler, 'Paket', 'Büyük ve Boş', 'Gösteri' ve 'Gösteri'nin dışında kalmak' ana başlıkları ve birbirleriyle ilişkileriyle yapılanan model bağlamında İstanbul'dan örneklerle deşifre edilir ve bir 'İstanbul Dönüşüm Haritası' üretilir.

Bu üç eksen arasındaki ilişkiler, birbirlerine yaptıkları göndermeler ve birbirleriyle ilişkili olarak sorun alanını ortaya koymaya yönelik olarak ürettikleri açılımlar, sırasıyla "Öncüllere Dair", "Duruma Dair" ve "Olasılıklara Dair" başlıklarını taşıyan bölüm sonuçlarının izlenmesiyle kurulur. Eksenlerin birbirleriyle ilişkilerini kuran bir diğer izlek de, her bir bölüme içkin bulunan ve tüm açılımların onun etrafında kurgulandığı *mimarlık* temasıdır. "Sonuç ve Tartışma" başlıklı son bölümde de sorun alanına yönelik olarak üretilen tüm açılımların, soruların ve alternatif tasarım stratejilerinin geliştirilebilmesi için hedef alınacakların, tezin tüm bölümlerinde tartışılanlar bağlamında özet bir değerlendirmesi yapılır.

Araştırmanın temel ilgi alanı aslında 'kent, mimarlık ve yaşam' arasındaki birbirini hem üreten, hem de içeren ilişkiler olduğu için kaçınılmaz olarak mimarlık dışında sosyoloji, antropoloji, kültürel çalışmalar, ekonomi, politika gibi farklı disiplinlerin alanlarına ve kavrayışlarına da açılmaya çalışılmıştır. Tez bağlamında, mimarlığın, ağırlıklı olarak, 'hangi toplumsal süreçler sonunda, nasıl üretildiği' ile ilişkili ele alınması ve mimarlığın temel üretim nesnesi olan mekânın salt mimari dil içinden değil de, toplumsal olarak üretilen ve paylaşılan bir olgu olarak kavranışı da bu açılımı üretmiştir. Araştırma bağlamında faydalanılan kaynaklarla ilişki olarak da, farklı disiplinler arasında dengeyi gözetmek üzere araştırma süreci içinde beslenen pek çok farklı kaynak arasından, tezin "Kaynaklar" bölümünde sadece metin içinde doğrudan alıntı yapılan kaynaklara yer verilmiştir.

2. MODERN METROPOLÜ HATIRLAMAK

Günümüz metropollerindeki dönüştürücü dinamikleri ve bu ortamda kurduğumuz ilişkileri anlamayı hedefleyen çalışmanın modern metropolü hatırlamakla başlamasının iki nedeni var. Birincisi, metropolü doğuran ve metropol tarafından beslenen modern yaşamın ürettiği kırılmanın içinde yaşıyoruz. Dünya o günden bu yana hızla değişmeye devam ettiyse de modernliğin ürettiği karşıtlıklar ve olanaklar temel niteliklerini koruyarak yaşamımızdaki yerlerini koruyorlar; modernin, modern olmanın ne demek olduğuyla ilgili evrensel sorun hala gündemde. Biz de hala hızla değişmeye devam eden dünyada hem zihinsel hem de fiziksel olarak tutunabileceğimiz bir yerler bulmak için çabalayan ve üretim yapan modern insanlarız. Metropol ise bu hiç bitmeyen inşa sürecinin kurucu mekânı. Dolayısıyla, bu süreç içinde, kentlerle ilişkili olarak etrafımızda neler olup bittiğini anlamak, pozisyon almak ve yolumuzu çizebilmek için tekrar tekrar modern yaşamın ve onun mekânı olan metropolün doğasına, olanaklarına, karşıtlık ve çelişkilerine bakmak, hatırlamak ve yeniden kurmak gerekiyor.

Kavramlar büyülü nesnelerdir, diyor Tanju (2007). Ama öte yandan dünyanın bir zamanlar olduğu kadar büyülü bir yer olmamasının nedenlerinden biri de kavram imalatıdır diye ekliyor; çünkü kavram imalatı, bir yandan dünya ile kurulan ilişkinin imal edilen, dolayısıyla dünyevi bir ilişki olduğunu açığa çıkarır, öte yandan bu ilişkinin imal edilen, dolayımli bir ilişki olduğunu unutturur. Bu bölümde tartışılan modernlik, modern insan, modern metropol, metropolde yaşam gibi kavramlara da bu gözle bakılmalı: Gerçek olgularla doğrudan ilişkili olmakla birlikte, idealize edilen ya da mutlaklaştırılan değil; sadece *imal edilen* kavramlar olarak. Bu kavramlar, Deleuze'un (Deleuze ve Foucault, 1972) teoriyi bir alet kutusuna benzeterek tarif etmesinden esinlenilirse, bugün karşı karşıya olduğumuz durumu anlama ve yorumlama çabası içinde işe yarayacak / işlerlik kazanacaklar.

2.1 Modernliğin Mekânı Olarak Metropol

Günümüz kentlerinin yakın geçmişinde yaşanan en önemli ve radikal değişim geleneksel tarım toplumunun kentinden sanayi toplumunun kentine geçiş süreci, yani modernliktir. Çok boyutlu bir kavram olan modernlik, öncelikle insan

düşüncesinin bilgiyi ve varoluşu kavrayışında kökten bir dönüşüme işaret eder. “Modernliğin köklerinde bilgi aşkın düzlemden (*dışarıdan, mutlak*), içkin düzleme (*dünyevi, açık*) geçti ve sonuç olarak insan bilgisi bir yapma, doğayı dönüştürme pratiği haline geldi.” der Hardt ve Negri (2003). Bu, modern öncesi geleneksel dünyada ilahi ya da mutlak güçlere, “yukarıdakilere” atfedilen yaratma gücü ve iradesinin yeryüzüne indirilmesi, dünyevileşmesi; aşkın olanın, dışarıdan olanın içkinleştirilmesidir. İnsanlar kendi akıllarının, yaşamlarının efendileri, kentlerinin, tarihlerinin yapıcıları olduklarını ilan ettikten sonra pek çok önemli bilimsel, felsefi, sanatsal, teknolojik gelişme ve diğer yandan da dünyayı yeniden kurmaya yönelik savaşlar yaşandı. Bunlarla birlikte toplumların yaşamları ve üretimlerinin tüm bileşenlerinde yaşanan çeşitli sosyoekonomik, politik dönüşüm süreçleri ve bu süreçlere karşı geliştirilen öznel tepkiler, yeni bir yaşam biçimi oluşturdular.

Sözü edilen ekonomik, toplumsal, teknolojik dinamikler ve bunları yönlendirmeye çalışan politik, bürokratik, kurumsal çerçevelerin kurulumu “modernizasyon süreçleri” olarak tanımlanır. “Şimdi”, “yeni” ve “süreksiz olan” anlam katmanlarına sahip *modern* kavramı (Heynen, 1999) ile buluşan kişisel yaşamlarımız ve yaşam alanlarımız, sosyopolitik değişimler, bilimin, sanayinin, teknolojinin, kitle iletişim araçlarının çok hızlı gelişimi, kapitalizmin hakim ekonomik sistem olarak yayılması, dünya pazarının genişlemesi, hızlı kentleşme gibi özellikle ondokuzuncu yüzyıldan itibaren etkilerini çok belirginleştirerek yaşamlarımıza giren modernizasyon süreçleri ile geri dönülemez biçimde değişmiş, dönüşmüştür. Bu sürecin bireyler üzerindeki etkisi, yoğunlukla sürekli bir evrilme ve dönüşüm, başka bir deyişle, şimdi ve geçmişten farklı bir geleceğe yönelik bir “süreksizlik” deneyimi olarak tanımlanır.

Giddens (1998), bu “süreksizlik” deneyimini tanımlarken, “Modernliğin sonucunda ortaya çıkan yaşam tarzları bizi geleneksel toplumsal düzen türlerinin tamamından eşi görülmedik bir biçimde söküp çıkarmıştır.” diye söze başlar. Çünkü modernliğin getirdiği dönüşümler yaygınlıkları, hızları, yoğunlukları ile önceki dönemlere özgü değişim biçimlerinden daha etkilidirler. Yaygınlık düzleminden bakıldığında bu dönüşümler, küresel düzeyde toplumsal bağlantı biçimlerinin kurulmasında etkili olmuşlardır; yoğunluk açısından ise gündelik yaşamlarımıza ait en özel ve bireysel özellikleri değiştirme aşamasına gelmişlerdir. Elbette ki geleneksel ile modern arasında birtakım süreklilikler vardır ve bunlar birbirinden tamamen ayrı parçalar değildir. Fakat son üç ya da dört yüzyıl içinde modernliğin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan değişimler o derece dramatik ve kapsamlı bir etki göstermişlerdir ki, bunları yorumlarken önceki geçiş dönemlerine ait bilgilerimiz oldukça sınırlı kalır (Giddens, 1998).

Böyle süreçlerle kurulan modern yaşamın ürettiği süreksizlikler, ürettiği yerinden çıkarma mekanizmaları, parçalı ve nicelleştirici yapısı gibi niteliklerinin⁵ insanları sürekli değişebilir zeminlerde göçebe kılması, daha önce sözü edilen insan düşüncesinin bilgiyi ve varoluşu kavrayışındaki kökten dönüşümle beraber yersizyurtsuzlaşan zihinleri ve bedenleri de beraberinde getirmiştir. İnsanın varoluşsal olarak evini, yurdunu, üretimini ve tüm bunların anlamının güvenilirliğini düzenleyen bütünlüklü dünya dağılmıştır.

Modern öncesi toplumların mutlak karakterli “anlam ve yaşam bütünlüğü”nden kurmaca, bireysel anlamlandırmalar dünyasına geçişir yaşanan.⁶ Örneğin Köksal (1994), sanayi toplumunun sanatıyla tarım toplumunun sanatı arasındaki temel ayrımı, tarım toplumunda sanat yapıtı doğal dilin keyfi olmayan, zorunlu ve birey ötesi gerçekliğiyle belirlenirken, sanayi toplumunda bu dilin ortadan yitmesi ve yerini kurmaca, keyfi ve bireysel dillere bırakması olarak tarif eder. Oysa bir ortaçağ sanatçısının keyfi biçimlendirme özgürlüğü, daha doğrusu böyle bir sorunsalı yoktur. Modernliğin toplumsal yaşama hakim olmaya başlamasıyla birlikte bu “birey ötesi” dil çağı da kapanır. Ondokuzuncu yüzyılın büyük karmaşalar dönemi başlayacaktır artık. Modernliğin, modernizasyon süreçlerinin yanında bir başka katmanı olan modernizm de bu bunalımlı dönemde ortaya çıkar: Modernizm, sanatçının, edebiyatçının, mimarın üretimlerinin ne olduğunu ve ne olabileceğini, modernizasyon süreçleriyle hızla ve geri dönüşsüz biçimde değişiyor olan dünyanın içinde yeniden keşfetme çabalarıdır (Şekil 2.1).

Şekil 2.1: M. Duchamp, Ready-Made, 1913.

⁵ Bu niteliklerin ayrıntılı çözümlemesi için bk. Giddens (1988), Modernliğin Sonuçları.

⁶ Bu sürecin ayrıntılı çözümlemesi için bk. Tanju (1999), 1908-1946 Türkiye mimarlığının kavramsal çerçevesi, yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ.

Modernliğin bir başka katmanı ve tüm modernlik deneyiminin insanın kültürel eğilimlerine, sanatına, düşünce üretimine –büyük ölçüde de modernle didişme, sorunlu olma hali biçiminde gerçekleşen- yansıması olarak nitelendirilebilecek modernizm; Berman'ın (1999) tanımıyla, modern insanların modernleşmenin nesneleri oldukları kadar özneleri de olmak, modern dünyada sıkıca tutunabilecekleri bir yer bulmak ve kendilerini bu dünyada evde hissetmek için giriştikleri çabalardır. Ama, “Kurduklarımız ve başardıklarımız arasında en yaratıcı olanları bile, eğer yaşam devam edecekse, bizim ya da bizden sonrakilerin onlardan kaçmayı ya da dönüştürmeyi isteyeceği hapisane ya da mezarlıklara dönecektir.” diye de ekler. Yani modern insanın kaçıp kurtulamayacağı bir durumdur ‘yersizyurtsuzluk’: Hem büyük bir *üretici özgürleşmenin* hem de belki de hiç sona ermeyecek bir *rahatsızlığın* kaynağıdır.

Bu özgürlük ve rahatsızlık arasındaki gidiş gelişler modernizasyon süreçleriyle modernizm arasındaki diyalektik ilişkiyi tarif eder. Özgürlük, modern insanın her türlü üretiminde, dilini, toplumsallığını kuruşunda, başka bir deyişle kendini inşa sürecinde sadece kendi –ve diğerleriyle beraber oluşturduğu kolektif- akli, vicdanı ve duygularıyla başbaşa kalışıdır. Daha önce tüm üretim ve eylemlerini öncelediğine inandığı, her türlü aşkın bağın dokuduğu örtüyü kaldırmasıdır. Önce bu aşkın bağların (gelenek, Tanrı, hükümdar, doğa gibi) sorgulanmasıyla başlar bu süreç, beraberinde getirdiği rahatsızlıkla birlikte. Her birey bu süreci farklı biçimlerde ve farklı aşamalarda yaşar. Fakat sonuçta seçtiği ve ulaştığı nokta ne olursa olsun, bu sorgulamanın bir kere yapılmış ve yaşamı dönüştürmüş olduğu gerçeğinin kaçınılmaz olarak ona verdiği özgürleşme arzusuna ya da olanaklılığına sahiptir artık. Güvenilir, mutlak bilinen şeylerin sorgulanmaya açık olduklarını görmek; toprağından, köklerinden kopup büyük kentin kalabalığında kendi geleceğini kendisinin inşa etmesi gerektiği gerçeğiyle başbaşa kalmak; olanakları bilip bunlara yetişmemek, bu sürecin ürettiği bireysel rahatsızlık ve kaygının en ilkel hallerini tanımlar. Daha da ötesinde kendi akli ve vicdanını nasıl denetleyeceği, hızla değişen dünya içinde kendini sürekli yeniden nasıl inşa edeceği gibi kaygılar da vardır sırada. Modern insanın yersizyurtsuzluğunun ürettiği umut ve yaratıcı özgürlüğü, aynı zamanda onun en temel kaygılarının da nedeni olur. Bunun yanında bir de sürüp giden yaşamın nesnel, fiziksel süreçlerini örgütleyen mekanizmalar vardır. Çoğunlukla iktidar kurucu olan bu ekonomik, politik, sosyal mekanizmalar özgür ve yaratıcı insanlara ihtiyaç duydukları gibi, hatta onlardan daha çok, itaat eden insanlara ihtiyaç duyarlar ve çeşitli disiplin sistemleriyle bunu sağlamaya çalışırlar. Her bireyin yaşamı ise sahip olduğu yaratıcı, üretken özgürlük ve ondan

duyulan –kendisi ve düzen kurucu sistemler tarafından- rahatsızlık arasında salınır. Yani, modernlik bir yandan insanları geleneğin ve aşkın dogmaların bağlarından kopararak, onları hep değişen zeminlerde göçebe kılarak ve kendilerini özgürce inşa etmelerini olanaklı kılarak onlara yaratıcı üretkenliğin kaynağı bir özgürlük ya da daha doğru bir deyişle, daha önce olmayan bir *özgürleşme arzusu* verirken bir yandan da modernleşmenin iktidar kurucu mekanizmaları onları disiplin kurumları ve “birey-üstü, bütüncül kuruluşları” aracılığıyla kendi amaçları doğrultusunda biçimlendirmeye çalışır. Modern yaşamın maddi, fiziksel, işlemsel yapılanmalarını örgütleyen modernizasyon süreçleriyle, modern bireylerin bu süreçler karşısında geliştirdikleri öznel tepkiler ve gerçekleştirmek istedikleri arzuları arasındaki bu diyalektik ilişki modernliğin doğasında bulunan kriz durumunun ve modernliğin ikili yapısının nedenidir.

“Modernlik birleştirici bir kavram değildir, en azından iki tarz modernlik vardır. Birinci tarz modernlik, radikal bir devrimci süreci anlatır; geçmişle bağlarını koparır, dünya ve hayata ilişkin yeni paradigmanın içkinliğini ilan eder. Bu modernlik bilgi ve eylemi bilimsel deney olarak geliştirir, insanlığı ve arzuyu tarihin merkezine yerleştirerek demokratik bir politikaya yönelimi tanımlar. Ancak bu yeni oluşum bir savaş çıkardı. Böylesine radikal bir altüst oluş güçlü bir muhalefeti nasıl kışkırtmazdı? (...) İkinci tarz modernlik, aşkın bir kurulu iktidarı için bir kurucu iktidarın karşısına, düzeni arzusunun karşısına yerleştirir. (...) Modernliğin kendisi krizle tanımlanır; bu, içkin, kurucu ve yaratıcı kuvvetlerle, düzeni yeniden tesis etmeyi amaçlayan aşkın iktidar arasındaki durmak bilmez çatışmadan doğmuş bir krizdir.” (Hardt ve Negri, 2003, s.97-98)

Modernliğin doğasında bulunan tüm çelişki ve kriz durumlarının, yaşanan modernizasyon süreçlerinin ve bu süreçlere tepki olarak gelişen modernist tavırların fizikselleşip görünür hale geldiği ve beslendiği yer ise modern metropoldür. Metropol modernliğin mekânıdır. Modernliğin “vuku bulduğu” yer ve aynı zamanda da onun kuruluşunun aktif bir öznesi ve üreticidir. Buna kanıt olarak, Marx’tan Simmel’e, Berman’a, Sennett’a uzanan geniş bir yazın aracılığıyla modernleşmenin en parlak, en iddialı kuramlarının kent bağlamında inşa edilmiş olduğu gösterilebilir; hepsi, modernliği anlamak üzere kentin ve kentliliğin bu radikal ve sürekli yeniden kuruluşunu ele almışlardır (Tanyeli, 2004).

2.2 Modern Kente Farklı Bakışlar

Peki, moderniteyle beraber kentlerde neler değişti? Modern öncesi toplumların kenti ile modern metropol arasındaki farklar nelerdi?

Yürekli ve Yürekli (2004a), “Kentler, insanların doğa ile yaşam mücadelesinin entelektüel ve sosyal düzeyinin, göçebelik ve tarımsallığa göre daha yoğun ve karmaşık olduğu yerlerdir. Bu nedenle daha dinamiktirler.” der. Bu dinamizm hem tarih içinde hem de gündelik yaşamda kolayca izlenir, gözlenir. Kentler, aynı zamanda her çeşit birikimin de olduğu yerlerdir. Tarımsal yerleşmelerin aksine

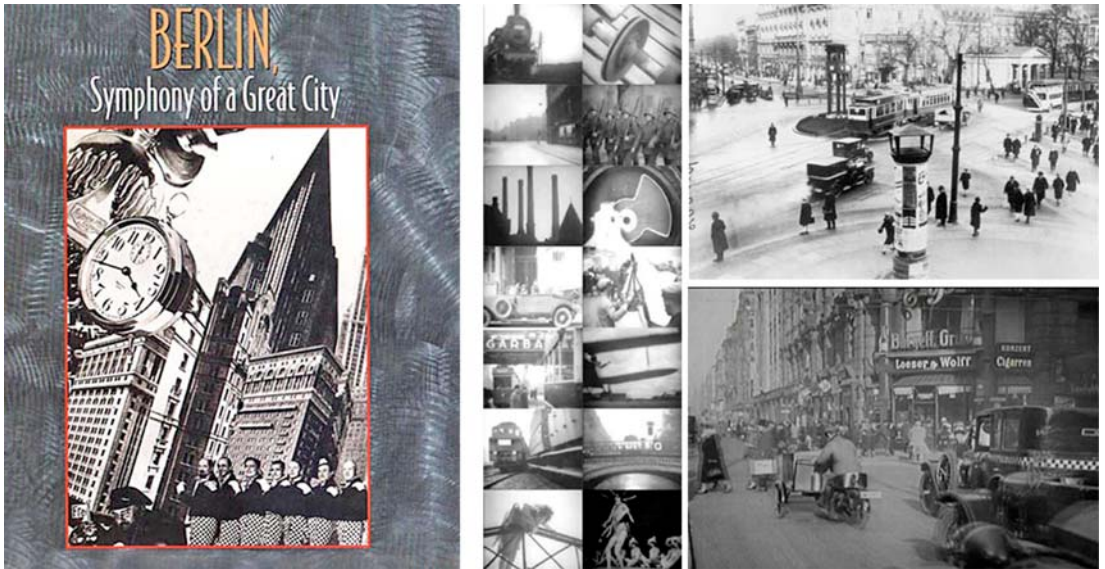
hinterland sahibidirler, yani çevreleri için de hizmet ve üretim yeridirler. Kentlerde üretilen hizmet ve üretim çok çeşitlidir. Ancak kentlerin bir başka özelliği de yakın zamana kadar büyük çoğunluğunun homojen bir yapı sergilemiş tek kültür kenti olmasıdır. Bazı kentler ise modernleşme süreciyle birlikte bir aşama ileri giderler ve metropol olarak tanımlanmaya başlarlar. Metropolün en önemli farkı heterojen ve kaotik yapısıdır ve doğal olarak metropollerin hinterlandı kentlerden çok daha geniş, yoğunlukları yüksek, boyutları ve nüfusları çok daha büyüktür (Yürekli ve Yürekli, 2004a). Herhangi bir kent ekonomik, politik ve kültürel anlamda belirgin bir genişlemenin ötesine geçtiğinde, kozmopolitliğin de merkezi haline gelir. Belli bir sınır aşıldığında, kentliler arasındaki ekonomik, organizasyonel ve zihinsel ilişkiler çoğalır, belirleyici öncül bağlardan sıyrılarak hem soyutlaşır, hem de özgürleşir. Kentin hinterlandı üzerindeki egemenlik alanı genişler ve kent fiziksel sınırlarını aşan bir işlevsel genişliğe kavuşur. Modern metropolde geçen yaşamın en önemli ayırt edici niteliğini, onun sahip olduğu bu modern kozmopolitlik yani “sabitlemiş, girilip çıkılması sıkı sıkı denetlenen cemaatlerin ve statülerin kentnin, sayısız parametreye göre çeşitlenen bireyselliklerin, tercihlerin, dışavurumların, çıkarların, gruplaşma ve ayrışmaların kentine dönüşmesi” (Tanyeli, 2009) ve genişleyen ilişkiler alanı kurar.

Öte yandan, elbette ki kentler her zaman, kırdan farklı olarak, farklı oluşların, farklı eylem çeşitliliklerinin, heyecan ve zevklerin ifade edildiği mekânlar olmuşlardır. Bu yönleriyle bir yandan bastırılmamış eylemlerin ve arzuların peşindeki direniş alanlarıyken bir yandan da iktidarın sistematik gücüyle, çeşitli tehlikeler, baskı ve dışarıda bırakma mekanizmalarıyla dolu yerlerdir (Swyngedouw, 2005). Fakat ancak modern bilincin ortaya çıkmasından sonra bu durum, yani, özgürlük ve disiplin arasındaki gerilimin kontrol edilmesi ve kent mekânlarının yapılandırılması yoluyla toplumun yapılandırılması profesyoneller tarafından ele alınan bir tasarım konusu olarak karşımıza çıkar. Modern öncesi toplumların kenti ile modern kent arasındaki bir diğer önemli fark da budur: Kentin ne olduğuna dair kavrayışın değişmesi; *kent olgusunun kent kavramına dönüşmesi*; daha iyi bir topluma ulaşma amacıyla, kenti planlanması gereken ya da planlanabilir bir şey olarak kavrayan yeni bir düşünme biçiminin oluşumu.

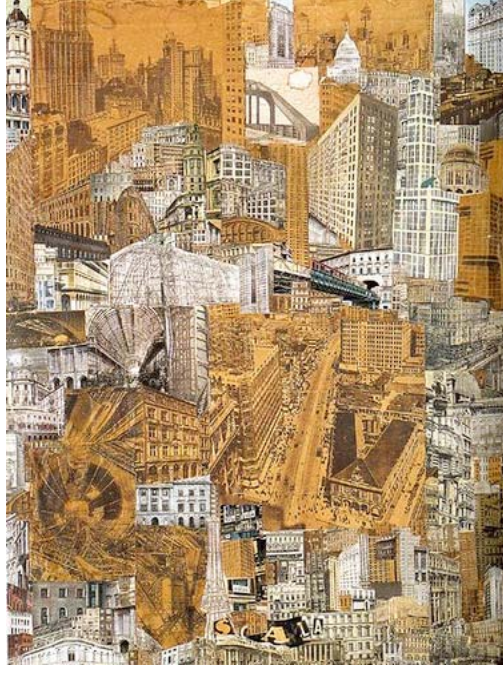
Modern öncesinde kentler toplumsal yaşamın bütünlüğünün doğal mekânıyken; ölçek ve dil açılarından tanımlanabilir mekânsal strüktürleri, bu strüktürün taşıdığı anıtsal yapılardan, akslardan, çeşitli konvansiyonlardan, inanış, ritüel ve geleneklerden oluşan gündelik yaşam ritimleri varken modernizasyon süreçlerinin gelişimiyle bu bütünlüklü yapı parçalanır. Kent modernliğin farklı görünüş ve oluş

biçimlerinin yoğunlaşarak insanların yaşamlarını dönüştürmesi sürecinde çok etkili bir yer haline gelmiştir artık. Bu süreç pek çokları tarafından bir “yabancılaşma” süreci olarak tarif edilir. Sanayinin gelişmesiyle pek çok insan yepyeni bir yaşam ve gelecek umuduyla kentlere göç etmiştir; kentte tüm yeni gelenleri barındıracak yer, sağlıklı bir yaşam sağlayacak altyapı henüz yoktur; yaşam baş döndürücü bir hızla her gün değişmektedir; makinelerle yapılan üretim, zamanın farklı işleyişi, tüm farklılıkların biraradalığının oluşturduğu yorucu kakofoni ve her türlü bağın yitmesinin yol açtığı bitmeyen heyecan ve güvensizlik... Modern kent yaşamının birçok hastalığı vardır ve bunların tedavi edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla Aydınlanma Dönemi'nin ideal kentlerinden Hausmann'ın Paris projelerine, Plan Voisin'den Lineer Kent'e, kentlerin nasıl olması gerektiği üzerine gerçekleşmiş ya da gerçekleşmemiş pek çok düşünce üretilmiştir.

Tabii öte yandan, modern metropolün tüm karmaşası, kaotik, parçalı yapısı ve baş döndürücü hızını başka türlü bir geleceğe dair bir vaat olarak görüp coşkuyla karşılayanlar; başka bir deyişle, bu yeni kente *kaygıyla* değil *coşkuyla* bakanlar da vardı. Birçok avangard modernist sanatçı için modern metropolün organik bir bütünlük olmaktan çok uzak parçalanmışlığı ve karmaşıklığı, bu parçaların ardışık, yanyana ya da birbirleri üzerine yığılmış hallerinden doğan gündelik yaşamın içindeki şok edici deneyimlerin neden olduğu sarhoşluk hissi ve fantazmagoriler, çok önemli bir coşku ve üretim kaynağı oldu (Jacobs, 2002) (Şekil 2.2, Şekil 2.3 ve Şekil 2.4).

Şekil 2.2: W. Ruttmann, Berlin: Symphony of a Great City, 1927.

Şekil 2.3: P. Citroen, Metropolis, 1923.

Şekil 2.4: G. Grosz, Friedrichstrasse, 1918.

Bu bağlamda kent, özellikle yirminci yüzyıl başı Avrupa ve Amerika'sında modern yaşamın somutlaştığı, modernite ile ilgili en *modern* olan her şeyin kendini gerçekleştirdiği yer olarak görülmekteydi. Değişen modalar, vitrinler, yeni teknolojiler, film, radyo gibi kitle iletişim araçları, trafik, vb. modernizasyon süreçleriyle değişen kent yaşamına dair pek çok şeyle birlikte insanların yaşamları, yaşamı kavrayışları da değişmekteydi. Modern kent insanının kimliği, çevresinde değişen dünyayla beraber yeniden biçimlenmekteydi. Pek çok sanatçı da bu değişen ve yeniden kurulan dünyanın peşine düştü.

2.3 Metropolde Yaşam ve Yeni Birey

Modernliğin doğasında bulunan tüm çelişki ve kriz durumlarının, yaşanan modernizasyon süreçlerinin ve bu süreçlere tepki olarak gelişen modernist tavırların fiziksel varlık kazanıp görünür hale geldiği ve beslendiği yer olan modern metropol sadece modernleşmenin nesnesi olarak görülemez. Tek yönlü bir ilişki değildir bu. Hiçbir kent böyle pasif boş bir sahne değildir. Gelenekselliği yıkarak modernliği var eden değişimler metropol insanları tarafından metropolde üretilir. O insan fiziksel çevresini, kentselliği, kentliliği ve kendisini sürekli değiştirmektedir (Tanyeli, 2004).

Peki, kimdi bu yeni insan? Kendi geleceğini kendisi inşa etmek isteyen insan. Özgür birey. Dogmatik ve aşkın bilginin karşısında içkin, dünyevi bilginin ve arzularının peşindeki insan. Her zaman kendini yeniden inşa etmek zorunda olduğunu bilen, hep 'yeni'nin peşinde olan insan... Ya da modern yaşamın disipline edici mekanizmaları, nesneleştirici, rasyonel süreçleri içinde doğaya, yaşamına ve çevresine yabancılaşan, mekanikleşen insan... Diğer taraftan da Nietzsche'nin "yıkıcı yaratıcısı", Goethe'nin "Faust"u, Baudelaire ve Benjamin'in "flaneur"ü, Simmel'in "blasé"si... Modern insan aslında bunların hepsidir ve karakterinin farklı dışavurumları arasında gidiş gelişleriyle, arzuları, çöşkülleri ve kaygılarıyla birlikte büyük kentin, modern metropolün kalabalığında yaşar. "Modern Hayatın Ressamı" için Baudelaire şöyle demektedir:

"(O) kalabalıklarda yaşar. (...) Aşkı, işi, gücü kalabalıklardır. Kusursuz flaneur için (...) ahalinin orta yerini, hareketin gel-git noktasını, gelip geçici ile sonsuzun arasını mesken tutmak müthiş keyiftir. Evden uzak kalmak ama her yerde evinde hissetmek; dünyanın merkezinde olmak, dünyayı gözlemlemek, ama dünyadan saklı kalmak. (...) Gözlemci her yerde kimliğini gizleyerek dolaşmanın tadını çıkaran bir prestir." (Baudelaire, 2007)

Ama tabii ki onun basit bir *flaneur*'den daha yüksek bir amacı vardır: "Büyük kentin manzaralarında" moderniteyi aramak. Modernliğin doğasını, büyük kentin manzaralarında ve yeni bireyin öz niteliklerinde arayan bir başka düşünür de Simmel'dir. Ona göre, modern yani "bilimsel teknolojik çağın görkemli tantanası" içinde bireyin "iç güvenliği"nin yerini, modern yaşamın karmaşasından, heyecanından doğan "belirsiz bir gerilim", "hafif bir özlem duygusu", "gizli bir huzursuzluk" ve "çaresizce bir telaş" almıştır (Frisby, 2003).

Birey, kent, ilişkiler hepsi birlikte modern yaşamın "görkemli tantanası" ve çeşitliliği içinde parçalanmaktadır. Birçokları bu durumu olumsuz sayarak yorumlar. Örneğin, Tönnies'in *Gemeinschaft* ve *Gesellschaft* kavramlarıyla ortaya koymaya çalıştığı gibi; yani bir *cemaatin* (topluluk-*Gemeinschaft*) kurulu çerçevesi içinde doğal olarak büyüyen geleneksel yaşam formuyla, anonim bir *cemiyet* (toplum-*Gesellschaft*) formunu varsayan Babylon benzeri yapay bir kültür arasındaki karşıtlıkla. Tönnies

için modern metropol, modern toplumların olumsuz, boş sözleşmelerle işleyen, soyut toplumsal ilişkilerinin ürettiği cemiyetin mekânıdır (Frisby, 2001). Simmel de, metropoldeki varoluşun, para ekonomisinin sonucunda toplumsal ilişkilerin nesneleşmesinin en uç birimi olduğunu düşünür. Dolayısıyla birey ile toplumsal çevresi arasında bir mesafe olması kaçınılmazdır. Fakat bu noktada Simmel'in (2003), "Metropol ve Tinsel Hayat" başlıklı makalesinde önemle üzerinde durduğu bir başka şey daha vardır: "Modern hayatın en derin sorunları, ezici toplumsal güçler, tarihsel miras, dışsal kültür ve hayat tekniği karşısında, bireyin, varoluşunun özerkliğini ve bireyselliğini koruma talebi." Çünkü kişi, toplumsal-teknolojik bir mekanizmayla aynı seviyeye getirilip yıpratılmaya direnir.

"Dakiklik, hesaplanabilirlik ve kesinlik, bütün karmaşıklığı ve uzanımlarıyla metropol varoluşunun insan hayatına dayattığı niteliklerdir; bunlar, yalnızca metropolün para ekonomisiyle ve zihinsel doğasıyla yakından ilgili olmakla kalmaz. Bu özellikler, aynı zamanda hayatın içeriğine de damgasını vuracak, akıldışı, içgüdüsel, başına buyruk özelliklerin ve itkilerin safdışı edilmesine yarayacaktır." (Simmel, 2003, s.90)

Bunun sonucu, herkes için eşit bir kesinlikle tanımlanabilir, şemalaştırılmış bir yaşamdır.

"Kişisel renkleri ve karşılaştırılmazlıkları yok etme eğiliminde olan bu gayri şahsi içerikler, giderek hayatta daha fazla yere sahip olmaktadır. Öyle ki birey, kişiliğinin özünü koruyabilmek için, sahip olduğu biricikliği ve bireyselliği öne çıkarmak zorunda kalır." (Simmel, 2003, s.101)

Bu bireyselciliğin tarihsel gelişimine baktığımızda ise metropolün bu anlamda yepyeni bir aşamaya ulaştığını görürüz:

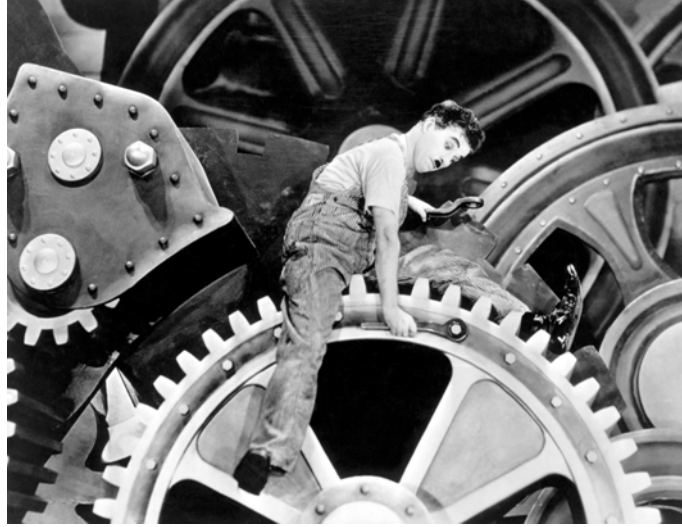
"18. yüzyıla gelindiğinde bireyin, artık anlamını kaybetmiş bağlar içinde olduğu anlaşılmıştı. Siyasal düzenin, tarımın, loncaların ve dinin dayattığı baskıcı bağlardı bunlar. İnsanlara, deyiş yerindeyse, doğal olmayan bir formu ve geçerliliğini çoktan yitirmiş, haksız eşitsizlikleri dayatıyorlardı. Böylesi bir durumda özgürlük ve eşitlik çılgınlıkları yükselmiş, her türlü toplumsal ve zihinsel ilişkide bireyin tam bir hareket serbestliğine sahip olması gerektiği inancı gelişmişti. Özgürlük, bütün insanlarda ortak olan o soylu özün ortaya çıkmasına izin verecekti. 19. yüzyıldaysa, 18. yüzyılın bu özgürleşme idealinin yanında, bir yandan Goethe ile romantiklerin etkisiyle, diğer yandan da iktisadi işbölümü aracılığıyla başka bir ideal yükseldi. Tarihsel bağlarından kurtulan bireyler, şimdi de birbirlerinden farklı olmayı istiyorlardı. İnsani değerlerin taşıyıcısı, artık her bireyde var olan 'ortak doğa' değil, insanın nitelik açısından benzersiz ve yeri doldurulamaz olmasıydı. (...) Bu iki form arasındaki mücadeleye ve uzlaşmaya yer açmak, metropolün işlevidir. Zira metropol, bu iki formun gelişmesini sağlayacak fırsatlar ve uyarıcılar şeklinde kendini gösteren özel koşullara sahiptir. (...) Metropol, içinde hayatı kuşatan karşıt eğilimlerin kendilerini açtığı, eşit haklarla birleştiği o büyük tarihsel oluşumlardan biri olarak kendini gösterir." (Simmel, 2003, s.101-102)

Bireyin kendisini inşa etme süreci içinde yaşadığı tüm çatışmalarının arenası modern metropolün mekânlarıdır. Metropol diye adlandırılan kentsel oluşum, yaşamın "bireysel ve birey-üstü, bütüncül kuruluşları" arasındaki yapıdır. Yaşamın bireysel ve birey-üstü kuruluşları arasındaki bu ilişki, bir önceki bölümde üzerinde durulan modern yaşamın maddi, fiziksel, işlemsel yapılanmalarını örgütleyen modernizasyon süreçleriyle, modern bireylerin bu süreçler karşısında geliştirdikleri öznel tepkiler ve gerçekleştirmek istedikleri arzuları arasındaki diyalektik ilişkidir. Bireylerin öznellikleri ile toplumun nesnel ve sabit doğası arasındaki çatışma ya da

uzlaşma süreci, bireylerin zihinsel yapıları ve kendilerini inşa etme biçimleriyle metropolde ve metropole karşı verdikleri tepkiler aracılığıyla gerçekleşir. Metropol, bu sürece, içinde geçeceği, ona özgü olan koşullarını sağlar.

2.4 Metropol Kültürü ve Metropolde Yaşam

Modern metropole yöneltilen pek çok eleştirinin temelinde onun ekonomik, teknolojik ve toplumsal bir mekanizma olduğu yani, içinde geçen yaşamın birey-üstü kuruluşların egemenliğinde olduğu yorumu vardır (Şekil 2.5 ve Şekil 2.6). Sanayinin, ileri teknolojinin, kapitalizmin taleplerinin, kitle iletişim araçlarının, tüketim toplumunun ve çeşitli disiplin mekanizmalarının elinde birey de mekânikleşmiş, yaşamına ve çevresine yabancılaşmıştır. Nesnel kültürün aşırı büyümesi ve önem kazanması sonucu bireysel kültür körelmiştir.

Şekil 2.5: C. Chaplin, Modern Times, 1936.

Şekil 2.6: F. Lang, Metropolis, 1927.

Modern metropolün, dışlileri arasında insanları silip süpüren ekonomik, teknolojik ve toplumsal bir mekanizma olduğu doğrudur. Ama bu tez, bireysel kuruluşları ya da olanaklılıkları görmeyerek tek yönlü bir ilişkiyi tarif eder. Fakat burada asıl önemli olan bu değerlendirmenin, başka birçokları gibi, modern metropolde geçen yaşama ve orada yaşayan bireyin karakterine ilişkin yapılabilecek çok sayıda doğru değerlendirmeden birisi olmasıdır. Çünkü metropol ‘çokluk’tur. İlişkilerin, kişiliklerin, kavramların, sistemlerin, üretimlerin, yapıların, dillerin çokluğu içinde birçok farklı açıdan, birçok farklı yorum, farklı ilişki ağları gözetilerek kurulabilir. Örneğin Raban, “Soft City” adlı kitabında tam tersini iddia eder.

“Kentin, maddi malların kitlesel üretimi ve tüketimine dönük rasyonelleştirilmiş ve otomize olmuş bir sisteme kurban edilmekte olduğu tezine, Raban kentin esas olarak göstergelerin ve imgelerin üretimiyle belirlendiğini ileri sürerek yanıt verir. Kentin meslek ve sınıflara göre katı biçimde katmanlaşmış olduğunu savunan tezi reddeder; bunun yerine, toplumsal ayrımların, temelde, sahip olunan nesneler ve görünümeler tarafından belirlendiği yaygın bir bireycilik ve girişimcilik ortamından söz eder. Rasyonel planlamanın varsayılan hakimiyetine karşıt olarak kenti, her türlü hiyerarşi duygusunun, hatta değer türdeşliğinin çözülmekte olduğu bir ‘ansiklopedi’ ya da ‘üslupların pazaryeri’ olarak resmeder. Kentli insan, birçok sosyoloğun varsaydığının aksine, hesapçı bir rasyonaliteye takmış biri değildir. Kent daha çok, bireylerin çeşitli roller oynarken kendilerine özgü sihirbazlıklarını da yaptıkları bir dizi sahneye benzetilebilir.” (Harvey, 1997, s.15-16)

Raban (1998) kitabına, bir kebabçıda yediği öğle yemeği sonrasında yaşadığı bir anlık deneyimi anlatarak başlar. İçtiği Yunan şarabı yüzünden başı hafifçe dönmektedir. Etrafında, egzoz dumanıyla karışık, turkuaz büyük kent rengi dolanmaktadır. Karşıdan karşıya geçmek için trafik ışıklarının yanında beklerken birden trafiğin hangi yönden aktığını karıştırdığını düşünür. Sağdan mı, soldan mı? Bu arada yanından geçen farklı karakterler ve duyduğu farklı farklı seslerle kafası iyice karışır. “Trafik ışıklarının yanında geçen o sersemleştirici anlarda, insanın kendi kendisine yabancı olması bile mümkün...” diye düşünür ve devam eder:

“Bir sosyolog, herhalde bu durumu tipik bir yabancılaşma semptomu olarak tanımlayarak onu, kent yaşamının korkunç yönlerini anlatan çok şişkin dosyasına ekleyecek yeni bir kanıt olarak görürdü. Bense böyle durumlara karşı daha açık ve misafirperver hissediyorum kendimi. Bu gibi anlarda, etrafımızı saran katı kent yumuşar; bir kimliğin üzerine yerleşmesini beklemektedir çünkü. İyi ya da kötü, kendisini içinde yaşayabileceğiniz bir forma getirmeniz için sizi yeniden yapmaya davet eder. Evet, sizi de. Kim olduğunuza karar verin ve kent sizin etrafınızda yeniden biçimlensin. Ne olduğuna karar verin ve kimliğiniz açığa çıksın, tıpkı bir haritada beliren nirengi noktası gibi. Büyük kentler, kasabalar ya da küçük şehirler gibi değildir; onlar doğaları gereği farklı biçimlenmelere açıktır. Biz onlar üzerine kendi bireysel biçimlendirmemizi yüklemeye çalışırken, onlar da karşılığında sundukları direnişle bizi biçimlendirirler. Bu anlamda, bana öyle geliyor ki, kentte yaşamak bir sanattır ve bu nedenle de, insan ve kent yaşamının bitmeyen yaratıcı oyunlarının ürettiği durumlar arasındaki ilişkileri anlamak için sanatın söz dağarcığına ihtiyacımız var. Hayal ettiğimiz gibi olan kent, ilüzyonların yumuşak kenti; ya da mitlerin, tutkuların ya da kabusların, gerçektir; hatta istatistiklerin, haritaların, kent sosyolojisi ya da mimarlık yapıtlarının içine yerleşen katı kentten bile daha gerçek.” (Raban, 1998, s.9-10)

Raban’ın “bir sahne olarak kent” yorumunun farklı bir açıdan benzerini Simmel’de de görürüz. Ona göre de birey, metropol yaşamının her açıdan genişliği ve karmaşıklığı içinde kendi kişiliğini ortaya koymak gibi zor bir işle karşı karşıyadır ve toplumsal çevrenin ilgisini bir şekilde üzerine çekmek için, çevrenin farklılıklara ilişkin

duyarlılığından yararlanır. Fakat, metropol tipi kişiliğin en önemli karakteristiklerinden biri de, sınırlar üzerindeki çevreden gelen uyarıların çokluğu nedeniyle kişinin kendini korumak üzere geliştirmiş olduğu bir çeşit bıkınlık, yani farklılıklar karşısında kayıtsızlaşmasıdır aynı zamanda. Dolayısıyla, sahip olduğu biricikliği ve bireyselliği öne çıkarmak isteyen birey, söz konusu kişisel unsurlarını, kendi gözünde bile farkedilir olabilmeleri için abartmak zorunda kalır (Simmel, 2003). Bu davranışın negatif ucu aşırılık, tuhaflık, yapmacık tavırlarsa pozitif ucu da silinmeye karşı direniş talebi, güvenli ve tarafsız bir pozisyonun reddidir ve metropolün kalabalığında, aynı zamanda birbirlerini çeken bu iki kutbu birbirinden çok ince bir çizgi ayırır.⁷

Bunlarla birlikte metropolün kalabalığı, birçok farklı yerden ve farklı kültürden gelmiş çok sayıda insanın –zihinsel ve ilişkisel uzamlarıyla birlikte- beraber ve yeni bir ilişkiler ağı içinde yaşıyor olmalarıyla oluşan yeni kültürün kaynağıdır. Çokça sözü edilen “kültürel çeşitlilik” ya da “çok-kültürlülük” gibi kavramların çok ötesinde, bu durum, her defasında yeni ve özgün bir ‘üretken mekân’ tanımlar. Metropol kültürünün bu kendine özgü doğasını Bhabha’nın kültür kuramındaki “melezlik” kavramı çok iyi açıklıyor:

“Bütün kültürel formlar sürekli olarak bir melezleşme süreci içindedir. Fakat burada asıl önemi olan, bir üçüncüyü ortaya çıkaran iki orijinal anın peşine düşmek değil. Melezlik, başka formları ortaya çıkarma potansiyeline sahip bir ‘üçüncü mekân’dır bence. Bu üçüncü mekân, kendisini oluşturan tarihleri yerinden eder; genel geçer kabuller aracılığıyla tam anlaşılamayacak yeni politik inisiyatifleri ve yeni otorite yapılanmalarını kurar. Kültürel melezleşme süreci, farklı, yeni ve öngörülemez şeylerin doğuşuna yol açar; bu, yeni anlam müzakerelerinin ve temsillerin alanıdır.” (Bhabha, 1990, s.210)

Bhabha’nın “üçüncü mekân” olarak adlandırdığı bu ‘üretken mekân’ metropol çokluğunun ve modern kozmopolitliğin potansiyelidir: Silinmeye karşı direniş talebiyle öznelliklerini –üretimlerinde, yaşam biçimlerinde, bedenlerinde- üretme ve ortaya koyma çabası içindeki bireyler ve onların farklı bireylerle farklı ilişki ağları içinde karşılaşmalarıyla beslenen, bireysel ya da kolektif olarak inşa edilen yeni kültür ürünlerinin üretimi. Fakat bu potansiyel, aktüel hale gelebilmek için açıklık rejimlerini talep eder. Çünkü madalyonun bir de öteki yüzü vardır: “En büyük modern buluşumuz olan kent yumuşaktır; yaşamların, düşlerin, yorumların göz kamaştırıcı ve uyarıcı çeşitliliğine açıktır. Ama büyük kentin, tam da bu esnek ve insan kimliğini özgürleştirici özellikleri, aynı zamanda onu psikoza ve totaliter bir karabasana da açık hale getirir.” der Raban (1998). Yaşamın fiziksel ve zihinsel kuruluşlarında,

⁷ Bu konuyla ilgili bir başka kritik durum da ‘bireysel farklılık’ın, modern yaşamın ürettiği *kitle kültürü* için de, *kimlik* kavramıyla eşleşerek, en önemli unsurlardan biri olmasıdır. Kültür endüstrisi tarafından üretilen ve tüketimi yönlendirilen popüler kültüre “kitle kültürü” denir. Farklılığın üretilmesi ise kültür endüstrisi tarafından üretilen bir ürünün geliştirilmesi ve pazarlanması sürecinin vazgeçilmez bir unsurudur. Dolayısıyla, her türlü bireyselliğin üretimi, piyasa talepleri ve tekeller tarafından yönlendirilen kitle kültürünün manipülasyonları ve dayatmalarıyla da kaçınılmaz olarak karşı karşıyadır.

mekânsallıklarında, ilişkiselliklerinde *açıklık rejimleri* yeterince üretilemiyorsa, metropol çokluğunun potansiyeli olan 'üretken mekân', çok kolay yabancı düşmanlığının, kıskançlıkların, vurdumduymazlığın, paniğin, şiddetin mekânına da dönüşebilir.

Açıklığın karşısında kapalılık vardır. Bir önceki bölümde üzerinde durulan iki tarz modernlik ve ürettiği kriz durumuyla da ilişkili okunabilecek olan bu gerilim, özgürlüğün karşısına rahatsızlığı, belirsizliğin karşısına belirliliği, yeniliğin karşısına tutuculuğu, alanların karşısına rotaları, tartışmanın karşısına monoloğu koyarak farklı biçimlerde kurulabilir. Fakat tüm bu karşıtlıklar çoğunlukla 'ya o, ya bu' şeklinde kurulan ikili ve doğrusal bir ilişkiyi tarif etmezler. Daha çok sınırları değişken ve merkezsiz bir alanda beliren vektörler gibidirler. Metropoldeki yaşam ise bu sürekli yer değiştiren vektörler arasındaki hareketlerimizde ve kurduğumuz farklı ilişki ve etkileşimlerle gerçekleşir. Metropolün mekânsal kuruluşları da bu alanı üreten en önemli unsurlardan birisi olarak karşımıza çıkar.

2.5 Modern Metropolün İnşası

Modern metropol, modernleşme süreçleriyle beraber yaşanan ekonomik, politik, teknolojik, sosyal ve kültürel değişimler bağlamında gelişti. Yeni yaşanan gelişmelerin yaşamı, yaşamın tüm alanlarında nitelikleri, etkili olan dinamikleri ve karşılıklı etkileşimleri birçok yönden değiştirdiği bir zamanda, fiziksel olarak da çalışma alanı ve konutun birbirinden gittikçe uzaklaştığı, çevrede altkentlerin olduğu ve merkezinde ekonomik, sosyal ve yönetsel yoğunlaşmanın yaşandığı yeni bir kentsel alan, ileri teknoloji sanayinin ve içe dönük kontrolün getirdiği yeni bir yerleşmeler konfigürasyonu olarak ortaya çıktı. Metropol artık, içinde sanayi, emek, ticaret, kitle haberleşme, yayıncılık, devlet bürokrasisinin en üst örgütlerinin ve bunlar arasında karşılıklı etkileşimi sağlayan kurumlar ve kompleks yapılanmaların bulunduğu; buralarda hinterlandının ve hatta ülkenin yaşamını etkileyecek kararların alındığı ya da bozulduğu; toplumun kontrol kudretinin toplandığı yerd. Dolayısıyla teknik anlamda birçok gereksinimi vardı: sanayi alanları, iş alanları, ofis gereksinimi, çalışmak için kente akın eden yeni kentliler için konut gereksinimi, kent içinden ve alt kentlerden merkeze ulaşım sorunu, sosyal, kültürel, eğitimsel donatılar, altyapı, vb (Kıray, 1998).

Doğal olarak, kentin değişimi ve yeniden yapılanması sürecinde mimarlar ve şehirciler de modernleşmeyle çözülen ve geçerliliğini yitiren, boşlukta asılı kalmış bir yerleşme kültürünü yeniden inşa etmek için iş başındaydılar. Modernleşmenin

yaşam alanlarını dönüştürmeye başlamasından itibaren –farklı coğrafyalarda, farklı zamanlarda, farklı süreçlerle gerçekleşmiş olmasına rağmen kabaca 19. yüzyıldan başlatılabilir bu süreç- kent, bu sorunları çözmeye ve yeni bir yerleşme kültürü oluşturmaya yönelik birçok farklı denemenin, önerinin sahnesi oldu:

1. Onsekizinci yüzyılda henüz modernizasyon süreçleri çok etkili olmaya başlamasa bile özellikle büyük maden işletmeleri, işçileri birarada tutmak ve disiplin altına alınmış sanayi cemaatleri oluşturmak için şehirlerin dışındaki fabrikalarıyla birlikte büyük yerleşmeler inşa etmeye başlamışlardı. Chaux yerleşmesi (*Project pour la ville de Chaux*) (Şekil 2.7), bu şirket şehirlerinin ilk iddialı örneklerindendir.

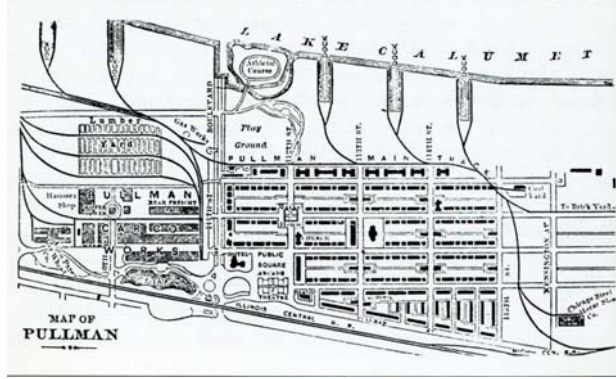

Şekil 2.7: Chaux Yerleşmesi, C. N. Ledoux, 18. yy. (Frampton, 1992).

Mutlakıyetçi bir pratiğin ve Rönesans sonrasının geometrik şehir idealalarının izleri belirgindir (Bilgin, 2001). Tafuri (1976), Aydınlanma Dönemi'nin mimarlığa ve kente bakışının bu "ütöpik" karakterinin sonraki dönemlere birçok miras bıraktığından söz eder: "Mimarın, toplumun bir ideoloğu olarak biçimlenmesi; kent planlamasına uygun bir biçimde müdahale alanlarının bireyselleşmesi, ayrılması; formun toplumla ilişkili olarak kuşandığı ikna edicilik ve kendi iç gelişimi ve problemleriyle ilişkili olarak kuşandığı özeleştirilik rolü; mimari nesne ve kentsel organizasyon arasındaki karşılıklı ilişki ve karşıtlık."

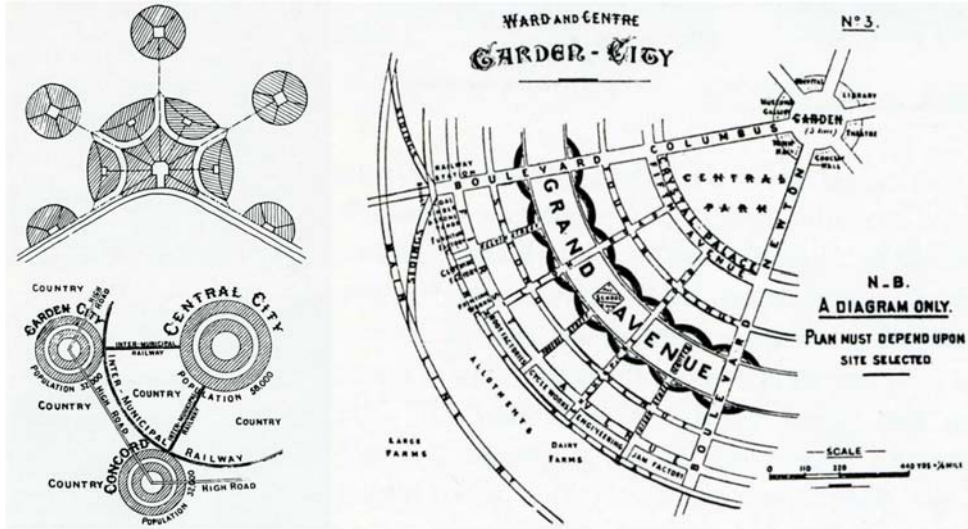
2. Amerikan sanayisinin ve kapitalizminin gelişiminin en önemli merkezlerinden olan Chicago'da, sadece özel girişim eliyle uygulanan Pullman Planı (Plan of Pullman) (Şekil 2.8), Chicago'nun güneyinde Pullman Palace Car Company'e ait ideal bir sanayi yerleşmesi olarak inşa edilmiştir. İşçi konutlarının yanında tiyatro, kütüphane, okullar, parklar ve oyun bahçeleri gibi çeşitli kamusal programları da içeriyordu. Küçük bir modern kent olarak tasarlanan, kendi kendilerine yeten, çalışanların ve ailelerinin yaşamlarına dair her türlü gereksinimin karşılandığı bu türden sanayi yerleşmeleri, özellikle yirminci yüzyılın ilk yarısının sonlarına kadar sanayileşmenin

hızla yaşandığı pek çok coğrafyada uygulandı. Bu yerleşmeler, aynı zamanda modern yaşamın nasıl olması gerektiğine dair bir model de sunmaktaydılar.

Şekil 2.8: Pullman Planı, S. S. Berman & N. F. Barret, 1880 (Url-1).

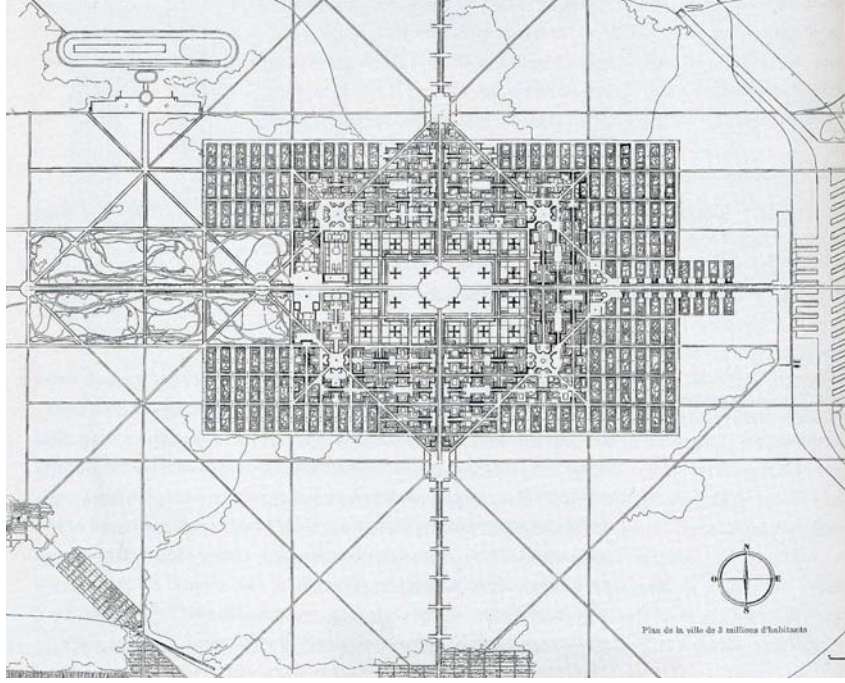
3. 1898 yılında Howard, çok ilgi gören ve 1902 yılında tekrar basılan kitabı “Tomorrow: A Peaceful Path to Real Reform”da, kent ve kırsal arasındaki uyumsuzluk sorununa bir çözüm önermek için “Bahçe Şehir” (*Garden City*) teorisini (Şekil 2.9) geliştirir.

Şekil 2.9: Bahçe Şehir, E. Howard, 1898 (Frampton, 1992).

Ona göre bu, o zamana kadar kenti toplumun ve ortak çalışmanın sembolü olarak, her şeye rağmen tenhalık ve fakirliğin yeri olan kırsal ise sevginin ve Tanrı'nın insanlık için düşüncesinin sembolü olarak gören üretken nüfusu ve merkezleri cezbedecek üçüncü bir çekim noktasını meydana getirecektir. Kaygı ve endişe kaynağı olan metropollerin, kent ekonomisinin yapısal temelleri reddedilmeden, uygun ölçeklerde çekirdeklere bölünmesiyle kurulacaktır bu Bahçe Şehirler. Bahçe Şehir teorisi, gittikçe büyüyen kapitalist bir toplumun çeşitli talepleriyle, eski zamanların insan

ölçeğindeki topluluklarına olan romantik özlemi akılcı bir biçimde bir araya getirmeye çalışan bir karışımı ve pratiği etkilemesi bakımından da (*günümüze dek uzatılabilir bu süreç*) oldukça büyük bir başarı kazandı (Tafari ve Dal Co, 1976).

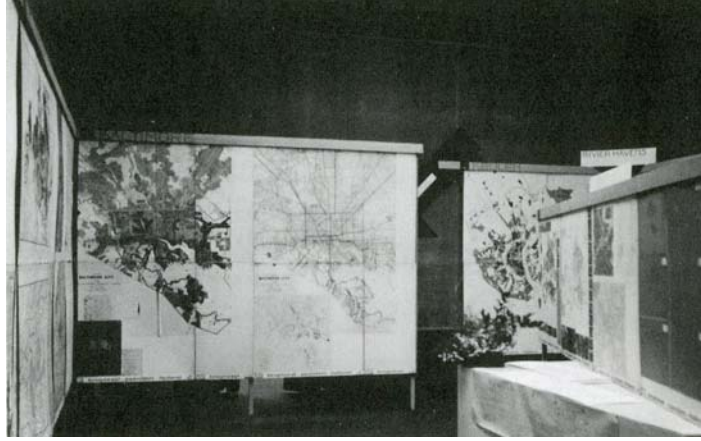

Şekil 2.10: Çağdaş Kent, Le Corbusier & P. Jeanneret, 1922 (Frampton 2001).

4. Corbusier ve Jeanneret'in ünlü "Çağdaş Kent" (*Ville Contemporaine*) projelerinin (Şekil 2.10) merkezindeki meydanın ortasında farklı katmanlardaki tren, otobüs istasyonları ve havaalanından oluşan bir transfer merkezi bulunur. Merkezden dört bir tarafa ise yükseltilmiş otoyollar yayılmaktadır. İç bölgede, kamusal binalarla parktan batıya doğru ayrılmış, haç biçimine sahip 24 adet altmış katlı iş ve idari amaçlı gökdelen yerleştirmiştir. Bu gökdelenlerin çevresindeki alan ise bahçeler, parklar, restoranlar, kafeler, dükkânlar, tiyatrolar vb. fonksiyonlar için ayrılmıştır. Bunlar doğuya ve batıya doğru yayılan, "*blocs a redend*" ve "*blocs a cellule*" olarak adlandırılan konut blokları ile çevrilidir. Doğu tarafında dış bölgelerde ise sanayi bölgesi ve liman bulunur. Merkezde, her "*bloc a cellules*", yeşil bir avluyu dört tarafından sarar bir biçimde düzenlenmiş, 6 katlı, dubleks ve dairelerden oluşan bloklardır. Bu açıkça, 1890'lardan beri büyüyen kara Avrupa'sı metropollerinde inşa edilen tipik iç avlulu konut bloklarının bir eleştirisiydi. Bitkilendirmenin oldukça yetersiz olduğu tipik avlulu konutların aksine, "*bloc a cellules*" çok yoğun kent-içi gelişmelerine de uygun, bir "yeşil" kentsel yerleşim formu olarak önerilmekteydi. Çağdaş Kent, içinde 3 milyon kişinin yaşayacağı, merkezinde apartman ve ofis bloklarının bulunduğu, merkezi çevreleyen bir yeşil kuşağın ardında da işçiler için

bahçe şehirlerin ve sanayi bölgelerinin yerleştiği yoğun bir metropol olarak tasarlanmıştır (Frampton, 2001).

5. 1933'te, Atina-Marsilya arasında bir gemi yolculuğu olarak yapılan dördüncü CIAM kongresinde modern "İşlevsel Kent" in çok net bir tanımı yapıldı (Şekil 2.11). Bu, modernist mimarlar ve kent plancılarının ortaya koyduğu belki de en şematik manifestoydu: Modern kent yaşama, çalışma, rekreasyon ve sirkülasyon olarak dört işlevsel birime ayrılmalı. Ortogonal yani dikey bir şekilde gelişmeli. Yükseklik ögesinden yararlanılarak yaratılan boş mekânların kullanımıyla modern ulaşım ve dinlenme sorunları çözülmeli. Kentin zonları birbirlerinden yeşil kuşaklarla ayrılmalı... Rasyonalizasyon, standartlaşma, verimlilik gibi, aynı zamanda modern toplumun daha önce sözü edilen nesnel doğasının temel bileşenleriyle son derecede uyumlu kriterler de ayrıca öne çıkarılıyordu.

Şekil 2.11: İşlevsel Kent Sergisi'nden, Amsterdam, 1935 (Mumford, 2000).

Yukarıdaki örneklerde, modern yaşamın dönüştürdüğü kentin yeniden nasıl örgütlenebileceğine ve yeni yaşam biçimine uyum sağlayacak kentsel koşulların nasıl üretilebileceğine dair çeşitli öneriler görürüz. Bu beş örneğin seçilmesinin nedeni bu örneklerin, kaba bir tarifle de olsa, Aydınlanma'dan 2. Dünya Savaşı sonrasında modern dünyanın yaşadığı kırılmaya kadar (hatta belli açılardan bugün için bile) mimarlık, planlama ve diğer ilgili disiplinlerin kente bakışını ve eylemlerini önceleyen düşünme ve bilgi üretme biçimlerindeki egemen tavrın kuruluşunda belirleyici olmalarıdır. Bu egemen tavrın, sadece örneklerin içlerinde geliştikleri coğrafyalar olan Amerika ve Avrupa'da geçerli olduğunu söylemek de doğru olmaz; çünkü, özellikle ondokuzuncu yüzyılla beraber modernleşme, Batılılaşma, endüstrileşme, hızlı kentleşme gibi türlü kavrayışlar, yollar ve olgular aracılığıyla değişen dünyanın hemen hemen her yerine yayılmıştır. Yukarıda verilen örneklerle geri dönülürse, temelde ortak yanları, kente bir hastayı iyileştirmeye çalışan doktor

tavriyla yaklaşıyor olmalarıdır. Ledoux, Tanrı'nın aşkınlığına yetişecek bir düzenin peşine düşmüş; Berman & Barret, en üst düzeyde verimliliği sağlayacak bir cennet kurgusuyla kentteki sınıf çatışmaları, grevler ve ayaklanmalardan bağımsız bir dünya kurmaya çalışmış; Howard, kente hakim olan anksiyeteye hiçbir zaman başedilemeyeceğini düşünerek kent dışında gelişmiş kasaba yaşamları önermiş; Corbusier, kentteki sosyal, politik pek çok derde çare olacak rasyonel düzeni aramış; CIAM, doğru çalışacak bir kent makinesinin tasarımını yapmaya çalışmıştır. Fakat daha önce sözü edilen modernliğin ikili yapısıyla da ilişkili olarak, modern kent yaşamının hastalıklarının iyileştirilmesi birtakım disipline edici yapılanma ve örgütlenmeleri ve idealize edilen bir kent kavramı dışında kalan tekillikleri de dışlamayı gerektirir.

"Modernistler kenti, toplumun daha iyiye gitmesi, verimliliği ve sağlıklılaştırılması için rasyonelleştirilmesi ve akılcı bir biçimde planlanması gereken bir şey olarak gördüler ve öyle davrandılar. Bir plan, her zaman, insanların ve şeylerin belli bir toplumsal amaç için, belli bir ilişkiler ağı içinde nasıl tutulacaklarını gösteren bir çeşit şemaydı. Planın biçimi, bunların nasıl ilişkiler içinde olacağını gösteren kabuller ortaya koyarken, bu normatif ilişki ve bölünmelerin bir yerdeki uygulamaları, ideal olarak, başka türlü olasılıkların dışarıda bırakılmasıyla gerçekleşti." (Read, 2005, s.12)

Modern metropolün, modern yaşamın tüm kutuplarının birbiri üzerine katlandığı yer olması, parçalanmışlığı, büyüklüğü, yoğunluğu, kalabalığı, hızı, çeşitliliği, kakofonisi, pisliği, hem onun baş döndürücü, büyüleyici çekiciliğinin hem de sağlıkla, altyapıyla, sistemlerle ilgili her türlü sorununun kaynağı olduğu için bu çelişki hiçbir zaman kolay çözülebilir bir çelişki olmadı. Fakat şu da bir gerçek ki, modernist mimarları büyüleyen, daha çok, düşünsel, teknolojik, yapısal dönüşümler, 'yeni'yi üretme yönündeki yeni imkânlar ve önlerinde açıldığını düşündükleri beyaz sayfaydı. Onlar, modern metropolün baş döndürücü çekiciliğini, daha önceki bölümlerde sözü edilen bazı avangard sanatçıların yaptığı gibi, kendi oluşu içinde görüp, kavrayıp, ondan büyülenmediler. Daha çok üstesinden gelinmesi gereken bir kafa karışıklığıydı metropol (Şekil 2.12).

Şekil 2.12: New York, 1932 (Url-2).

Bu tavrın en belirgin örneğini Le Corbusier'in New York'la karşılaşmasında görürüz. New York, hem yeni dünyanın tapınağı, hem akıl almaz bir vahşiliğin ve yabanılığın mekânıydı onun için. Kentin şiddetinde umutsuzluk, büyüleyici ihtişamında ise güven, iyimserlik ve coşku vardı. Çok güçlüydü fakat ruhu zayıftı, her şeyi düzensizlik ve karışıklıklarla doluydu, bireysel özgürlük kolektif özgürlüğü yok etmekteydi. Sonuç olarak "büyüleyici bir felaket"ti New York (Bacon, 2001). Bu karşılaşmanın sonunda, New York ya da Chicago gibi kentlere Kartezyen Gökdelen'i önerir Corbusier: "Oklu kirpilerin ve Dante'nin cehenneminin yerine, biz, düzenlenmiş, sakin, yüce, güçlü, havadar ve akılcı varoluşu öneriyoruz. Aşağıdan bakınca muhteşem ve gurur verici, yukarıdan ise ruhun sembolü olarak görünecek... Ergenlik zamanlarını yaşayan büyük makine çağının ihtişamlı ve öğütücü yaygarası New York'un yerine Kartezyen Kent'i öneriyorum." (Frampton, 2001)

Metropolün vahşiliğini, yabanılığını, kaotik yığını rasyonel bir şekilde örgütleme, ehlileştirme, düzene sokma girişimlerinin benzerleri modern mimar ve planlamacıların yeni kentin yeni yerleşmeleri üzerine geliştirdikleri önerilerde (Şekil 2.13 ve Şekil 2.14) de karşımıza çıkar.

Şekil 2.13: Opbouw, L.S. Beese, J.Bakema, 1949-53 (Mumford, 2000).

Şekil 2.14: Westhausen, E. May, H. Boehm, Bangert, 1930 (Teige, 2002).

Modern kentin hızla artan nüfusuna nasıl sağlıklı barınma koşulları sağlanabileceği ve değişen yaşam koşulları içinde nasıl yeni bir yerleşme kültürü oluşturulabileceği yirminci yüzyıl başında avangard mimarlar için en önemli araştırma konularından biri olmuştur. Genel ekonomik sistem ile mimarlık üretiminin ilişkisini kurmak, daha doğrusu mimarlık üretimini ekonomik sistemin işleyiş mekanizmalarına dahil etmek; minimum enerji ve kaynak harcamasıyla, verimlilik üzerine temellenen bir üretim sistemi oluşturmak; yeni gelişen teknolojileri kullanarak mimarlık üretiminin rasyonelleştirilmesi ve yapı elemanlarının standardizasyonu; herkese eşit ışık, güneş, yapılan her konut için gerekli olan kentsel altyapı, sosyal ve kültürel donatı, yani herkes için sağlıklı yaşam koşullarının sağlandığı evrensel bir eşitlik amacıyla yeni bir yerleşme kültürü olarak *Existenseminimum* (maksimum sayıda insanın ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için birtakım bireysel ihtiyaçların rasyonel bir biçimde kısıtlanması), bu önerilerin üzerinde yapılandıkları en önemli kriterlerdi. Yirminci yüzyıl başında, bu öneriler, uygulama alanı oldukça sınırlı olan avangard tavırları temsil ediyorlardı. Modern yaşam tüm katmanlarıyla hızla dünyanın farklı coğrafyalarına yayılıyor olsa da, modernizasyon süreçleri kentin gündelik yaşamındaki etkileri bakımından henüz kitleselleşmemişti. Fakat yirminci yüzyılın ikinci yarısında bu eşik dünyanın pek çok yerinde aşılmaya başlandı. Önceleri son derece “avangard” olan bu düşünceler, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında değişen şartları içinde gerçek oldular. Pratikte çok başarılı oldukları da söylenebilir ama diğer yandan da bu süreç özeleştir, eleştir ve çözülmenin de önünü açtı.

Bu noktada modernist mimarlar ile ilgili durum oldukça karmaşıktır. Onların karakterinde bir araya gelen birbirine karşıt arzuları, düşünceleri ve idealleri görmek kesin yargılara varmayı zorlaştırır. Bir taraftan, ilk bölümde sözü edilen modernliğin devrimci süreci içinde, aşkın bağlarından kurtulmuş yaratıcı üretkenlikleriyle arzularını gerçekleştirme peşindeki modern bireylerdiler. Yirminci yüzyılın başında avangard modernist mimarlık, ürünlerini zamanının egemen ortamını belirleyen ondokuzuncu yüzyıl modernitesi ile didişmeye başladığı an vermeye başladı. Başka

türlü bir dünyanın mümkün olduğunu düşündüğü; kendini, var olanı değiştirmekle yükümlü gördüğü için estetikten öte sosyopolitik bir tavidir. Böyle bir bilinçle mimarlığın ne olduğunu ve ne olabileceğini modern dünyanın koşulları içinde yeniden keşfetmeye çalışan modern mimarlar kaçınılmaz olarak önce nesnelerini değiştirmekle işe başladılar ve bunu başardılar da. Diğer taraftan, bir anlamda hala Aydınlanma'nın çocuğuydular çünkü, ünlü "*a good law must be good for everyone*" ifadesinde olduğu gibi herkes için doğru olanı önerebileceklerine inanıyorlardı ve de H. Scharoun'un, "Mimarlığın yeteneği, insanları dış koşulların olumsuz etkilerinden korumanın ya da onlara, çeşitli gereksinimlerine yanıt verecek kullanışlı mekânları sağlamanın çok ötesindedir; mimarlık, kendisine ihtiyacı olduğu biçimini, mekânsal ifade ve anlamını vererek yeni bir toplumu inşa edebilir" (Frank & Hain, 2004) biçimindeki sözlerinde çok iyi ifadesini bulan mimarlığın iktidarına. Bu durum mimarların *örtük ideolojilerini* tarifleyerek onları kendi kendilerinin karşısına koymaktaydı; yaratıcı arzuların karşısına teknik önermeleri, şiirselin karşısına mekaniği, açıklığın karşısına kapalılığı. Ayrıca bir diğer taraftan da düşündüklerini gerçekleştirebilmek ve iş yapabilmek için sermaye sahipleri ve ulus devletlerle de yakın ilişkide olmak zorundaydılar. Bu karmaşık, çok aktörlü ve çok anlatılı hikayenin sonunda ise, yirminci yüzyılın ikinci yarısına yaklaşıldıkça, yüzyıl başı avangard önermelerin etkilerinin zayıflamaya başladığını ve bir özeleştirici dönemine girildiğini görürüz.

Bu sürecin farklı açılardan farklı yorumları yapılabilir. Tez bağlamında ve bugün de geçerli olan sorunlarla da ilişkili okunabilecek biçimde, bu çözümlerle ilgili birbirleriyle ilişkili üç neden üzerinde durulacak.

Bunlardan birincisi, mimarlık ve modernizasyon süreçlerinin ana aktörleri arasındaki sorunlu ilişkidir. Örneğin mimarlık ve kapitalizmin ilişkisi ile ilgili olarak Tafuri (1976), "Üretimin gerçekleriyle doğrudan ilişkili olmakla mimarlık, kendi ticarileşmesinin sonuçlarını tam bir açıklıkla ilk kabul eden olmakla kalmadı; hatta, ekonomipoliğin teori ve mekanizmaları böyle bir görev için gerekli araçları sağlamadan önce bu kabulünü uygulamaya koymayı bile başardı." der. Kendi özel sorunlarından başlayarak modern mimarlık, kapitalizmin egemen sistem olduğu yeni kentteki üretimin, dağıtımın ve tüketimin yeni organizasyonu ile tasarımı her düzeyde ve tamamen birleştirmeye hazır bir ideolojik durum yaratacak araçlara sahiptir çünkü. Bu araçları üreten ve Scharoun'un yukarıda aktarılan sözlerinde çok iyi ifadesini bulan mimarlığın örtük ideolojisinin, yani salt kendi kuruluşuyla toplumu ve bireyi inşa edebilme yeteneğine sahip olduğuna dair inancının sarsılmaya başlaması çözümlenin ilk işaretlerindendir. Asıl *arızayı* üreten durum, onların bu inancıydı ve

bu aynı zamanda da, modernist mimarların, modernliğin diğer yüzünü kuran aşkın ve disiplinci mekanizmalarının içine düştükleri anları tarifliyordu. Çünkü, mimarların kurmaya çalıştıkları rasyonel, ekonomik, verimli yapı üretimi ve ilişkili sosyopolitik tavırları ile kapitalizmin 'maksimum kâr' talebi arasında; herkese eşit, sağlıklı yaşam idealleri ile iktidar kurucuların denetlemeye, homojenleştirmeye ve normal olmayan durumlardan ayıklamaya çalıştıkları metropol çokluğu arasında ya da yatırımcılar için çoğu zaman en önemli kriter olan 'teknik uygulanabilirlik'le, insani gereksinimler arasında çok muğlak sınırlar vardı. Belki de kaçınılmaz olan bu durum bugün de farklı boyutlarıyla sürmekte. Burada sorunlu olan nokta, bu güç ilişkilerini analiz etmekte mimarların çoğunlukla oldukça naif davranmalarıdır. Objektif düşüncenin her türlü güç ve iktidar ilişkisinden bağımsız olduğuna inanmak ister mimarlar, yani bir *özerklik illüzyonuna*. Oysaki mekânın üretimi her zaman toplumun politik, ekonomik, sosyal yapılanmalarıyla doğrudan ilişkilidir ve modern dünyada mekân bir *çatışma alanı*dır. Üstelik bizzat mekânın kurulması da, belli biçimlerde açığa çıkan, tasarlayan ve kullanan arasındaki bir güç ilişkisini barındırır. İnşa etmek, her zaman bir şeyi yapabilme gücü, kapasitesi ve yeteneğine sahip olmaktır.

İkinci neden ise mimarların metropolle kurdukları ilişkinin dışarıdanlığıdır. Önceki bölümlerde sözü edilen, metropol yaşamının çelişkileri, ürettiği çatışmalar, olanaklar, yarattığı yeni birey, o bireyin kendisini inşa etme çabası... tüm bunlar, objektif ve rasyonel bir yapı için çok fazla karmaşıklık içerirler ve bir plan her zaman başka birtakım verilerin ve başka birtakım olasılıkların dışarıda bırakılmasıyla gerçekleşir. Bir çeşit zamansızlaşma talebidir bu aynı zamanda. Söz edilen *dışarıdanlık*, kentin mimar ve plancıların gözünde bir "kavram" olarak varoluşuyla yakından ilişkilidir. Çünkü 'planlanmış' kent olanaklar ve ilişkilere dair tasarlanmış bir bütünlüğü organize eden bir mekânsal düzen önerir; fakat bu tavır, dildeki herhangi bir kelimenin tam anlamı gibidir; dilin yaşam içindeki kullanımıyla o kelimenin kapsamaya başlayacağı diğer yan anlamları, metaforları, mecazları görmezden gelmek ya da olmayacaklarını farz etmeye benzer.

Karmaşıklıkla yüzleşmeyi reddeden bu tavrın ürünleri çeşitli olabilir: kenti tedavi etmeye ya da ideal bir kent kurmaya çalışan son derece nesnel yaklaşımlar, tümüyle kişisel ifade ve dışavurumun peşinde olan ya da bu karmaşıklığı kutsayan öznel açılımlar... Sorun değişmez. Jacobs (1984), kentin ne tarz bir problem olduğunu anlamaya çalışırken, bilimsel düşüncedeki gelişmelere referansla üç çeşit kavramdan söz eder: basitlik, düzensiz karmaşıklık ve düzenli karmaşıklık. Basit bir problem iki değişkene sahiptir ve bu değişkenler birbirleri ile doğrudan ilişkili olarak davranış gösterirler. Düzensiz karmaşıklıkta değişkenlerin sayısı çok fazladır,

sistemin davranışını kestirebilmek için olasılık hesapları yapılır. Düzenli karmaşıklık ise, hala karmaşık olması fakat bir organik bütünlük içinde birbiriyle ilişkili ve ölçülebilir miktarda değişkeni içermesiyle diğer ikisinin arasında durur. Kentlerin yapısı da böyledir. Kentler, içinde bir ya da birden fazla niceliğin aynı anda değiştiği ve incelikle birbiriyle ilişkilendiği birtakım durumlar sunarlar. Fakat, eğer onu anlarsak sonra her şeyi çözümlayebileceğimiz tek bir düzenli karmaşıklık probleminden de ibaret değildirler. Ancak, her biri birbiriyle de ilişkili olan birçok benzer durum bağlamında analiz edilebilirler. Jacobs mimarları ve kent plancılarını, kenti önce basit bir problem olarak ele almakla, olasılık hesaplarını ve istatistiği keşfettikten sonra da onları aslında hala aynı kalan “Olympian” tavırlarını rasyonalize etmek ve doğrulamak amacıyla kullanmakla eleştirir.

Karmaşıklıkla yüzleşme sorunuyla ilişkili bir başka durum da metropol çokluğunun potansiyeli olan ‘üretken mekân’ın dışlanmasıdır:

“Bazı metropoliten merkezler, benzeri yaşanmamış ölçüde, tüm dünyadan insanların, ürünlerin, kültürlerin, bilginin ve malzemelerin buluşma yeri haline geldi. Prensipde böylesi bir buluşmanın yeni kültürel birleşimleri ve bir yaşam zenginliğini beslemesi gerekmektedir. (...) Ama artan tekdüzellik ve mekanikleşme, yaşamın niteliği bakımından da aynı sonucu meydana getirdi: Sosyal ve çevresel karmaşıklığın yok edilmesini. Kurgusal bir *ortalama* aile ve vatandaş adına tasarlanan birörnek konutlar ve kent uzantıları, kent yaşamının varoluş nedeni olan, çok çeşitli unsurların aynı anda var ve birbirleri ile ilişkili olmaları durumuyla temelden çelişerek kentsel yığılma ve kümelenmeleri bir *anti-kente* dönüştürdü.” (Glikson, 1971, s.9-10)

Bu noktada, mimarlık ve kitlesel tüketim arasındaki ilişkiyle ilgili olan üçüncü neden de devreye girer. Bu durum, dünya ölçeğindeki yeni birikim rejimiyle ilgilidir. Çünkü, Avrupa ve Amerika’nın merkez ülkeleri de dahil, dünya kapitalizmi tüketim toplumunu II. Dünya Savaşı’ndan sonraki yıllarda kurmaya başlamıştır. Bir başka deyişle 100 yıllık geçmişi olan Sanayi Devrimi o zamana kadar bugün anladığımız anlamdaki kitlesel tüketim devrimini gerçekleştirecek bir kapasiteye sahip olamamıştı. Süpermarketlerin, reklam sektörünün, alışverişin, modanın, medyanın 1950’ler sonrası yaptığı ilk büyük atak, bugün içinde yaşamaya alıştığımız yaşam standartlarının başlangıcının da bu dönem olduğuna işaret eder (Bilgin, 1999). Tüketim toplumu bağlamında, erken modernistlerin ilerici önermeleri, kübik form, düz çatı, cam duvar gibi biçimci ayıklamalarla savaş sonrası stiller süpermarketine eklenen başka bir seçenek olma tehlikesiyle karşı karşıyaydı; “Enternasyonal Stil” başlığı altında hareketin sosyopolitik ve eleştirel pozisyonu zayıflamaktaydı. Dolayısıyla yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren değişen yaşamla beraber mimarlığın da bir özeleştirisi ve yeni arayışlar sürecine girmesi kaçınılmazdı. İki büyük dünya savaşının yaşattığı politik ve sosyal deneyimler; bilimsel, teknolojik ve kültürel değişimlerin radikal dönüştürücü etkilerinin çok yaygın ve belirgin bir şekilde yaşam alanlarını değiştirmeye devam ediyor olması; kapitalizmin tüketim toplumunu gerçek

anlamıyla kuran bir kapasiteye ulaşması ve beraberinde refah toplumu kavramının gelişmesi; televizyonun, otoyolun, toplu taşıma araçlarının, uçağın yaygınlıkla yaşama katılması gibi bileşenlerin etkisiyle dönüşen yaşamla beraber mimarların tavırları da değişmeye başladı. Goldhagen ve Legault (2000), bu farklılaşan tavırları “kaygılı modernizmler” olarak yorumlar. Çünkü savaş sonrası gelişen farklı mimari söylemlerin temelde birleştikleri nokta, sahip oldukları mimarlık kültürünün toplumdaki yeni oluşumlara karşılık gelecek ve onlara olumlu bir biçimde etki edecek yeterliliğe sahip olup olmadığı sorusunun yarattığı kaygıdır. Mimarlığın örtük ideolojisi de inanırlılığını kaybetmiştir artık. Bu dönemde, bugün de hala tartışma ve araştırma konusu olmaya devam eden pek çok kavram mimarlığın üretim sürecine katılır. Modern Mimarlık’ın asıl olarak ne olduğu, savaş sonrası yeniden yapılanan kentlere, teknolojik uygulanabilirlik ve maksimum kar ilkelerinin baskın çıkmasıyla hakim olan Enternasyonal Stil’le de ilişkili olarak en önemli tartışma konularından birisidir. Başka bir önemli tartışma konusu da mimarlığın gittikçe baskın hale gelen ve kitle iletişiminin gelişen olanaklarıyla gündelik yaşamı dönüştüren kitle kültürü olgusuna nasıl karşılık vereceğidir. Mimarlık ve planlamanın özgür ve demokratik bir toplumun yapılanmasıyla nasıl ilişkili olabileceği; refah toplumunun geleceğinin özgür insanı, *homo ludens* üzerine düşler; tüketim toplumunun bireyler üzerindeki yabancılaşma etkisini, bir çeşit süreklilik ve kimlik inşası yoluyla tedavi etme düşüncesiyle gelişen ilkelcilik, otantiklik, bölgeselcilik kavramları ya da değişen toplumda mimarlığın artık elit bir uzmanlık olarak devam edemeyeceğini düşünenlerin anti-mimarlık savunuları da mimarlık gündemindeki diğer tartışma konularından bazılarıdır (Goldhagen & Legault, 2000).

Tüm bunlar, yani modern metropolün inşası için modernistler tarafından ortaya atılan önermeler ve sonrasında gerçekleşen çözülme süreci, *modern* kenti yok sayan *modernist* kentin farkına varılması sürecidir aslında. Ondokuzuncu yüzyıl boyunca biçimlenen *modern kentin* en iyi bilinen ve zamanının avangart sanatçıları tarafından etkili bir biçimde canlandırılan imajı, görsel uyarıcıların bombardımanı ile sürekli değişen “kaleydoskopik” metropoldür. Bu kentsel model özellikle James Joyce, Arnold Döblin gibi yazarların, Paul Citroen, Umberto Boccioni gibi sanatçıların ve Walter Ruttmann, Dziga Vertov gibi yönetmenlerin işlerinde kendini gösterir. Tam tersine, *modernist kent* ise, ondokuzuncu yüzyıl sonlarının ideal kent düşünceleri doğrultusunda biçimlenmiş ve kent planlama disiplini, özellikle CIAM’ın önermelerinde en katı haliyle karşımıza çıktığı üzere, uzun bir süre etkisi altına almıştır. *Modernist kent*, nihayetinde, bir biçimde *modern kenti* yok etme çabasının ürünüdür. Avangart sanatçılar metropole modernliğin çoşkulu ve

heyecanlı üretici olarak övgüler düzerken, modernist kent planlamacıları ve mimarlar ona sırtlarını döner (GUST, 1999). Yirminci yüzyılın ikinci yarısıyla beraber ortaya çıkmaya başlayan “kaygılı modernist” sesler, sahip oldukları mimarlık kültürünün, toplumdaki yeni oluşumlara karşılık gelecek ve onlara olumlu bir biçimde etki edecek yeterliliğe sahip olup olmadığı sorusuyla yüzleşmeye çalışırken aynı zamanda –ya da başka bir deyişle- modern metropolün çelişkili, canlı, ele avuca gelmez, kaotik ve heyecanlı doğasıyla da yüzleşmek ve metropol yaşamının çokluğunun olanaklarını görmek zorunda olduklarını farketmişlerdi.

2.6 Bölüm Sonucu: Öncüllere Dair

Bugünün kentini kuran süreçteki en etkili kırılma, insan düşüncesinin bilgiyi ve varoluşu kavrayışında kökten bir dönüşüme işaret eden modernlikle birlikte modern yaşam formunu kuran modernizasyon süreçlerinin yaşamlarımıza dahil olmasıyla başlamıştır. Berman (1999), bu sürecin karakteristik özelliklerini çok iyi tarif eder:

“Bilim alanında gerçekleşen, evrene ve onun içindeki yerimize dair düşüncelerimizi değiştiren büyük keşifler; bilimsel bilgiyi teknolojiye dönüştüren, yeni yaşam ortamları yaratıp eskilerini yok eden, yaşamın temposunu hızlandıran, yeni tekelci iktidar ve sınıf mücadelesi biçimleri yaratan sanayileşme; milyonlarca insanı atalarından kalma doğal çevrelerinden koparıp dünyanın bir başka ucunda yeni yaşamlara sürükleyen büyük demografik altüst oluşlar; hızlı ve çoğu zaman sarsıntılı kentleşme; dinamik bir gelişme içinde birbirinden çok farklı insanları ve toplumları birbirlerine bağlayan, kapsayan kitle iletişim sistemleri; yapı ve işleyiş açısından bürokratik diye tanımlanan, her an güçlerini daha da arttırmak için çabalayan ve gitgide güçlenen ulus devletler; politik ve ekonomik alandaki egemenlere karşı direnen, kendi yaşamları üzerinde biraz olsun denetim sağlayabilmek için didinen insanların kitlesel toplumsal hareketleri; ve son olarak, tüm bu insanları ve kurumları bir araya getiren ve yönlendiren, keskin dalgalanmalar içindeki kapitalist dünya pazarı.” (Berman, 1999, s.28)

Bu açıklama dünyanın son iki yüz yıllık modernleşme serüveninin ana hatlarını çok etkili bir biçimde ortaya koyuyor. Küreselleşme, esnek birikim modeli, bilgi teknolojileri gibi varyasyonlar öncülleriyle yer değiştirirse çok rahatlıkla aynı sürecin bugün de tekrar ettiğinden söz edilebilir.

Böyle süreçlerle kurulan modern yaşamın ürettiği yeni ya da yeni olmasa bile ölçeği, örgütlenmesi, etki alanı, ilişkisellikleri ve yaşam formları bütünüyle değişmiş olan kentin adı ise metropoldür. Metropolün doğasını onu oluşturan yığılma, kalabalık ve yoğunluklar kurar. Metropolün hem sonsuz olanaklarının hem de derin sorun ve çelişkilerinin kaynağı olan bu yığılma, kalabalık ve yoğunluklar birçok farklı şeye referans verebilir: insanlara, kültüre, mallara, üretimlere, değişimlere, binalara, yollara, iletişim kanallarına...

Metropolü inşa eden, metropolde yaşayan ve aynı anda da metropol tarafından inşa edilen insan, modern insandır. Modern insanın en karakteristik özellikleri ise onun *yersizyurtsuzluğunda* kümelenir. Yersizyurtsuzluk, temel olarak fiziksel bir duruma

işaret etmez; güvenli zeminlerin kayışı, insan varoluşunu sarıp sarmalayan, kuşkusuzca anlamlandıran, kimliğini sabitleyen hayat bütünselliğinin çözülüşüdür. Düşüncelerin ve üretimlerin, onları önceleyen bağlardan sıyrılışıdır. Modern insan bu yersizyurtsuzluğuna hem tutkuyla bağlanır, ondan büyülenir –yaratıcı ve üretken bir özgürlük alanının doğuşudur çünkü karşısındaki- hem de ondan rahatsızlık duyar. Güvenli zeminlerin yitişi aynı zamanda kaygı da üretmektedir. Metropol gelişiminin kapitalist düzenle olan organik bağı, hareket ve iletişim kanallarının yoğunluğu ve hızı, her türlü insani ilişkinin ekonomik ve teknolojik temellere göre yeniden düzenlenmesi gibi modern yaşamın nesneleştirici, yerinden edici süreçleri de bu güvensiz zeminlerin nesnel karşılıklarını oluşturur. Ama aynı teknoloji, ekonomi, hareket ve iletişim kanalları, bir yandan da yaratıcı üretimler için yeni alanlar sağlamaktadır. Bu varoluşsal durum fiziksel mekânlarını ise kentte bulur, üretir. Bir toplumsal-teknolojik mekanizma olarak metropol; ekonomik, sosyal, politik disiplin rejimlerinin kontrolü altındaki metropol; yaratıcı metropol; insanları ve ilişkileri mekanikleştiren, bireysellikleri yığınlar içinde eriten metropol; özgürlükler ve yeni anlamlar alanı olarak metropol... tüm bunlar modern insanın ve modern yaşamın hiç değişmeyen gerilimli varoluşsal durumunun ürettiği birbiriyle çelişir görünen metropol betimlemeleridir. Oysaki çoğu zaman aynı anda gerçeklidir. Kentin mekânları da bu sürekli gerilim üreten doğanın, hem onun tarafından üretilen hem de onu üreten parçalarıdır. Tüm bu nedenlerle metropolde *yerleşmekten* söz etmek, doğası gereği, sorunlu bir durumdan söz etmek demektir.

Konusu, yeni türde bir ‘yerleşme’ sorununa yol açtığı savıyla günümüz metropollerindeki dönüşüm süreçlerini analiz etmek, açıklamak ve bir tasarımcı olarak bu ortamda eylemde bulunabilmek için alternatif kavrayış ve olanakları aramak olan bu tez çalışmasına, metropol diye adlandırılan özel kentsel oluşumun doğuşu, içinde geçen yaşamın doğası ve farklı bağlamlarda ona karşı gösterilen tepkilerle başlanmasının nedenlerinden bölüm başında söz edilmişti. Bir diğer neden ise, modern yaşamın ve metropolün kuruluş süreci içinde mimarların gösterdiği tepkiler ve üretimlerini dönüştürme çabalarının, ama özellikle de yirminci yüzyıl başı avangardlarının yüzyıl ortasına yaklaşılmalarıyla girdikleri özeleştirici ve çözümme sürecinin, *‘kapitalizm ile varolan sorunlu ilişki’*, *‘metropol ile kurulan ilişkinin dışarıdanlığı’*, *‘üretken mekânın dışlanması’* ve *‘mimarlık ve kitlesel tüketim’* ana başlıkları altında incelenen nedenlerinin, bugün yaşadığımız birçok sorunla hala ilişkili olmaya devam ediyor olması. Mimarların ‘büyük modern kent’le ve ‘metropolitan yaşam’la kurdukları ilişkide çok etkili olan bazı kalıtsal izler hala taşıyor, beraberlerindeki sorular ve ürettikleri gerilimlerle birlikte.

Giriş bölümünde de ifade edildiği üzere, tez bağlamında *metropol*, teknik anlamda bir büyük kent kategorisi olmanın ötesinde 'ne olduğuna dair bir tasarı' ile ilişkili olarak gündemdedir ve bu tasarımın temelinde de yapısal / kültürel bir durum ve psikolojik bir nitelik olarak 'metropolde yaşam' kavramı yatar. Bu kavramı açıklama çabası içinde, modernliğin doğası gereği ürettiği sürekli kriz durumunun (kaçınılmaz olarak) modernliğin mekânı olan metropolde geçen yaşamı da içermesi, karşımıza farklı kutuplar arasındaki salınımlarla kurulan bir yaşam betimlemesi çıkarır. Modern metropolün doğası gereği ürettiği *yerleşme* sorununun temelinde de bu salınımlar yatar. Metropolde geçen yaşamın aralarında salındığı bu farklı kutupları temel olarak, '*baskı / denetim / kontrol*' ve '*özgürleşme arzusu / açıklık / üretken mekân / bireysel ve kolektif inşa inisiyatifi*' kavram kümeleriyle açıklayabiliriz. Bu ortamda, tez ve tez bağlamını kuran metropol tasarısı ikincilerden yana taraftır: Modern insanın yersizyurtsuzluğunda rahatsızlığın değil, umut ve yaratıcı özgürlüğün; metropol çokluğunda *üretken mekânın* ve coşkulu bir metropoliten yaşamı kuran her türlü *açıklık rejiminin* tarafında. Yaşamlarımız üzerindeki denetim ve kontrol mekanizmalarının biçim ve işleyişlerini değiştirerek egemenlik alanlarını sürekli genişletme eğiliminde oldukları ve daha önemlisi, birtakım karmaşık mekanizmalar sonucunda genel olarak kentsel olana ve kentselliğe ilişkin yeni bir tür umutsuzluğun hızla yayıldığı günümüz dünyasında, bu anlamda taraf olmanın, metropolün ne olduğunu hatırlamanın ve yeni üretim stratejileri üzerine tartışmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

3. GÜNÜMÜZ METROPOLLERİNİ KAVRAMA VE TANIMLAMA SORUNU

Bugün, tarihte ilk defa, dünya nüfusunun yarısından fazlası kentlerde yaşıyor. Önemli bir ölçek değişimi göstergesi olarak da, Koolhaas'ın "kentsel ölçeğin zaferi" olarak nitelendirdiği, nüfusu 10 milyonu aşan metropoller olan megakentlerin karşı konulamaz yükselişiyle karşı karşıyayız. 2015 yılında, dünyadaki 33 megakentten 27'sinin Güney Amerika, Afrika ve Asya'daki çeşitli az gelişmiş ülkelerde olacağı gerçeği de sosyal ve ekonomik eşitsizlikler, sağlık koşulları, çevre sorunları gibi birçok konuda gittikçe artan endişeleri doğruluyor. Sanayi kentinin, yani modern metropolün gelişiminin yol açtığı sorunların çok daha yoğun ve karmaşık halleri, çözülmesi gereken bir sorunlar yığını olarak önümüzde durmakta bugün de. Bu durumu 1970'lerde öngören Glikson'un (1971) ifadesiyle:

"Tüm dünyadan gelen büyük miktardaki insan emeği, hammadde ve enerji, dünyanın gelişmiş kent merkezlerindeki yaşamın sürdürülmesi için sarfediliyor. Bu çevresel çok-gelişmişliğin, ekonomik artı değer ve teknolojik geçici tedbirlerin elde edilebilir olmadığı ve bu nedenle daha da vahim çevresel uyumsuzlukların büyümekte olduğu Asya, Afrika ve Güney Amerika'daki kentsel yığılmaların az gelişmişliği bağlamında değerlendirilmesi gerekir. Dayanılmaz yoksulluk koşullarında ve aşırı kalabalıklaşan kenar mahallelerde yaşayan insanların sayısı, kurtuluş arayan yığınların kente akınıyla sürekli artmaya devam etmektedir. Sahip olduğumuz bu 'tek dünya'da, ziyan edilen zenginliğe karşı bu ziyan edilen insanlık karşıtlığı, gerek politik gerekse de ahlaki nedenlerle olsun, çok uzun zaman beraber varolabilir gözüküyor. İşlevsel içsel uyumsuzlukları ve dünya sorunlarına karşı olan kayıtsız tavrıyla, bugün olduğu biçimiyle metropol de çok uzun ömürlü bir fenomen olacağına benzemiyor. Bu nedenle büyük kentlerin ve metropoliten alanlarının geleceği en önemli ve acil sorunumuz olarak karşımızda durmaktadır. Bu noktada devrimci bir tavır kaçınılmazdır." (Glikson, 1971, s.11)

Bildiğimiz kent, sanayi devrimiyle birlikte modern metropole dönüşerek bir kez ölmüştü. Şimdi de modern metropolün ölümünden mi söz ediyoruz? *The Metapolis Dictionary of Advanced Arcitecture*'daki "kent" başlığı altındaki metin şöyle başlıyor: "Kent, çok eski bir kelime..." (Gausa ve diğ., 2003). Yukarıda sözü edilen kaynakların paylaşımı, sosyal ve ekonomik eşitsizlikler, çevre sorunları gibi gerçeklerin yanında 'kent'in ölümü' elbette ki bir metafor. Aksine, daha önce hiç olmadığı kadar çok sayıda insan kentlerde yaşıyor bugün. Biz onu, o bizi karşılıklı olarak inşa etmeye devam ediyoruz. Bu metaforun ardında yatan gerçek ise, günümüz metropollerine ilişkin karşımıza çıkan pek çok durumun, bizi kent üzerine bile geldiğimiz şeylerden yine uzaklaşmaya zorluyor olması. Modernlikle beraber, doğal olarak gelişen ve yaşanan bir *olgu* olmaktan çıkan ve bir *kavrama* dönüşen kenti kavramak ve tanımlamakla ilgili sorun yaşıyoruz.

Bu bölümde, kentlerle ilişkili olarak gündemde olan pek çok soru / sorun alanından özellikle kentlerin gelişimi, kent mekânlarının yapılanması ve bu durumlarla ilişkili olarak gelişen yeni sosyal, ekonomik, politik ve kültürel yapılanmalara odaklanılarak günümüzün dönüşen kentlerini anlama yolunda yapılan, bağımsız ya da birbirleriyle ilişkili olarak okunabilecek bir dizi kavramsallaştırma ve onlar üzerinden özellikle kentlerin geleceği ve metropolitan yaşam üzerine üretilen sorular üzerinde durulacak.

3.1 Yoğunlaşma Yayılma ve Çözülmenin Yeni Halleri

Kent kavrayışımızı zorlayan durumların başında, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren kentlerin gelişim süreci içinde, “kenar kent (*edge city*)” olarak tanımlanan; kentsel alanın dışında, çoğunlukla otoyol ağları yakınında ve daha önce “banliyö (*suburb*)” ya da yarı-kırsal bir yerleşmenin olduğu alanlarda gelişen; konutun yanında iş merkezi, alışveriş ve eğlence alanlarını da içeren yeni tür bir yerleşme biçimi geliyor.

Garreau (1992), “Edge City” adlı kitabında Amerikan kentlerine yönelik olarak bu sürecin evrimini şöyle anlatır:

“Bu yeni gelişen kentsel merkezlere Kenar Kent adını veriyorum. Kentler çünkü, her ne kadar kolay anlaşılamayacak kadar dağınık ve yaygın bir formları olsa da, bir kentin sahip olduğu bütün işlevlere sahipler. Kenardalar çünkü, eski kent merkezlerinden uzakta ve sadece otuz yıl öncesinde tarlaların olduğu yerlerde yükselen, öncülerin ve göçmenlerin kurduğu yeni ve gayretli dünyalar onlar. Kenar Kentler, yüzyılın son yarısı boyunca yaşamlarımızın yeni sınırlara doğru itilmesi sürecinin üçüncü dalgasını temsil ediyorlar. İlk dalgada evlerimizi taşıdık. Bu özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında hızlanan Amerika’nın banliyöleşme süreciydi ve böylece bir zamanlar kent denen şeyi oluşturan düşüncelerin de dışına çıkıldı. Sonra yaşam gereksinimleri için kent merkezine gidip gelmekten bıktık ve bu kez pazarlarımızı da yaşadığımız yere, yani kentin dışına taşıdık. Bu da, özellikle 1960 ve 1970’ler boyunca Amerika’nın *mall*laştırılmasıydı. Bugün ise, çoğumuzun iki nesildir yaşayıp alışveriş yaptığı yerlere, varlık üretme araçlarımızı, şehirciliğin özünü, işlerimizi taşıyoruz.” (Garreau, 1992, s.4)

Bu anlatının merkezinde, kent mekânının banliyöleşme süreci ile birlikte nasıl bütünüyle bir değişim geçirmiş olduğuna yapılan vurgu vardır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısının ortalarından itibaren en etkili olarak Kuzey Amerika kentlerinde yaşanan bu değişim süreci pek çokları tarafından sadece kentsel nüfusun konut gereksinimine yönelik yeni bir dağılım modelinin gelişimi olarak görülmez. Çünkü geçen zaman içinde banliyönün kendisi bambaşka bir anlam kazanmış, konutun yanında diğer kentsel fonksiyonları da içeren, kent kenarlarında gelişen yeni bir tür yapıllı çevreye dönüşmeye başlamıştır. Bu süreçle birlikte gelişen dört önemli durumdan söz edilebilir: 1. Kent merkezi ve çevre arasındaki geleneksel ayrımın ortadan kalkması, 2. Kentlerin birbirine karşıt yoğunlaşma ve çözülme durumlarını aynı anda yaşar hale gelmeleri, 3. Büyük boşluklarla dolu süreksiz kentsel peyzajların çoğalması ve

4. Kentsel fonksiyonların kaotik bir biçimde üst üste çakışmaya başlaması (GUST, 1999).

Bu sadece Amerikan kentlerine özgü bir durum da değildir artık. Belirleyici hareket ölçeği olarak 'otomobil+otoyol' ikilisinin baskın olduğu, her türlü ulaşım ve iletişim olanağının çoğaldığı ve mekânsal yakınlığın anlamının değiştiği, kentsel büyümenin hızla sürdüğü, karar verici mekanizmalar üzerindeki egemenliğin büyük ölçüde sermayenin eline geçtiği ve neoliberal politikaların geçerli olduğu pek çok yerde, yani dünyanın büyük bir kesiminde benzer oluşumların yaşanmakta olduğunu görmekteyiz.

Bu durumla ilişkili ya da benzer olarak değerlendirilebilecek bir diğer oluşum da "kentsel yayılma (*urban sprawl*)"dır. "Kentsel yayılma" yani, otomobil merkezli dünyanın konut, ticaret ve iş fonksiyonlarına yönelik oluşturduğu yeni emlak dokusu. Hayden (2004), "yayılma" tanımının, "dikkatsiz ve beceriksiz bir biçimde oluşan genişlemeye" referans verdiği ve sürece odaklandığı için çok iyi bir tanım olduğu yorumunu yapar, çünkü "Yayılma, arazinin özensiz yeni kullanımlarının yanında eski yapılı alanların dönüşümüyle de ifade edilen ayarsız büyümedir. Tarif edilen düşük yoğunluklu, dağınık, düzensiz ve otomobil merkezli bir yapılanmayla sonuçlanan büyük ölçekli emlak yatırımlarının gelişim sürecidir." Bu durumun bir başka örneği olarak şehirlerarası otoyollar boyunca, yüzlerce kilometre boyunca uzayarak sınırları belirlemeyi olanaksız hale getiren "kentsel koridorlar" da ayrıca tarife eklenebilir.

Sözü edilen yayılmanın en belirgin özelliği çözükle, kaotik olması ve bir anlam verilemeyen bir araya gelişlerden oluşmasıdır. Yüksek ofis binaları birbirlerinden çok uzaktadır; otoyol kenarındaki alışveriş merkezleri, *fast-food* restoranları, benzin istasyonları karmakarışık bir biçimde yerleşmiştir; biraz ilerideki tepenin üzerinde, etrafında hiçbir şey olmayan konut blokları yükselmektedir... Sudjic (1992), bu yeni yerleşme biçimini tanımlarken, "Eski merkez yalnızca oyun tahtasının herhangi bir parçasıdır." der ve belki de ancak havaalanının, hastanenin ya da müze kompleksinin sahip olduğu kadar bir ağırlığa sahiptir. Bunların hepsi, alışveriş merkezlerinin, hipermarketlerin, otellerin, sanayi sitelerinin, çevre yolu ve otoban girişlerinin olduğu bir çorba içinde yüzmektedir.

Modern metropol de hızla büyüdü ve genişledi. Hem yaşamsal hem de mekânsal anlamda organik bir bütünlük olmaktan çok uzak yapısı, parçalanmışlığı ve karmaşıklığı, onu geleneksel kentten ayıran en önemli nitelikleri arasındaydı. Fakat kent, planlanabilir ve kontrol edilebilir bir bütünlük olarak kavranmaya devam etti. Mimarlar, plancılar kuşaklar boyunca irrasyonel olanı bastırıp rasyonel olanı ön

plana çıkararak birbirine benzer kentsel modellere inandılar, değer verdiler. Kent vizyonları hep parçalar ve bütün arasında tutarlı ve uyumlu bir ilişki hedef alınarak kuruldu. Fakat gelişen metropolün saçakları her zaman, bir bütün olarak öngörülen ve planlanan kent imajı ile tek tek elemanlar arasındaki keskin ayrılmanın mekânı oldu. Bugün ise, özellikle dünyanın çeşitli bölgelerinde büyük bir hızla yoğunlaşan ve yayılan metropoller düşünülürse, bu konuda ciddi bir ölçek atlaması ile karşı karşıyayız.

Kazaları, çelişkileri, rastlantısallıkları, daha doğrusu önceden öngörülemez olan her şeyi devreden çıkarmaya yönelik sayısız planlama çabasına rağmen günümüzün kentsel yığılmaları başa çıkılamayan karışımlar oluşturmakta. Kentsel alanlar, kendi içlerinde son derece serbest bir düzen anlayışıyla ve çevreleri ile neredeyse hiçbir ilişki kurma kaygısı gütmeyen bireysel parçalara bölünmüş durumda. Bütünlüklü bir organizma olarak kavranan kent artık tamamen farklı bir yaratığa dönüşmüştür: Organları olan ama bu kez de bağlayıcı bir bedenin desteğinden yoksun olan tuhaf bir yaratık (Angelil ve Siress, 2008).

Sahip olduğumuz kavramlar ve alışkın olduğumuz düşünme süreçleriyle bu yeni oluşumları kavramak ve bu ortamda eylemde bulunmak mümkün görünmüyor. Bu noktada Foucault'un (1994) "Kelimeler ve Şeyler" kitabının başlangıç cümlelerini hatırlamak ufuk açıcı olabilir:

"Bu kitabın doğum yeri, Borges'in bir metnin içindedir. Okunduğunda, düzene sokulmuş tüm yüzeyleri ve varlıkların kaynaşmasını bizim için yatıştıran tüm düzlemleri sarsalayıp, bizim bin yıllık Aynı ve Başka uygulamamızı şirazesinden çıkartarak ve onu uzun bir süre boyunca kaygılara gark ederek, tüm düşünce alışkanlıklarını –bizimkileri: bizim çağımız ve coğrafyamızın sahip olduklarını- sarsan gülüşün içindedir. Bu metin "bir Çin ansiklopedisi"nden söz etmektedir. Bu eserde, 'Hayvanlar: a) İmparatora ait olanlar, b) İçi saman doldurulmuş olanlar, c) Evcilleştirilmiş olanlar, d) Süt domuzları, e) Denizkızları, f) Masalsı hayvanlar, g) Başiboş köpekler, h) Bu tasnifin içinde yer alanlar, i) Deli gibi çırpınanlar, j) Sayılamayacak kadar çok olanlar, k) Deve tüyünden çok ince bir fırçayla resmedilenler, l) Ve saire, m) Testiyi kırmış olanlar, n) Uzaktan sineğe benzeyenler, olarak ayrılırlar.' diye yazılmıştır. Bu sınıflandırmanın yol açtığı büyülenmenin içinde bir solukta ulaşılan nokta, bir kıssadan hissenin lehine olmak üzere, bize başka bir düşüncenin egzotik cazibesi olarak işaret edilen şey, bizimkinin sınırındır: Bunu düşünmenin çirliçiplak olanaksızlığı." (Foucault, 1994, s.11-12)

Sözü edilen yeni yerleşme biçimini üreten yatırımcılar, emlak danışmanları, müteahhitler gibi aktörlerin yanında tasarımcıların araçsal bir rol üstlenmenin ötesine nasıl geçebileceklerine dair öngörüler henüz yeterince olgunlaşmadı. Hiçbir düşünme ve eyleme pratiğinin mutlak olmadığını kabul edip, yeniden dilimizi, öncelik ve beklentilerimizi ve en önemlisi kenti ve kentle olan ilişkimizi nasıl kavradığımızı sorgulamamız ve dönüştürmemiz gerektiği açıkça görünüyor. Henüz net göremediğimiz ise bu yeni yerleşme biçiminin nasıl bir yaşam ve gelecek üreteceği.

3.2 Yerinden Edilen Mekân

Kent kavrayışımızı zorlayan bir diğer önemli durum da birçokları tarafından artık kent ile kır ya da bir kent ile diğer kent arasındaki ayrımın çok anlamlı olmadığı yönünde yapılan değerlendirmelerdir. Bu görüşte olanlara göre kentsellik, bir önceki bölümde de üzerinde durulduğu gibi, pek çok yerde öyle bir ölçüde yayılmış durumdadır ki, bu durumda kentten özel bir yermiş gibi bahsetmek gitgide zorlaşır. Aksine kent, insan, mal ve enformasyon akışının çeşitli biçimlerdeki pek çok hareketiyle parçalara ayrılmış açık bir mekânsal olgudur artık. Castells (1989) bu durumu, yaşanan teknolojik devrimin, insan yaşamının temel bileşenleri olan zaman ve mekân kavrayışımızı dönüştürmekte olmasıyla ilişkili olarak açıklar. Harvey, Jameson gibi başka düşünürler tarafından da “zaman-mekân sıkışması” olarak tarif edilen şeydir bu. Yaşamlarımız üzerindeki egemenliklerini her geçen gün arttırmaya devam eden bilişim ve iletişim teknolojilerinin atladığı büyük eşikler toplumların, kentlerin ve bölgelerin yapılanmasında ekonomik, sosyal, politik ve kültürel pek çok önemli değişime neden olmuştur. Bu süreç, eşzamanlı olarak, yeni bir sosyal ve teknolojik biçimin ortaya çıkışı ve toplumlarımızın kurumsal ve ekonomik yapılarının temelinde yer alan kapitalizmin yeniden yapılanması ile karakterize edilir. Bu durumu üreten, bir yandan bağımsız bir yandan da birbiriyle ilişkili olarak gelişen, iş ve yatırım çevrelerinin yeniden organizasyonu; bilgisayar, cep telefonu, internet gibi teknolojik araçların gündelik yaşamımıza yayılması; yaratıcılık, bağlantılabilirlik ve akıllı sistemlerin gelişiminin yönlendirdiği küresel bir yarış ortamının ortaya çıkması ve ekonomi, politika, kültür ve coğrafi pozisyonlara bağlı olarak farklı roller oynayan devletin dönüşümüyle ilgili bir dizi süreçten söz eder Castells. Sonucunda ise belirleyici bir toplumsal akımla karşı karşıyayızdır: Tarihsel olarak, gerçek yerlerdeki mekânların anlamlarını yerinden eden “akış mekânları”nın ortaya çıkışı. Bunun anlamı, güç sahibi kurumların işlevsel mantıklarının, amaçlarına ulaşmak için artık herhangi bir özel lokasyonun özel niteliklerine bağlı olmamalarıdır. Yeni endüstriyel alanlar ve yeni hizmet ekonomisi işlemlerini bilgi üreten üniteler etrafında organize etmektedir. Her biri üretimin belli bir parçasından sorumlu olan farklı mekânlar bu bilgi üreten üniteler tarafından birbirine bağlanır, sürecin bütünlüğü ve parçaların birbirleri ile entegrasyonu ise iletişim sistemleri aracılığıyla sağlanır (Castells, 1989).

Bu durumda ortaya çıkan iki önemli soru var: Bir, “akış mekânları”nın yayılımı ile temsil edilen yeniden yapılanma süreci, Orwell’in “1984” (1949) adlı romanındaki *Big Brother* kavramıyla resmedildiği gibi totaliter ve her yere yayılabilme yeteneğine sahip bir merkezin yönetiminde korku, propaganda ve kontrol ile insanların ve yaşamın manipüle edildiği bir anti-ütopyanın mı önünü açmaktadır? Yoksa gelişen

bilişim ve iletişim teknolojilerinin tüm insanlık için vaadi, bizleri pek çok yeni deneyimin etkilerine açık olmaya davet eden, sınırsız bir yaratıcılık ve paylaşım ortamı mıdır? İki, Castells'in ve daha pek çoklarının sözünü ettiği, gerçek yerlere ait gerçek mekânların anlamlarını çözülmeye uğratarak ve etkisizleştirerek yerlerine geçen bu "akış mekânları" olgusu karşısında hala gerçek yerlere ait gerçek mekânlarda yaşamaya devam eden insanların pozisyonu ne olacaktır? İnsanlar büyük ölçüde spesifik yerlere bağlı bir yaşam sürmeye devam ederken, güç ilişkileri ve üretim büyük ölçüde bilişim ve iletişim teknolojileri tarafından belirlenen akış mekânları üzerinden kurulmaktadır. Bu durumda, akış mekânları ağı içindeki tekilliklerin anlamlarını yeniden inşa edecek yeni sosyal ve mekânsal yapılar nasıl kurulacaktır?

3.3 Merkezlessiz Tarihsiz Açık Bir Ürün

Günümüz kentlerinde neler olup bittiğini anlamaya yönelik "Kenar Kent (*edge city*)", "akış mekânları", "kentsel yayılma (*urban sprawl*)" gibi pek çok kavramsallaştırma denemesinin yanında Koolhaas (1998) da "Üreyen (*generic*) Kent" tanımıyla tartışmaya katılır. Her ne kadar Koolhaas, bir yandan bu kavramının yaklaşık 15 milyon nüfusu olan, Asya'da ya da ekvatora yakın kuşakta gelişen kentler için kurulduğunu söylese de⁸, bir yandan da, artık başka alternatif olmadığını ve tüm kentlerin eninde sonunda *generic* olma eğiliminde olduğunu söyler. Bu, özel bir karakteristiği olmayan bir kenttir. Bir havaalanı gibi, her yerde aynı olan açık bir üründür. Merkezlessiz, kimliksiz ve tarihsizdir. Homojendir; her bölgesi yollar, bloklar ve yeşil alan konfigürasyonlarıyla hemen hemen birbirinin aynı biçimde gelişir. Üreyen Kentte herkes sürekli bir yerden bir yere geçiş halindedir, sakinlerinin hemen hepsinin göçmen olması pozisyonunu hep "kararsız" durumda tutar. Koolhaas, Üreyen Kentin özgün tarafını "işe yaramayan şeyi bırakıp atmak" olarak özetler. Aynı zamanda, "gerçekçiliğin matkabıyla idealizmin asfaltlarını parçalayan" bu tavırda bir çeşit kahramanca bir yan da bulmaktadır. Üreyen Kentte bir çeşit trans hali ve ürkütücü bir sakinlik hüküm sürmektedir ve Koolhaas "kamusal etki alanının tahliyesinden" söz eder. Bu kentin en önemli çekiciliği kuralıslılığıdır. Üreyen Kent babasının ölümünden sonra doğmuş kenttir, "eski kentin yerine hazırlanan sonraki kent." Üreyen Kentte gökdelen belirleyici tipolojidir. Gökdelen her yerde bulunabilir

⁸ Koolhaas'ın (2000) bir başka metnindeki Singapur betimlemesi şöyledir: "Singapur gibi kentler, büyük olasılıkla bugünün kentinin bütün genel özelliklerini temsil ederler: tarih neredeyse tamamen ortadan kaldırılmış, çevre bütünüyle yapay hale getirilmiş, kentsel doku görece kısa bir varoluş süresinin ötesinde bir sürekliliğe dayanamaz hale gelmiş. (...) Birbirleriyle belli bir coğrafi yakınlığa sahip olmaktan öte bir ilişkileri olmayan yapıların bir arada varolmasından başka bir şeyi temsil etmeyen bir kentsel durum oluşturan ve görünürde belirgin bir endişe hali göstermeden yaşanan bir kent..."

ve geri kalan her şeyi yutabilir. Üreyen Kent, bir *tabula rasa* üzerinde inşa edilmiştir, ya hiçbir şeyden yaratılır ya da daha önce olanın yerine geçer. Kent, geri dönüşsüz biçimde artık “inşa edilemez” hale gelmiştir, “planlama hiç fark etmemekte”dir. Üreyen Kentin çevresindeki uydu kentler beklenmedik bir biçimde ortaya çıkar ya da azalır. Nüfus patlar, sonra kaybolur; ekonomi canlanır ve yıkılır. Neden ve sonuçları inşa etmek artık olanaksızdır (Koolhaas, 1998).

Koolhaas, “Generic City” adlı metninde, kendi deyişiyle, gerçek durumu bütünüyle yakalayıp modelleştirmeyi denemektedir. Kendisini düzen savunucusu olmakla ve eleştirel olmamakla suçlayanlara “Uğraştığım bütün şeyler, aynı zamanda korktuğum şeylerdir de...” diyerek şöyle yanıt verir: “Eğer gerçek durumun niteliklerini bir model çerçevesinde ele geçirebilirsek, belki o zaman farklı yönelmelerine de aracılık edebiliriz.” (Wolf, 2004).

“Çöp-mekân (*Junkspace*)” (Koolhaas, 2004) adlı metninde ise eleştirel tavrı çok daha belirgindir. Burada, bütünüyle tasarlanmış bir gelecekte, dışarının silinmesinden ve tümüyle yapay bir biyosferden söz eder. Yeni gelişmelerin istisnasız olarak inşa ettiği çok büyük iç mekânlarda (atriumlar, yemek salonları, alışveriş merkezleri, vb.) Koolhaas, *çöp-mekânı* görmektedir:

“Modernleşmenin inşa edilmiş ürünü modern mimarlık değil, çöp-mekândır. Çöp-mekân, modernleşmenin gelişme süreci içindeyken pıhtılaşmış kalan serpintileridir. (...) Modernleşmenin rasyonel bir programı vardı: Bilimin nimetlerinin evrensel olarak paylaşılması. Çöp-mekân ise bu programın tanrılaştırılması ya da çöküşüdür. (...) Çöp-mekân, bugünkü mimarlığımızın genel toplamıdır.” (Koolhaas, 2004, s.162)

Çöp-mekân çoğunlukla bir anomali olarak görülmesine rağmen Koolhaas onun artık bir öz, temel şey olduğunu düşünür. Asansör ve havalandırmanın karşılaşmalarının ürünüdür, bir alçıpan kuvvözünde tasarlanmıştır ve ne yazık ki bunları hiçbir tarih kitabı yazmaz. Süreklilik, çöp-mekânın temelidir; yayılmayı olanaklı kılan her türlü keşif sonuna kadar sömürülür: asansör, havalandırma, yangın obtüratörü, sıcak hava perdesi... O, her zaman iç mekândır ve çoğunlukla o kadar yaygındır ki sınırlarını çok nadir algılayabiliriz. Bütünlüğünü kuran şey ise bir strüktür değil, daha çok hava kabarcığı gibi bir kabuktur. Koolhaas'a göre çöp-mekân bizim mezarımız olacaktır. Dünyanın yarısı üretmek için, diğer yarısı da tüketmek için kirlilik üretmektedir çünkü. Ve kaçınılmaz olarak çöp-mekân politiktir: Konfor ve haz adına eleştirelilik ıskartaya çıkarılmıştır ve herkes onu politik bir program olarak ortaya koymaya çalışmaktadır. Bunun anlamı ise, strüktüre edilmiş bir yön şaşırtma rejiminin kurulması ve sistematik kargaşa politikalarının teşvik edilmesidir. Çöp-mekân, tüm duygularımızdan, tüm arzularımızdan haberdar olup, duygularımızı önceden ele geçirerek yapar bunu. Mimarın bu ortamdaki rolü ise oldukça kritiktir. Eski “aura”nın yeni bir cila ile ticari kapasiteye dönüştüğü, Tanrı’nın, yazarın, tarihin

öldüğü çöp-mekânın dünyasında, mimarın hala yaşıyor olmasının aşağılayıcı bir evrimsel şaka olduğu yorumunu yapar Koolhaas ironik bir dille.

Koolhaas'ın çöp-mekân tasviri akla Ridley Scott'un ünlü *Blade Runner* (1982) filmini getiriyor. Bu hiper-tüketimci, kıyamet gibi bir atmosfere sahip distopyada mı yaşıyoruz gerçekten ya da ona doğru mu yaklaşıyoruz? Peki, bu ortamda mimarın pozisyonu nedir? En sonunda herkesle birlikte baş kahramanın da öldüğü bir korku filminde miyiz? Eğer öyleyse, bu katastrofik küresel ortamda etkili olabilecek yaratıcı panzehirler nasıl sağlanabilir?

3.4 Küreselleşme ve Küresel Kent Söylemi

Bugünün en önemli ayırd edici niteliklerinden biri de “küreselleşme” kavramının artık yaşamımızın her alanında etkin bir bileşen olarak devreye girmiş olmasıdır, yeni bir “küresel kent” söylemi de bu sürece eşlik eder.

Öncelikle küreselleşme kavramını biraz açmak gerekirse, gerçekte ne anlama geldiğine dair tam bir anlaşma sağlanamamış olsa da, çoğunlukla küreselleşmeden, sermayeden işgücüne, mallardan iletişime, kültürden virüslere kadar her şeyin ulusal sınırların engellemeleri olmadan hızla yer değiştirebildiği ya da değiş tokuş edilebildiği bir süreç olarak söz edilir. Küreselleşme ile ilişkili olarak çokça adı geçen anahtar kelimeler ise bağlantılık, karşılıklı dayanışma, zaman-mekân sıkışması, bütünleşme, yarışma, parçalanma, karmaşıklık ve kaos olarak sayılabilir (Parker, 2006). Küreselleşme, çok önemli politik, sosyal, kültürel açılımları da olmasına rağmen birçokları tarafından temel olarak ekonomik bir kavram olarak yorumlanır ve aslında ülkeler arası ticaret akışı, uluslararasılaşan yatırım-üretim, tüketim ilişkileri ya da piyasaların uluslararasılaşması olarak yorumlandığında, kapitalizm tarihine bakılarak, hiç de yeni bir olguya işaret etmediği de söylenebilir. Fakat içinde bulunduğumuz dönem önemli niteliksel değişimler barındırmaktadır. Bu niteliksel değişimleri üreten en önemli unsur olarak da, kapitalizmin ulaştığı yeni aşama olan “esnek birikim” modeli gösterilir. Bu modelde esnek olan, emek süreçleri, işgücü piyasaları, ürünler ve tüketim kalıplarıdır. Önemli sonuçları da, yepyeni üretim alanlarının, finans hizmetlerinde yeni yöntemlerin, yeni piyasaların ortaya çıkması, teknolojik ve örgütlenmeye dair yeniliklerin temposunun büyük ölçüde hızlanmış olmasıdır (Harvey, 1997). Bu sürecin en önemli destekçisi de hızla devam eden iletişim ve bilişim alanlarındaki gelişmelerdir. Fiziksel konumlanmaların anlamlarını belli ölçeklerde yerinden eden, güç ve üretim ilişkilerinin yapısını dönüştüren “akış mekânları” bu bağlamda kurulur.

Sermaye hareketleriyle ilgili olarak, 1970'lerden bu yana, merkez ülkelerinin daha çok bilgi yoğun üretim tarzıyla temsil edilmesi, çevre ülkelerinin ise emek-yoğun üretim biçiminin ağırlıklı mekânları haline gelmeleri, bu yapılanma içinde sermaye hareketinin her zamankinden çok daha fazla akışkanlık kazanması, sermaye dolaşımının olağanüstü hızlanması ve aynı zamanda etki sahasının büyümesi önemli niteliksel değişimlerdir. Bu akışkanlığı yönlendiren temel dürtü, özellikle azgelişmiş ülkelerdeki ucuz emek piyasaları, ana aktörler ise çokuluslu şirketlerdir. Çokuluslu şirketlerin günümüzde küresel örgütlenmesi, dün olduğundan farklıdır ve bu farklılık, değişen maliyetlere göre üretimin her aşamasını farklı bir ülkede gerçekleştirip, parçaları başka bir ülkede birleştirebilme pratiğini içerir. 1980'li yıllara kadar bu biçimiyle dolaysız yatırımların sınır ötesi hareketleri devlet denetimindeyken, küreselleşme sürecinin talep ettiği serbestleşmenin yayılmasıyla bunlar üzerindeki denetim mekanizmaları da büyük ölçüde kalkmıştır. Sermayenin küresel ölçekteki hızlı ve etkin hareket kabiliyetinin sonucu ise mekânsal sınırlandırmaların öneminin gitgide azalıyor olmasıdır. Daha önce de sözü edildiği gibi, bu sürece eşlik eden teknolojik gelişmelerin ayırıcı karakterleri ise mikro elektronik temelli olmalarıdır. Bu model *dijitalleşme* (çok sayıda verinin çok büyük hızla kaliteli aktarımı), *minyatürleşme* (daha küçük bir alan üzerinde daha verimli olabilme) ve *entegrasyon* (tüm uygulamaların tek bir sistem içinde birleştirilmesi) süreçlerini içerir (Hacısalıhoğlu, 2000).

Küreselleşme kavramıyla ilişkili olarak, tüm bunların yanında ayrıca, ekonomik olduğu kadar politik olarak da oldukça etkili olan yeni bir küresel egemenlik biçiminin kuruluşu ile de karşı karşıyayız. Çok aktörlü, çok mücadeleli ve son derece dinamik yeni bir siyasal atmosfer, öncenin jeopolitik unsurlarını ve güç merkezlerini değişime zorlayarak karmaşık, kararsız ve oynak bir politik yapılanmayı oluşturmuştur bugün. Yeni politik yapılanmayla ilişkili olarak, kendisine sorulan, "Bu yeni karmaşık küresellik olgusu, uzun zaman boyunca ulus devletler için olduğu gibi istikrarlı bir duruma mı işaret etmekte?" biçimindeki soruya Sassen şu yanıtı verir:

"Bana hep gelecek ile ilgili sorular soruluyor, örneğin 2050 yılının kentleri nasıl olacak gibi. Çok emin değilim açıkçası... Gerçekten de yeni bir evreye girmiş durumdayız, ama şu an bu evrenin başlangıç aşamasını yaşıyoruz ve gelecek olanın ne olduğunu bilmiyoruz. Fakat ben durumun yerele karşı küresel karşıtlığıyla ilgili olacağını düşünmüyorum. Bundan ziyade, bugün olmaya başladığını gördüğüm şey şu: Daha önce sadece ulus devletlerin kontrolünde olan, bölgelere, otoriteye ya da haklara ilişkin birtakım şeylerin kısmen etkili ve çoğunlukla da oldukça uzmanlaşmış bir biçimde bir araya toplanıyor olması. Bu biraraya gelişlerin bazıları özel, bazıları kamusal olacak. Bazıları da ulus devletlerde yerleşik olmaya devam edecek ama gerçekte ulusal vasıflarını kaybetmiş olacak, diğerleri ise küreselleşecek. Geleceğin çok kötü mü yoksa akılcı mı olacağını kestiremiyoruz. Bilemiyoruz, çünkü gelecek sadece teknoloji ve güç tarafından değil, mülksüzler tarafından da biçimlendirilecek. Dışarıda kalanların da tarihin üretiminde etkili olabildiklerini geçmişte gördük. Güçten yoksun olsak bile politika yapabiliriz çünkü..." (Sutherland, 2006)

Yukarıda ana hatlarıyla açıklanmaya çalışılan tüm bu güncel değişimlerin kentler üzerindeki en önemli etkisi ise, kentlerin ulus devlet formu içinde daha bağımsız, ulusal merkezin yönlendiriciliği ve denetiminden soyutlanarak, doğrudan yatırım mekânı haline gelmelerine zemin hazırlıyor olmasıdır. Bu süreç üç yeni olguyu üretir: 1. Küresel Kent diye adlandırılan yeni tür bir metropol söyleminin gelişimi, 2. Modern metropolün geçmişteki yapılanmasıyla karşılaştırıldığında, kentlerdeki karar verici mekanizmalar üzerindeki sermaye egemenliğinin büyük ölçüde artışı, 3. Küresel ve yerel ilişkisinin yeni bir müzakere alanı olarak ortaya çıkışı.

Sassen (2003), küreselleşme süreçlerini “küresel kent” olarak adlandırdığı yeni tür bir metropolün gelişimi üzerinden tarif eder. Mekânsal yayılma ve küresel bütünleşmenin birleşimi, önemli kentlere yeni bir stratejik rol kazandırmıştır. Bu tanım daha önce sözü edilen megakentlerden farklı bir formasyona işaret eder. Küresel kentler New York, Sao Paulo gibi bir megakent ölçeğinde olabildikleri gibi, Zürih ya da Frankfurt gibi ölçek olarak oldukça küçük de olabilirler. Bu kentler, tarihsel olarak üstlendikleri uluslararası ticaret ve bankacılığın merkezleri olma işlevlerinin ötesinde bugün, dört yeni açıdan daha işlevlilik kazanmışlardır: Birincisi, dünya ekonomisinin organizasyonuna yönelik yüksek derecede yoğunlaşmış komuta merkezleri olarak; ikincisi, en önemli ekonomik sektör olarak bugün üretimin önüne geçmiş olan finans ve uzmanlaşmış hizmet şirketlerinin ana lokasyonları olarak; üçüncüsü, üretim alanları ama özellikle bu önde giden endüstrilerin yaratıcı üretimlerinin ve ar-ge merkezlerinin alanları olarak ve dördüncüsü ise, tüm bu ürün ve buluşların pazaryeri olarak. Kentlerin işleyişlerindeki bu değişimler, uluslararası ekonomik faaliyetlerde olduğu kadar, kentlerin biçimlenmesinde de çok önemli etkiler üretirler. Finans ve uzmanlaşmış hizmet sektörleri kentin toplumsal ve ekonomik düzenini yeniden inşa ederken, kentler de çok geniş kaynaklar üzerindeki kontrollerine yoğunlaşırlar. Böylelikle yeni bir kent tipi ortaya çıkmaktadır der Sassen (2001); bu da Küresel Kenttir. Fakat yukarıda aktarılanlar Küresel Kentin sadece bir yüzünü tarif eder; çünkü, yüksek ücretli yeni orta sınıf tarafından temsil edilen gelişmiş ekonominin yanında, enformal işgücü ve giderek bu kesime eklemlenen geleneksel işçi sınıfının temsil ettiği azgelişmiş ekonomi ve ilişkili olduğu sosyo-mekânsal yapılanmalar da Küresel Kentin diğer yüzünü oluşturmaktadır (Sassen, 1996). Kapitalist kentin doğası gereği yarattığı sosyo-mekânsal eşitsizlikler, Küresel Kentte uç noktalara ulaşır.

Kaynakların nasıl paylaşılacağı sorunuyla ilişkili olarak alınan politik tavırlar genel olarak küreselleşme söyleminin kuruluş biçimine itiraz edenlerin de en önemli çıkış noktasını oluşturur. Küreselleşmenin dünya ekonomisinin doğal ve otonom evrimi

sonucu ortaya çıktığı yaklaşımını benimseyerek arkasındaki dinamikleri açıklamada salt uluslararası finans hareketlerinin, uzmanlaşmış servis sektörünün ve bilgi, teknoloji, sermaye, imaj gibi küresel akışkanlıkların artan önemine vurgu yapan yaklaşımlar, süreçlere yoğunlaşarak dönüşümün politik karakterini ve aktörlerini göz ardı etmekle eleştirilirler. Bu görüşe göre, dünya ekonomisinde son otuz yıldır bir dönüşüm yaşandığı gerçektir, ancak bu gelişmeler hakim küreselleşme söyleminin iddia ettiği gibi doğal bir süreç içinde değil ancak politik bir projenin uygulanması sonucunda ortaya çıkmıştır ve küreselleşme ile arttığı iddia edilen küresel akışkanlıklar politik kararlardan ve güç ilişkilerinden bağımsız değildir. Bir başka temel eleştiri noktası da, küreselleşmenin aslında kapitalizmin en son aşamasındaki, ideolojisi neoliberalizm olan politik projesinin adı olduğu yorumu üzerinden yapılır. Çünkü kapitalizmin yeniden yapılanması ideolojik bir manipülasyonu da gerektirir ve küreselleşme projesi de, küreselleşme yanlısı söylemler yayarak bu politik projeyi hem yönlendirmekte hem de meşrulaştırmaktadır. Küresel Kent söylemi de – kurucusu Sassen’in dikkat çekmeye çalıştığı tüm ikiliklerin göz ardı edilmesiyle- bu politik projenin kentsel ideolojisi olarak karşımıza çıkar (Öktem, 2005).

Küreselleşme olgusunun, kapitalist sermaye birikim süreçleriyle ilişkilendirilip, bu çerçevede kazananları ve kaybedenleri olan bir politik süreç olarak kavranması yerine, teknolojik gelişmelerin kaçınılmaz bir sonucu olarak görülmesi onun, önünde durulamaz bir süreç olarak sunulmasına yol açmaktadır. Bu durumda bu yeni yapılanmaya en iyi biçimde nasıl eklenilebileceği temel kaygı haline gelir (Şengül, 2004). Bu kaygının en iyi ifadesi ise kentler üzerinden okunabilir. Çünkü kentler, bu biçimde kavranan ve yorumlanan küreselleşme süreciyle ilişkili olarak, oluşan mekânlar arası küresel sermaye akışı ağının düğüm noktaları olarak işlev kazanırlar. Kurulan yeni küresel hiyerarşinin finans ve hizmet merkezleri olarak en üst sıralarındaki metropoller –Londra, Tokyo, New York gibi- belli olsa da alt sıraların dizilimi daha muğlak ve kaygandır. Bu nedenle kentler kendi bölgeleri içinde, bu küresel ağ içindeki pozisyonlarını belirlemek ve korumak için kıyasıya bir yarışa girerler ve bu yarıştaki iddiaları arttıkça öncelikleri de değişir.

Kentler, son yirmi-otuz yıldır, Küresel Kent söylemleriyle yönlendirilip meşrulaştırılan önemli bir dönüşüm yaşamaktadır. Söylem yukarıda aktarıldığı üzere bir Küresel Kent hiyerarşisi oluşturur ve kentlerin küresel sermaye ağlarına eklenmede gösterdikleri performansa göre bu hiyerarşide yükselip düşebileceklerini söyler. Bu süreçte kentler, küresel ilişkilere eklenme yarışının galibi olmaya dönük bir çaba içine girdiklerinde, önceliklerini kendilerini öne çıkaracak farklılıklar temelinde belirleyerek yeni mekânsal oluşumlara yönelmeye başlarlar. Çünkü bu yarışta

galibiyet, akışkan sermayeye en iyi iş iklimi, en iyi altyapı, en iyi iletişim, ulaşım olanakları gibi çekicilik unsurlarını zenginleştiren çabalarla sağlanabilmektedir. Büyük ölçekli altyapı projelerinin –metro, uluslararası havaalanı, fuar alanları, uluslararası iş merkezleri gibi- desteklenmesi, uluslararası yatırımcılara garanti verilmesi ve kentin yeni imajının potansiyel yatırımcılara ve tüm dünyaya satılması bu sürecin ana stratejileridir.

Küresel kent olabilmek için gereken kriterler ve bir kentin kendini bir küresel kent olarak satabilmesinin genel standartları bellidir: donanımlı ve iyi eğitilmiş bir işgücü, zengin eğitim olanakları, fiziksel altyapı, uluslararası bir havaalanı ve çokuluslu şirketlere hizmet edebilecek iletişim teknolojilerinin işlerliği. Yine de, tüm bu standartlar tamam olsa da, yarışta daha ön sıralara geçebilmek için dahası da gereklidir. Bu da, kentlerin kendileri için bir 'imaj' oluşturmaları ve bu imajla kendilerini küresel pazarda 'eşsiz' niteliklere sahip bir kent olarak pazarlamaları gerekliliğidir. Bu imaj inşasına aracılık edecek nitelikler mekânsal, programatik, kültürel ya da sosyal olabilir. Kentsel pazarlama, o yer'e ve kente ait imgelerin, diğerleri arasında farklılaşan ürünler olmasını gerektirir. Bu durum, pazarı özellikle küresel tüketim için 'özel bir yer' hissini ifade edebilecek ya da onu üretebilecek gösterişli projelerin üretimine teşvik eder (Dean, 2005).

Bu sürecin ürettiği arıza, küresel sermayenin sürekli tüketilebilecek yeni değerler yaratma ve bunu mekân ve zaman sınırlaması olmadan tekrar tekrar dolaşıma sokma talebinin hiç koşulsuz kabul edildiği durumlarda ortaya çıkar. "Bilbao etkisi" olarak mimarlık literatürüne giren kavram bu duruma örnek olarak verilebilir. "Bilbao etkisi", yukarıda sözü edilenlerin aksine, aslında doğrudan mekân ve zaman kavramlarına bağlı olan yer'in küresel sermaye tarafından soyutlanıp homojenleştirildiği bir dünyada artık bir sentetik nesne haline gelen mimarlık ürününün dünya ölçeğinde, sınırlar ötesi dolaşımını tarif eder (Yırtıcı, 2007) ve bu her şeyin her yerde aynı zamanda olabilir ve küresel tüketim ağı içinde dolaşıma çıkabilir olduğu anlamına gelmektedir.

Tüm bunlar, kent topografyasına yeni bir müzakere katmanı olarak küresel ve yerel ilişkisini eklemektedir. Küreselleşme, emek, sermaye, mal, düşünce ve kültürler arasında etkin, verimli ve pürüzsüz bir akış talebiyle homojenleşmeyi ve belli standartların paylaşımını desteklerken, yerel dinamiklerle her karşılaşmasında yeni çatışma ya da uzlaşma süreçlerinin devreye girmesi kaçınılmazdır.

Öte yandan aynı sürecin yeni, üretken ve yaratıcı alanların gelişiminin de önünü açma potansiyeline sahip olduğunu düşünenler de vardır:

“Üretken yapıların yerelliğinin önemini kaybetmesi sürecine paralel olarak, kentler, dinamik ve dolaylı yollarla evrim geçirerek, başarıları belirli hizmetleri karşılayabilme konusundaki nitelik ve kapasitelerine bağlı olan, ama aynı zamanda, bu sayede her çeşit kültürel ve üretken eylemin gelişme olanaklarına da yer açan, çekim noktalarına dönüşürler.” (Gausa, 2003, s.264)

Bu olumsuz ve olumlu değerlendirmeler karşısında, içinde bulunduğumuz durumun gelecekte nerelere evrileceği çok net gözüküyor. Fakat bölümün başında Sassen’den yapılan alıntıya atıfta bulunarak, bu ortam içinde kentlerin geleceğini belirleyecek olanın salt teknoloji ve güç, ya da başka bir ifadeyle küreselleşmenin tüm dinamik ve baskıları olmayacağını; geleceğin, tüm bu olup bitene karşı alacağı farklı tavırları ve ortaya koyacağı eylemleriyle farklı yerellikler tarafından da belirleneceğini söylemek mümkün.

3.5 Küresel Kültür Endüstrisi ve Metropol Kültürü

Bir önceki bölümde sözü edilen, çokuluslu şirketler, esnek birikim modeli, küresel sermaye akışı ağları, yeni bir küresel egemenlik biçiminin kuruluşu, kentlerin küresel ilişki ağlarına eklemlenme yarışı gibi küreselleşme ile ilgili unsurlar sanki küreselleşmenin soyut ve ‘oralarda bir yerlerde’ gerçekleşen, gündelik yaşamlarımızdan uzak bir olgu olduğu gibi bir izlenim verirler. Gerçek durum ise böyle değildir elbette. Küreselleşmenin böyle nesnel, soyut, bizim dışımızda gerçekleşen süreçleri olduğu gibi bir de öznel süreçleri vardır. Daha önce modernitenin “bireysel ve birey üstü kuruluşları” ile ilgili de sözü edildiği gibi, bu süreçler birbirlerinden tamamen ayrı durumları tarif etmezler. Aynı olgunun birbirlerini üreten, birbirlerinden beslenen, çatışan ya da uzlaşan farklı perspektifleridirler. Küreselleşmenin öznel süreçleri, yaşamı küreselleşme olgusundan etkilenen ve seçimleri de sırası geldiğinde küreselleşen sistemleri etkilemekte pay sahibi olan bireylerle ilgilidir (Sklaire, 2002). Bu noktada aynı zamanda kültür ve tüketim alanları da devreye girer: Davranış ve inanış sistemlerini; yapılar, şehirler gibi fiziksel yapıyı çevreyi; gazeteler, kitaplar, TV, radyo, internet gibi iletişim araçlarını ve içeriklerini; sanat, edebiyat, müzik, sinema, moda gibi yüksek kültür ve popüler kültür tanımları arasında çeşitlenen üretimleri ve bireysel anlamlandırmaları içeren kültür ve sadece ürün ve servislerin tüketiminden öte, karşılıklı değiş tokuşun doğası ve bu ürün ve servislerin nasıl araç ve süreçlerle üretildiğiyle de ilgili olan tüketim.

Çok katmanlı küreselleşme olgusunun kültür alanında ürettiği en temel değişim, küreselleşme süreçlerini üreten karmaşık bağlanırlıkların, kültürün mekâna olan bağına zayıflatmasıdır. Bu, gündelik yaşamlarımızı kuran her türlü anlamlandırmayı belli bir yere bağlayan bağları yerinden söken ve birçok açıdan altüst edici bir

olgudur. Fakat diğer yandan da aynı bağlanırlıklar, bu kadar yaygınlaşmadan önceki zamanlarda sahip olmadığımız bir şeyi, başka bir kültürel kaynağı sağlar: Çeşitli anlamlarda *küresel* olan bir kültürel farkındalık. Yani 'küresel olan', içinde varoluşumuzu farklı düzeylerde şekillendirdiğimiz kültürel bir alana dönüşmektedir. Yerelliğin güvenliğine son verilmiştir ama deneyimlerimizi daha geniş –nihayetinde küresel- anlamda kavrayabilmemizin önünde de büyük olanaklar açılmıştır (Tomlinson, 2004). Aslında modern bireyin kaçınılmaz olarak karşı karşıya kaldığı 'yerinden etme/edilme' ve 'yersizyurtsuzlaşma' durumunun çok daha yaygın, etkin ve bazı açılardan dönüşmüş haliyle karşı karşıyayız. Modern kültürün merkezinde her zaman küreselleşme, mekândan bağımsızlaşma vardı. Fakat o zaman, bu durum 'evrensellik' diye tarif edilmekteydi. Yürekli ve Yürekli'nin (2004b) deyişiyle, evrensel bir hümanizmaya ulaşma anlamında, öncelikle entelektüel bir tutumdur. Bugün ise, gündelik yaşamları neredeyse bütünüyle kapsayan, dolaysızca yaşamın üretimine dair bir olgu haline geldi. Bugün yaşadığımız küreselleşme süreci ile birlikte keskinleşen ve bu anlamda bugünün ayırtedici karakterini oluşturan durum, kültürün bütünüyle endüstrileşmiş olması ve bu durumun kendine özgü, mekân-zaman sınırlarını aşan bir tüketim-üretim sarmalını küresel ölçekte ürettiyor oluşudur.

"Kültür endüstrisi" ve beraberinde gelişen "kitle kültürü" de modern yaşamın ürettiği olgulardır. Daha önce "Metropol Kültürü ve Öznelliğin Üretimi" başlıklı bölümde sözü edildiği gibi, bunlar bireysel farklılığını inşa etmeye çalışan birey için kritik bir durum tarif eder. Çünkü kültür endüstrisinin hakim olduğu bir zamanda, her türlü bireyselliğin üretimi, piyasa talepleri tarafından yönlendirilen kitle kültürünün manipülasyon ve dayatmalarıyla da kaçınılmaz olarak karşı karşıyadır. 'Modern insanın yersizyurtsuzluğunun ürettiği yaratıcı özgürlüğünün' mekânı olan kültür, bu konuda en çok düşünenlerden biri olan Adorno'ya (2007) göre, araçsal rasyonalitenin ilkelerine bağlı kılınarak, Hollywood'un ya da her türlü yayıncılığı ve reklamcılığı kontrol eden kapitalist tekellerin gelişimiyle onların elinde bir araç haline gelmiştir. Fabrikanın mantığı, kültür endüstrisinin rüya fabrikalarını sömürgeleştirmiştir. Ona göre, insanın bireyselliğinin gelişimiyle doğrudan ilişkili ve bir eleştiri ve kimliksizliğin alanı olması gereken kültür, her geçen gün daha fazla kapitalizmin kimlik üretme mantığıyla kapsanıp, sınıflandırılmaktadır. Bu kimlik üretme mantığı içinde, sanat ürününün temeli olan farklı oluşlar işe yararlılığın özdeş birimlerine, nesnelerin içsel değerleri ve nitelik ise paranın niceliklerine ve değişim değerinin özdeş birimlerine indirgenir. Dolayısıyla Adorno için endüstrileşmiş kültür, aynılaştırılmış, homojenize edilmiş kültürdür (Adorno, 2007).

Bu eleştirel geleneği bugün de takip edenler, bugün geçerli olan küresel kültür olgusunun da homojenleştirici, standartlaştırıcı bir nitelik taşımaya devam ettiğini söylerler. Yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkardığı olağanüstü imkanlar sayesinde kültürün hem ticarileşmesi, hem tekelleşmesi, hem de zaman-mekân sınırlarının silikleşmesi sağlanmıştır. Bu yolla küresel kültür öğeleri tüm insanlığa, ortak yaratı ürünleri imajında sunulmaktadır. Ritzer (1998), bu bağlamda bir örnek olarak, hazır yiyecek sektöründe yaratılan standartlaşmanın toplumlara yayılmasını “Mc Donaldlaşma”⁹ olarak tanımlar. Mc Donald’s, etkileri ülke sınırlarının ve *fast-food* işinin çok ötesine geçmiş, yirminci yüzyıl Amerika’sındaki en önemli gelişmelerden biridir. Dünyanın büyük bir parçasında ve çok geniş bir yelpazede gündelik yaşam biçimlerini etkilemiştir. Bu etki hızla yayılmaya da devam etmektedir ve başka imgeler ile de birleşerek –Coca Cola, Hamburger, Hollywood, Disney gibi- “Amerikan tarzı yaşam biçimi”ni küresel olarak egemen kılmakta, kapsamı alanı içinde olan her yeri de kendi kriterlerine uygun olarak değiştirmeye zorlamaktadır.

Hacısalıhoğlu (2000) da bu sürece yönelik olarak, “Kültürel öğeler içinde dünyanın tek dil, tek homojen kültür kodları, benzeşen yaşam alışkanlıkları, terk edilen, unutilan ulusal kültür değerleri, ticarileşen ve tüketim kalıplarını keskinleştiren davranış biçimleri ve daha birçokları dünyayı küreselleşme hareketi içinde bir noktaya taşımaktadır.” der. Bu nokta, “aynılaşma” ya da “birörnekleşme” süreci olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda yaratılan bir insan tiplemesidir ve bu tipleme, tüketim toplumunun itaatkâr bir bireyi olmaktan geçer. Bu insan tipi yalnızlık duygusuyla perçinlenerek, kişisel isteklerini sürekli artırır, çıkarlarının zenginleşmesi esastır ve birliktelik, bölüşme duygusu, ortak değerleri kamusal yararı ölçüsünde sahiplenme, yurttaşlık bilinci gibi birçok insani değere yabancılaşır. Bu portrenin temel sloganı, üretme kaygılarından öte, tüketim çeşitliliğini ve zenginliğini yaşamsal gereklilik saymaktır. Böylesi bir ön kabul, bireyin metalaşması anlamını taşımaktadır ve bireyin kendi bedenini duygu-düşünce katmanlarının en ince ayrıntısını dahi önemseyen bütünsel algılamasından¹⁰ uzaklaştırır.

⁹ Ritzer’e (1998) göre Mc Donaldlaşma, dört kriteriyle toplumların yaşamlarına girer: Birincisi, tüketicilerin ihtiyaç duydukları şeyleri daha az çabayla daha çabuk elde edebilmeleri olarak *verimlilik* kriteridir. İkincisi, ürünleri kalitesi ya da niteliklerinden çok miktarının vurgulanmasının asıl olduğu *hesaplanabilirlik*; üçüncüsü, tüketicinin dünyanın herhangi bir yerindeki hangi Mc Donald’s restoranına giderse gitsin hep aynı tadları ve mekânsal ortamı bulmasını sağlayarak standartlaşmayı temsil eden *öngörülebilirlik*; dördüncüsü ise yeni teknolojiler geliştirerek tüketicileri kontrol etmeyi esas alan ve tüm sistemin çalışmasını sağlayacak yazılı olmayan kuralları işlemsel ve mekânsal olarak kuran *denetim* kriteridir. McDonaldlaşma, hem tüketici hem de üretici açısından yaşanabilecek her türlü risk olasılığını ortadan kaldırma amacındadır; “bilinen niceliklere” tabi olma ve eve benzer bir aşinalık durumuna karşı yaratılan bağımlılıkla başarmaya çalışır bunu.

¹⁰ Lyotard (1994) da, “Postmodern Durum” adlı kitabında, eklektizmin çağdaş kültürün sıfır derecesi olduğunu yazmıştı: Reggae dinlenilir, bir western seyredilir, öğle yemeği için Mc Donald’s ve akşam yemeği için ise yerel mutfaklar tercih edilir; Tokyo’da Paris parfümü kullanılır, Hong Kong’ta “retro”

Hızla küreselleşen postmodern dünyanın tüketim kültürünün yeni kahramanları, bir yaşam biçimi ortaya koyacak şekilde bir araya getirdikleri ürünlerin, giysilerin, pratiklerin, deneyimlerin, görünüşlerin ve bedensel özelliklerin tikelliğinde kendi bireyselliklerini ve üslup anlayışlarını teşhir ederler. Böylece kültürel yaşam egemen olanın (*pazar*) etkinliğine açılır (Featherstone, 2005).

Bu durumun bir başka açılımı ise ‘gündelik yaşamın estetize edilmesi’ denilen olgudur. İzlerini yirminci yüzyıl başı avangardlarına ve hatta Baudelaire, Benjamin, Simmel gibi “modernliğin doğasını büyük kentin manzaralarında arayan” düşünürlere kadar sürebileceğimiz bu olgunun üç farklı açıdan tartışılabileceğini söyler Featherstone (1996): Birincisi Dada, Gerçeküstücüler gibi avangartlarda ya da 1960’ların Warhol gibi pop-art ve performans sanatçılarının işlerinde, yazılarında ve yaşamlarında gördüğümüz; sanat ve gündelik yaşam arasındaki sınırları eritme çabasıdır. Bu tavır, sanatın müze ve akademi içindeki saygın imajını ve etrafındaki kutsallık haresini yerinden etmekle ilgili olduğu gibi, bir yandan da sanatın her yerde ve her şey olabileceği gibi bir kabulü de inşa etmeye çalışır; ki bugünden baktığımızda bu çabanın büyük ölçüde başarılı olduğu savlanabilir. İkinci olarak, gündelik yaşamın estetize edilmesi olgusu yaşamı bir sanat işine dönüştürme projesine de referans verebilir. İyi bir yaşam, kişinin kendini aşması, yeni tatlara, duygulanımlara ve farklı olasılıkların keşfine açık olmasıyla kendini gerçekleştirebilir çünkü. Wilde, Moore gibi çeşitli sanatçılarda ya da Baudelaire’in modernite tanımında da açığa çıkan bu yaklaşım, ‘modern insanın yaratıcı üretkenliğiyle yaşamı kavrayışı’ olarak yorumlanabileceği gibi bazı durumlarda da, kitlesel tüketimin gelişimiyle ve tüketim kültüründe egemen olan farklı yaşam biçimleri, duygulanımlar ve tatların peşine düşme tutkusuyla ilişkili olarak da görülebilir. Üçüncü olarak bu olgu, çağdaş toplumların gündelik yaşam örüntülerinin tüm gözeneklerine artık iyice sinmiş bulunan enformasyon akışları ve imajlarla ilgilidir. Adorno’nun “soyut değişim değeri”, Baudrillard’ın ise “gösterge değeri” dediği şeydir enformasyon akışlarının ve imajlarının ürettiği. Bu süreçte gerçeklik ve imaj arasındaki sınırlar erimekte ve gündelik yaşam bütünüyle estetize edilir hale gelmektedir. Modern yaşamın ve onun tam içinde konumlanmayı seçen modern sanatın hep peşinde olduğu bir olgu olduğunu söyleyebiliriz bu durumun. Modern metropolün sunduğu ilk büyük mağazalar, pasajlar, dünya fuarları, bulvarlarda yaşanan “fantazmagorik” (Benjamin, 1995) deneyimler bugünün *simulakrlar* (Baudrillard, 1998) dünyasının atalarıydı belki de.

elbiseler giyilir; bilgi tv yarışmalarının konusudur. Eklektik çalışmalar için kitle bulmak ise her zaman çok kolaydır.

Tüm bunların yanında, bugünün küresel kültür endüstrisinin üretim ve tüketim kalıplarının öncesinden farklı oluşumlar ve olanaklar içerdiğini düşünenler de vardır. Örneğin Lash ve Lury (2007), “Kültür endüstrisinden küresel kültür endüstrisine geçişle birlikte, kültürün daha farklı, başka türlü bir anlam kazandığını düşünüyoruz; küreselleşme, kültür endüstrisine tamamen farklı bir tarzda işleme olanağı sunmaktadır.” der. Çünkü bugün, kültürel nesneler her yeredirler; bilgi olarak, iletişim olarak, markalı ürünler, finans servisleri, medya ürünleri, ulaşım ve eğlence servisleri olarak her yerde. Kültür, hem ekonomiye hem de gündelik yaşama egemen olmuştur; artık direniş ve egemenlik ile ilişkili olarak, özellikle de bir üstyapı olarak çalışmamaktadır. Semboller, temsiller ya da egemen bir ideolojiyle de ilişkili değildir. Kültür endüstrisi mekânîk bir mantıkla, özneleri dışarıdan belirlemeye yönelik çalışırken, küresel kültür endüstrisinin tavrını tanımlamak için, Foucault’tan ödünç aldıkları “biyo-iktidar” kavramını geliştirerek kullanır Lash ve Lury. “Biyo-iktidar” üretim yoluyla çalışmaktadır. Hatta kronik bir biçimde üretkendir ve bu üretkenlik *farklılık* üretimine ve *buluşlara* bağlıdır. Dolayısıyla biyo-iktidar, özneleri farklılık üretmekten alıkoymaz, aksine temel olarak öznelerin farklılık üretimiyle ayakta durmaktadır.

Küresel kültür endüstrisinin karakterini bu anlamda farklılaştıran en önemli etkenlerden biri marka kavramının değişen kavranışıdır. Kültür endüstrisinin ana yapı taşı *meta* iken, bugün küresel kültür endüstrisi *markalarla* çalışır. Pazara gidip bir meta satın alabilir, bir metayı diğerinden değişim değeri olan para aracılığıyla ayırabiliriz ama markalar başka türlü bir değişim değerine sahiptir ve bu değişim değerinin temelinde de onların diğer markalardan farklılıkları, diğerleri arasından ayırd edilebilirlikleri bulunur. Elbette ki iyi bir marka, işletmeler açısından yüksek pazar payı, yüksek satış ve kâr anlamına gelmektedir hâlâ, fakat bizim onunla ilişki kurma biçimimiz değişmiştir.

Bir meta üretilir. Marka, üretim için bir kaynaktır. Meta, tek, ayrı, sabit bir üretimdir. Marka ise kendini bir dizi ürünler silsilesi ile oluşturur. Markanın bir tarihi, bir belleği vardır; birçok ilişkinin içinde ve onlarla kurulur. Kültür endüstrisinin yapı taşı olan meta, temel olarak Fordist bir karaktere sahiptir, aynı ürünün çok sayıda üretimi yoluyla çalışır. Markaların işleyişi ise genelleştirilmiş Fordist tüketim yoluyla değil, özelleştirilmiş tüketim ve çok çeşitli ürünlerin üretimi yoluyla¹¹ Meta üretimi işgücü yoğun üretimdir, markalı ürünlerin üretimi ise tasarım yoğun (Lash ve Lury, 2007).

¹¹ Speaks (2002), ekonomi, işletme ve yönetim disiplinlerinden pek çok alıntı yaparak, bu durumun yeni bir deneyim-temelli ekonomiyi tarif ettiğini söyler. Bu deneyim-temelli ekonomide, bir marka, ürün hatta hizmet bazında ayırd edilmez; onu diğerlerinden ayıran ürünü saran deneyimdir. “The Experience Economy” adlı kitaplarında, ekonomist Pine ve Gilmore (1999) da, tüketim toplumunun motorunun

Tüm bu nitelikler, bir markayı belli bir yaşam biçimi tarif eder hale getirirler. Bir markayı seçmek, bir yaşam biçimini seçmektir; aynı seçimi yapan diğer kişiler ve yapmayanlar tarafından kolektif bir varoluş biçimi tanımlanır böylelikle. Fakat bu yaşam biçiminin statik bir kimlik çerçevesi bağlamında tanımlanması, markanın yaratıcılığının ölüm koşuludur. Koolhaas (2001), "Projects for Prada - Part 1" adlı kitabında sabit bir kimliğe dayalı bir markanın sorununu "*Flagship*" sendromu olarak tanımlar. Kağıt mendilin bizim toplumumuzdaki yerleşik adının *Selpak* olması gibi bir şeydir bu: Bir markayı tanımlı bir kimlik içerisinde hapsetmek, o markanın taşıyabileceği herhangi bir sürpriz ya da merak faktörünü baştan yok etmek. Bu tarz bir tekrar sonucu yaşanacak yaratıcılığın ölümünden kaçınmak için, Koolhaas, tasarımcısı olduğu Prada'nın yeni merkez üslerinin ana karakterinin "Prada'nın ne olduğuna ya da ne olacağına dair kabul edilen tüm nosyonları istikrarsızlaştırarak ve etkisiz hale getirerek markayı yenilemek"¹² olduğunu söyler. Çünkü, küresel kültür endüstrisinin üretim ve tüketim mantığı içinde, bir markanın sürekliliği ve tutarlılığı ancak sürekli tetikte olan bir denge bozma ve dışarıdan enformasyonu içeriye alma stratejileri ile sağlanabilir. Bu da dinamik bir dengenin oluşmasını sağlar. Bu dinamik denge sayesinde marka, bir yandan aynı kalırken bir yandan da uyum sağlayabilir ve değişebilir hale gelir ve bu da ancak farklı bir kimliğe bürünerek değişebilecek olan sabit kimlikli bir marka olmaktan daha kalıcı bir durumdur (Koolhaas, 2001). Böyle dinamik ve açık bir kavrayış, kültür endüstrisiyle ilgili daha önce sözü edilen, "birörnekleştirme", "aynılaştırma" ürettiği biçimindeki eleştirileri de muğlak hale getirmektedir¹³.

deneyim olduğunu savunurlar. Deneyimlerin sahneye konuluşunun ürettiği kadar artı değer üreten başka hiç bir ekonomik faaliyet yoktur. Son moda bir espresso barında servis edilen bir fincan kahveden, eğlence parklarında ya da alışveriş merkezlerinde bizi içine çeken deneyimlere kadar hepsi, tüm kazançlarını sadece bu deneyimleri sunuyor olmaktan ötürü üretirler. Gündelik şeyler bir ambalajla paketlenir. Bu ambalaj esas olarak farklı bir servis, rahatlık ve konfordur ve bu yeni tür bir artı değerdir.

¹² Biyo-iktidarın, temel olarak öznelere farklılık üretimiyle ayakta durduğunun kabulü ve bu durumun – bir tasarımcı için- sonuna kadar kullanılması olarak da yorumlanabilir Koolhaas'ın bu sözleri.

¹³ Küresel kültür endüstrisi ürünlerinin bu farklılık, karşılıklı etkileşim ve yaratıcılık üretimine olan derin bağlılıkları ve doğaları gereği sahip oldukları yaşamın her yerine yayılma çabaları sosyal olarak da yeni bir takım durumların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu anlamda yapılan değerlendirmelerin en dikkat çekici olanlarından biri, yeni bir sosyal sınıf olarak "Yaratıcı Sınıf"ın ortaya çıktığı tezidir. Florida (2004), "The Rise of Creative Class" adlı kitabında, bu sınıfın da diğer bütün sınıf kavramsallaştırmaları gibi ekonomik temelli olduğunu söyler. Nasıl burjuva sınıfı köylü, işçi ya da soylu sınıfına dahil olmayıp, sosyal statüsünü ve gücünü, eğitiminden, işveren konumundan ve zenginliğinden alan kentlilerse, Yaratıcı Sınıf da bu statülerini toplumun çeşitli alanlarında yaratıcılık sağlayan kişiler olmaktan kazanır. Bugün yaratıcılık ekonomik büyümenin temeline yerleşmiş olduğu için, Yaratıcı Sınıf da etkileri bakımından oldukça kritik ve baskın bir öneme sahiptir. Florida, Yaratıcı Sınıfın merkezini bilim, mühendislik, mimarlık, tasarım, sanat, müzik ve eğlence alanlarında çalışan ve ekonomik işlevleri yeni düşünceler, teknoloji ya da yeni yaratıcı içerikler üretmek olan insanları kapsar biçimde tanımlar. Merkezin çevresinde ise, yine bu sınıf tarafından kapsanan, iş, finans, hukuk, sağlık gibi sektörlerdeki yaratıcı profesyonellerden oluşan daha geniş bir grup vardır. Bu insanlar da, yüksek ölçüde bağımsız yargı gerektiren karmaşık problemleri çözmekle ilgilenmektedirler ve yüksek seviyede eğitim ve beşeri sermaye gerektirirler. Elbette ki yaratıcılık hiçkimsenin tekelinde değildir ve yaratıcılığın herhangi bir işte başarılı olmak isteyen herkesin sahip olması gereken bir artı değer olduğu söylenebilir. Yaratıcı

Farklı açılımlarıyla aktarılmaya çalışılan bu kültürel ortam içinde kent de, pek çoklarına göre artık fiziksel bir gerçeklik olmaktan öte, temsilleri ve temsil ettikleri üzerinden kavranmaya başlamıştır. Kentin pazarlanabilirlik derecesi ve imajının öncelikler olduğu yeni bir kavrayış gelişmiştir artık. Kentlerle ilişkili olarak, yeni bir kent kültürü üreten ve sosyopolitik süreçleri yönlendiren bu farkındalığın üreticilerinin ise öncelikle akademisyenler, entelektüeller ya da mimar ve plancılar olmaması ise önemlidir. Bu durum, büyük ölçüde pazarlama pratiklerinin, marka yöneticilerinin, pazar araştırma şirketlerinin, iletişim danışmanlarının, turizm şirketlerinin yönetim kurullarının, mali analistlerin, vb. pratikleriyle kurulmuştur ve gittikçe de kent mekânlarının gelişimi ve kendi kimliklerinin üretimi sürecinde belirleyici hale gelmektedir (Chaplin ve Holding, 2002). Bu gelişmeler aslında “Kent Markalama (*City Branding*)” diye adlandırılan yeni bir alanın doğuşunu tarif eder. Kent Markalama, temel olarak, oldukça büyümüş ve dinamik hale gelmiş özel lokasyonlar ve gidilecek yerler pazarının ortasında, kentleri mümkün olduğunca iyi ve ekonomik olarak da kârlı bir pozisyona yerleştirme arzusuyla ilgilidir (Mommaas, 2002). Kent Markalama mantığı, gözlemler, incelemeler, hedef kitle araştırmaları, profil çıkarma gibi pazarlama ve iletişim tekniklerinin bildiğimiz kent planlama analizlerinin yerine geçmesini ve tüm bunların, tüketicilerin ne arzu ettiklerini ve o kent ya da kent parçasının esas özelliklerinin ne olduğunu anlamak amacıyla kullanılmasını öngörür. Böylelikle tüketici ve belirlenen bir tema, anafikir çerçevesinde yapılmış kent parçaları eşleşecek ve bu da eşsiz bir marka deneyiminin gerçekleşmesini destekleyecektir. Burada sorun yaratan nokta ise Kent Markalama pratiklerinin çoğunlukla, konvansiyonel ve yukarıdan-aşağıya (*top-down*) biçimlenen bir yaklaşımı öne çıkarıyor olmalarıdır: Kent ya da kent parçaları, farklı temalarla çeşitlendirilmiş çekicilik unsurlarının alanı olarak görülecek; tüketici tercihleri gibi cezbedici sözler bu durumu desteklemek için üretilecek ve kullanılacak; kullanıcıların her türlü hareketi Kent Markalamacısı tarafından yazılan senaryoya uygun olacak biçimde kontrol edilecek... Klein (1998), bu tarz mekânları

Sınıf ve diğer sınıflar arasında önemli ve ayırtedici farkı oluşturan ise asıl olarak neye karşılık ücrete tabi olduklarıdır.

Tüm bunlar, modernliğin postmodernliğe evrilmesi süreci içinde, pek çokları tarafından en etkili dinamikler olarak tanımlanan üretim, yönetim, uzmanlaşma, haberleşme, ulaşım alanları ve düzeylerinde gerçekleşen, Fordizmin yerini esnek birikim modelinin, sanayi egemenliğinin yerini hizmetler ve enformasyon egemenliğinin alması gibi radikal değişimlerle doğrudan ilişkilidir. Bu süreçte emeğin ağırlığı sanayiden hizmet alanına kaymıştır. Hizmetler sağlıktan eğitime, finanstan taşımacılığa, eğlence ve reklama kadar çok geniş bir aralığı kapsamaktadır ve işlerin çoğu da son derece esnek ve değişken beceriler gerektirir. Çoğu hizmetler de aslında sürekli bir enformasyon ve bilgi alışverişi üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla, bu çeşit üretimle ilgili olan emek, “maddi olmayan emek” olarak adlandırılır; yani, bir hizmet, bir kültürel ürün, bilgi ya da iletişim gibi maddi olmayan mallar üreten emek. Bu sürecin en önemli getirisi ise, Yaratıcı Sınıf gibi maddi olmayan emek üretenlere kendi emeklerinin değerini kendilerinin biçmesi olanağını veriyor olmasıdır. Bu durum aynı zamanda sermaye ve onun üretim üzerindeki baskısından bağımsız bir aralığın üretilmesinin de yolunu açar.

“senaryolaştırılmış mekânlar” diye tanımlar; yani kullanıcıyı dışlayan, yönlendiren, gözetleyip denetleyen, inşa eden ve yöneten mekânlar. Oysaki, kapalılık ve sabitlik öngören bu tavır, metropol ve metropolde geçen yaşamın doğasında bulunan sürekli açıklık rejimi talebi ile çelişmektedir. Öte yandan bu açılardan negatif olarak nitelendirilebilecek eğilimin açtığı bir takım olumlu kapılar da vardır. Tüm bu hareket serbestliğinin, profesyoneller ve toplumsal birimlerin işbirliğiyle ve aşağıdan-yukarıya (*bottom-up*) bir örgütlenme ve süreç bağlamında üretilen “Yaratıcı Kent” projelerinin gerçekleşmesi yönünde yeni araç, yöntem ve olanaklar üretiyor olması gibi.

3.6 Bölüm Sonucu: Duruma Dair

Bölüm başında da üzerinde durulduğu gibi, günümüz metropollerine ilişkin karşımıza çıkan pek çok durum, bizi kent üzerine bile geldiğimiz şeylerden yine uzaklaşmaya zorluyor. Modernlikle beraber, doğal olarak gelişen ve yaşanan bir *olgu* olmaktan çıkan ve bir *kavrama* dönüşen kenti kavramak ve tanımlamakla ilgili bugün de sorun yaşıyoruz. Short (2007), bu durumu açıklamak için Bauman’ın “Akışkan (*Liquid*) Modernite” ve “Akışkan Yaşam” kavramlarına referansla “akışkan kent” tanımını yapar: Bugünün metropolü, sınırları her zaman geçici olan çok geniş, akışkan bir metropol; olmuş olduğu kadar hep oluş halinde de olan dev bir metropoliten bölgedir. Sayısız bireysel eylemin, yatırım kararının ve politik tercihlerin sonucu olan bu büyük kentsel alan, ölçeği nedeniyle kavrayış sınırlarımızı ve onu insanileştirme kapasitemizi aşar. Akışkan metropol tüm bildiklerimizin ötesine sızmıştır.

Bölüm içinde de tartışıldığı gibi, bugünün kentlerine dair kenar kentler, kentsel yayılma, üreyen kent, akış mekânları, küresel kent gibi kavram ve olgular kentleri nasıl kavrayacağımıza ve geleceğe dair yeni sorular üretmektedir: 1. Kent saçaklarında, otoban kenarlarında hızla yayılan; konut siteleri, benzin istasyonları, alışveriş merkezleri, *fast-food* restoranları gibi birbirleriyle ilişkileri olmayan, daha doğrusu, kentsel mekânlara dair alışık olduğumuz ilişkisellik tasarılarının dışında kurulan yeni mekânlarda kentsel yaşam nasıl evrilecek; mimarlık, planlama gibi disiplinler bu ortamda kendilerini nasıl konumlandıracaklar? 2. Gelişen iletişim teknolojileri ve ilişkili yeni üretim biçimlerinin yaşamımıza dahil olmasıyla değişen *yer*, *mekân* ve *zaman* kavrayışları karşısında aslında bir yandan da hala gerçek yerlere ait gerçek *mekânlarda* yaşamaya devam eden insanların pozisyonu ne olacak; güç ilişkileri ve üretim büyük ölçüde bilişim ve iletişim teknolojileri tarafından belirlenen akış mekânları üzerinden kurulurken tekiliklerin anlamlarını yeniden inşa

edecek yeni sosyal ve mekânsal yapılar nasıl kurulacak? 3. Tarihi, merkezi, ilişkisellikleri silen ve tümüyle gündelik işlerlikler üzerinden kurulan, üreyen (*generic*) kentin, daha doğrusu bu yeni kuruluş mantığının önüne geçmek, onu üreten dinamiklerin başka yönlere doğru evrilmesini sağlamak mümkün mü? 4. Üretici politik kararları, dolayısıyla başka alternatiflerin olabilirliğini dışlayarak kendisini önüne geçilemez bir süreç olarak tanımlayan egemen küreselleşme söyleminin baskısı altında kentler bu sürece en iyi eklemlenme yarışı içindeyken farklı yerellikler, tüm olup bitenlere karşı alacağı farklı tavırları ve ortaya koyacakları eylemleriyle geleceğin biçimlenmesinde nasıl etkin olabilecekler? 5. Küresel kültür endüstrisinin yayılan ve yaşamın her alanına sızan egemenliği ve kendi varlığını devam ettirmek için talep ettiği sürekli değişim ve farklılık talepleri karşısında bireylerin daha da kritik ve karmaşık hale gelen –bireysel ya da kolektif anlamda– kendi öznelliklerini kurma, kendilerini inşa etme çabaları nasıl bağımsız alanlar yaratabilecek ve artık bu endüstrinin ayrılmaz bir parçası olan kentte mekân(lar)ını nasıl üretecek?

Tüm bu sorulara bir çırpıda yanıt vermek mümkün gözükmüyor; daha doğrusu yanıtlar, verdiğimiz bireysel ya da kolektif tepki ve eylemlerimizle zaman içinde biçimlenecek. Modern metropolde ana sorun alanı, metropolün, yaşamın “bireysel ve birey-üstü, bütüncül kuruluşları” arasındaki yapı olmasından kaynaklanıyordu. Birinci bölümde üzerinde durulduğu üzere, bir tarafta modernlikle beraber yersizyurtsuzlaşan ve kendisini önceleyen tüm bağlardan bağımsız, öznelliğini tekbaşına inşa etmek zorunda kalan modern insanın; diğer tarafta da yaşamın maddi süreçlerini örgütleyen, denetim ve iktidar kurma peşindeki birey-üstü kuruluşlarının olası çatışma ve uzlaşmalarının arenası olan modern metropolde yaşam, bu sürekli yer değiştiren vektörler arasındaki hareketlerimizde ve kurulan farklı ilişkiler ve etkileşimlerle gerçekleşiyordu. Metropolün mekânsal kuruluşları da, bu çatışma ve uzlaşma alanlarını üreten en önemli unsurlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktaydı. Bugün ise, bu temel gerilim aslında değişmemiş olsa da, aktörler ve ortamın bileşenlerinin nitelikleri eskisi gibi değil.

Daha önce de sözü edildiği gibi, bugünün dünyasında egemen iktidar biçimi haline gelen biyo-iktidar için asıl mesele bizzat yaşamın bütünüyle üretimidir. Bu amaçla bir yandan toplumsal yaşamın her ögesini kendi içinde birleştirip kuşatmaya çalışırken, bir yandan da, bu farklılık üretimine bağlılığı nedeniyle, maksimum çoğulculuk ve sayısız tekillik içeren yeni bir bağlamı, bir “olay ortamı”nı da ortaya çıkarır (Hardt ve Negri, 2003). Dolayısıyla bu, yaşamın ve insanların bütün dinamiklerinin, kuvvetlerinin her türde yaratıcı ve özgürleştirici etkinlik için üretici güçler olarak

harekete geçirilmeye yatkın oldukları anlamına gelir. Fakat diğer yandan, bölüm içinde örneklenen eleştirel ve hatta kötümser bakışlar da bütünüyle haksız değildir; çünkü aynı güçler bir yandan da, her geçen gün daha soyutlaşan ve yaşama yayılan, ekonomiyi, politikayı, kültürü, üretim ve tüketim sarmallarını etkileyen küresel bir baskı altındadır ve bu da sahip oldukları potansiyeli kavramayı ve araçlarını bulmayı gizleme, yön şaşırtma, karmaşa ortamı üretme gibi bazen kendiliğinden üreyen bazen de bilinçli üretilen stratejiler aracılığıyla zorlaştırır. Karmaşık bir durumla karşı karşıyayız: Bugünün hızla küreselleşen dünyasında, ekonomik, politik ve kültürel olarak da yeni bir küresel egemenlik biçiminin kurulma aşamasında, bu sürecin üretici gücü olan modern insanın kendini farklı biçimlerde gerçekleştirme ve varolanı değiştirme olanaklarının sonsuzluğuna dair bilinci, aynı zamanda bu küresel egemenlik biçiminin yıkımı ya da farklı biçimlere evrilmesi olasılığının da üretici gücüdür; metropol ise mekânı. Ve her zaman olduğu gibi bugün de metropolde geçen yaşamla ilgili hiçbir şey sadece siyah ya da beyaz değil; çünkü, en derin çelişkiler, en büyük sorunlar, en etkili ve dönüştürücü potansiyellere de işaret edebilir; en baskıcı görünen mekanizmalar aynı anda geniş özgürlüklerin aracısı da olabilir, ya da tam tersi...

4. İSTANBUL ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN GÜNÜMÜZ METROPOLLERİNDEKİ DÖNÜŞÜM DİNAMİKLERİNİ ORTAYA KOYMAYA YÖNELİK BİR MODEL

Bu bölümde, buraya kadar sözü edilenler bağlamında, günümüz metropollerinde yaşanan değişim süreçleri ve etkileri dört başlık altında incelenecektir. Özel olarak örnekleme alanı da Türkiye'nin en büyük metropolü ve son zamanlarda kendini hızla artan bir tempoda bu yarışın içinde bulan bir kent olan İstanbul olacak. Bu anlamda, aslında coğrafyası, topoğrafyası, tarihi, yaşamı, tüm katmanları ile son derece özel bir kent olmasına rağmen İstanbul'un pozisyonu, hiç de özel olmayan aksine oldukça *genel* bir pozisyon olarak ele alınacak.

Burada *genelliği* üreten durum, bir önceki bölümde kenar kentler, akış mekânları, üreyen kent, küresel kent ve küresel kültür endüstrisi başlıkları altında sözü edilenlerin ve etkilerinin, dünyanın pek çok farklı coğrafyasındaki farklı kentler (Sao Paulo, Paris, Tokyo, Şanghay, Mumbai, Dubai, Atina, Atlanta, Berlin, Roma, New York...) için olduğu gibi İstanbul için de geçerli olmasıdır. Öte yandan bu ifade, bu kentlerin herhangi bir genel anlamda birbirine benzediği anlamına gelmiyor. Elbette ki, herbiri birçok farklı düzeyde kültürel, politik, sosyal, tarihsel bağlamlarda, sahip oldukları farklı katmanlarla hala birbirlerinden son derece farklı kentler. Belki daha doğru bir ifade şöyle olabilir: Bir önceki bölümde üzerinde durulduğu üzere, bugünün metropollerindeki değişim ve gelişim süreçlerini açıklamaya yönelik, farklı coğrafyalardan ve farklı yönelmelerle de olsa, yapılan yorumları ve farklı kent peyzajlarını incelediğimizde, tüm dünya kentlerini etkileyen birtakım ortak etmenlerin varlığından söz edilebilir. Üretim biçimleri, teknolojileri, örgütlenmeleri ve küreselleşme olgusu ile de ilişkili olarak neoliberal politikaların ve her alandaki açılımlarının baskın hale gelişi; kentlerin devlet kontrolünden bağımsızlaşmaya çalışarak küresel ilişki ağlarına eklemlenme çabası; artan hareketlilikler; otomobil merkezli, parçalı, düzensiz yayılma ve altkentlerin oluşumu; iletişim ve bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin insan yaşamlarının yer'den bağımsızlaştığı algısını üretmesi; küresel kültür endüstrisinin olumlu ve olumsuz yüzleriyle farklı kültür, paylaşım ve deneyim ortamları üzerinde kurduğu baskı, bu etmenler arasında başı çekenler olarak sıralanabilir.

Bu bölümde aktarılacak olan, günümüz metropollerindeki dönüşüm dinamiklerini ortaya koymaya yönelik modelin temelinde de bu etmenler bulunur ve doğal olarak

aynı üretici güçler farklı mekânlarda birbirine benzer, özellikleri genelleştirilebilecek kentsel durumları kurmaktadır. Fakat hem modeli kuran öznenin lokasyonu, hem de modelin kurulması, açıklanması ve açılımlarının üretilmesi sürecinde örnek olarak alınan, gözlemlenen, izlenen alanın İstanbul kenti olması, modeli belli bir ölçekte İstanbul'a özgü kılar.

4.1 İstanbul

Dünyadaki pek çok kent gibi İstanbul da özellikle 1980'lerden itibaren hızlanan bir tempoyla yeni bir evreye girmiş bulunmaktadır. Bir önceki bölümde üzerinde durulan ekonomik, politik, sosyal ve mekânsal yapılanma süreçlerinin etken olduğu bu yeni evre, tez bağlamında, İstanbul'un küresel ilişkilere eklemlenme çabası olarak tarif edilmektedir. Egemen küreselleşme ve onun kentsel ideolojisi olan Küresel Kent söylemlerinin olmazsa olmaz koşul olarak ortaya koyduğu neoliberal örgütlenme ve politikaların kabulü ise bu çabanın ilk adımını oluşturur.

Tekeli (1998), 1980'ler sonrası yaşanan dönüşümlerin arkasındaki etkileri genel olarak üç başlık altında inceler: Birincisi, kentlerin işlevleri ve çevrelerinde kurdukları denetim biçimlerindeki değişimler ile bunun paralelinde oluşan toplumsal katmanlaşmanın yeni biçimleri; ikincisi, kentteki yapı sunum biçimlerinde ve kent içi ulaşımın örgütlenmesindeki gelişmeler; üçüncüsü de, yerleşmenin büyüklüğünde ya da ölçeğindeki artıştır. Birinci türdeki etkiler, geleneksel kentten sanayi toplumu kentine geçişte olduğu gibi, sanayi toplumu kentinden bilgi toplumu kentine geçişte yaşanan köklü değişimlerdir. Kentlerde sanayi üretimi desantralize olurken denetim ve koordinasyon işlevlerinin merkezileşmesi; merkezde üretimin yerini denetim işlevleri, bankacılık, finans hizmetleri ve bilgi toplumuna özgü hizmetlerin alması bu değişimlere örnektir. Bunlar, metropoliten alanların merkezi iş alanlarının kent içi ulaşımın zaman-uzaklık ilişkilerine bağlı olarak belli yönlerde ilerlemesine, burada yapılan gökdelenler ile yeni prestij alanlarının oluşmasına neden olmuşlardır. İstanbul'da Büyükdere aksı boyunca yeniden yapılanan merkezi iş alanı bu duruma örnektir. İster merkezi iş alanlarının, ister sanayi alanlarının olsun, kent mekânındaki dağılımında olan değişimler, kentin ölçeğindeki büyüme ve kent içi ulaşımın örgütlenmesindeki değişimlerle (metro, otoyol, tünel, vb inşaatları) bir araya gelince konut alanlarında da önemli değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Özel otomobil sahipliğinin de desteklenmesi ve gelişmesiyle birlikte, kentin çevresini oluşturan gecekondu halkaları aşılıp merkeze daha uzak konumlarda yüksek ve orta gelirli grupların konut altkentleri oluşmaya başlamıştır. Arada kalan eski gecekondu alanlarında da ya çok katlılaşma, düşük standartlı apartmanlaşma gelişmiştir ya da

bu gecekonduların kentte yüksek gelirli sınıfların yerleştiği konut eksenlerine yakın kısımlarında gecekonduların tasfiyesi ve onların yerini yüksek gelir gruplarına dönük, yüksek standartlı konutların almasına yönelik projeler geliştirilmeye başlanmıştır. Tüm bu gelişmelerin en görünür olduğu ve mekânsal karşılıklarının kurulduğu kent ise ülkenin en büyük metropolü olan İstanbul'dur.

Genel olarak Türkiye'de 1980 sonrası yaşanan, kimileri tarafından açılım¹⁴ kimileri tarafından da sermayenin küresel mantığına ve yeni dünya düzeni politikalarına tam teslimiyet olarak yorumlanan ekonomik ve politik gelişmelere paralel olarak, kent bağlamında neoliberal örgütlenme ve politikaların meşrulaştırılması süreci (konut alanına kaynak aktarımını hızlandıracak ve kent formlarının oluşma süreçlerini değiştirecek bir etken olarak Toplu Konut İdaresi'nin kurulması ve kentleşme olgusunu yönlendirmek için bir uzman kuruluş olarak çalışan İmar ve İskan Bakanlığı'nın kaldırılması ile birlikte), belediye kaynaklarını önemli derecede arttıran, merkezi yönetimin denetimini bir ölçüde azaltan, imar yapımına ve kabulüne ilişkin yetkileri belediyelere devreden 1983 ve 1984 yılında çıkan belediyelerle ilgili yasalarla başlar. Böylelikle, büyükşehir belediyesi ve bölge belediyelerinden oluşan iki aşamalı bir sisteme geçilmiş, yerel belediyeler için yeni finansal kaynaklar tarif edilmiş ve belediyelerin organizasyonel yapılarında birtakım değişikliklere gidilmiştir. Belediye başkanlarının, özellikle de büyükşehir belediye başkanının, yönetsel ve finansal konular üzerindeki gücünün artması ve belediyelerin verdiği pek çok hizmetin özelleşerek belediyeye bağlı şirketlerin bünyelerinde karşılanmaya başlanması bu değişikliklerin en önemli sonuçları arasındadır. 1984-1989 yılları arasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanı olarak görev yapan Dalan'ın, Taksim Meydanı'nı Haliç'e bağlayan ana aks olarak Tarlabası Bulvarı'nın açılması, bir sanayi ve işçi sınıfı bölgesi olan Haliç'in kıyılarındaki fabrika ve çeşitli üretim alanlarının yıkımı, kent içindeki üretim ve sanayinin çeperlere taşınması, Haliç ve Boğaz kıyılarına yapılan sahil yolları gibi uygulamaları, kentsel topoğrafyayı dramatik dönüşümlere açan bu sürecin başlangıcını oluşturur.

İstanbul'un yabancı yatırımcılar için çekici hale getirilmesi, kentte küresel pazara dahil olması gibi hedefleri olan; İstanbul'u 'estetize edilmesi gerekli bir ticari ürün'

¹⁴ Örneğin Keyder (1999) şöyle aktarır 80 sonrası dönemin başlangıç yıllarını: "Yapısal uyum, liberalizasyon ve özelleştirmeler, sermayenin uluslararasılaşmasının artık yadsınamayacak bir gerçeklik olduğunu ortaya koyuyordu. Her tür ulusal düzenlemenin etkisinin kısıtlandığını, sermayenin küresel mantığına gerçek anlamda meydan okumanın mümkün olmadığını, yatırım yerlerinden tüketim kalıplarına, arsa üretiminden inşaat uygulamalarına kadar uzanan bir yelpazede maddi dünyanın çizgilerinin, gittikçe artan bir ölçüde, küreselleşmenin hızlanan akımlarına süratle entegre olan özel sermayenin tercihleriyle belirlenmekte olduğunu, zamanla herkes kabul etmeye başladı. Siyasi iktidara düşen, bunun bilincine ulaşarak, sermayeyi cezbetmek ve onun için uygun koşullar yaratmak için elinden geleni yapmaktı."

olarak gören ve kentteki dönüşümler için gerekli yasal ve idari yapılanmayı kuran bu süreç, özellikle son dönemde artan bir ivmeyle, bugün de devam etmektedir. 2004 ve 2005 yıllarında yürürlüğe giren yeni belediye kanunlarıyla¹⁵ başkanlığın güçleri iyice arttırılır: 1. Büyükşehir Belediyesi'nin kontrol ve yetki alanının fiziksel olarak genişletilmesi, 2. Büyükşehir Belediyesi'nin diğer bölge belediyeleri üzerindeki güç ve otoritesinin özellikle imar, kontrol ve koordinasyon alanlarında arttırılması, 3. Büyükşehir Belediyesi'nin şirket kurma, finansal olarak bir şirket gibi hareket edebilme ve/veya özel şirketlerle ortaklık ve işbirliklerine girebilme olanaklarının genişletilmesi, 4. Doğal afetlerle mücadele ile ilişkili olarak belediyelerin yetki ve sorumluluklarının arttırılması, ve 5. Belediyelere kentsel dönüşüm alanlarını belirleme, planlama ve kentsel dönüşüm projelerini uygulama yetkisinin verilmesi artan yetki ve güçlere örnek olarak verilebilir (Candan ve Kolluoğlu, 2008). Yine 2005 yılında kabul edilen 5366 sayılı, "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun"¹⁶, 2007'de yürürlüğe giren "İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Hakkında Kanun"¹⁷, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın (TOKİ) değişen yapısı ve neredeyse sınırsızca genişletilen uygulama hak ve alanlarıyla¹⁸ kentin neoliberalleşmesinin meşrulaştırılma süreci tepe noktasına ulaşır.

Yaşanan bu politik yeni düzenleme ve meşrulaştırma süreçleriyle beraber kentin yapısal organizasyonunda, yönetiminde, arazi değerlerinde, gerçekleşen yatırımların ölçeğinde, silüetinde, yaşamında, sosyo-kültürel yapısında çok hızlı değişim süreçlerinin yaşanıyor olması bu yeni evreyi¹⁹ tarifler. Çok kısa sayılabilecek

¹⁵ "5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu", TBMM (2004), <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5216.html>; "5393 Sayılı Belediye Kanunu", TBMM (2005), <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5393.html>.

¹⁶ 5366 sayılı, "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun", TBMM (2005), <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5366.html>.

¹⁷ 5706 sayılı "İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Hakkında Kanun", <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/27657.html>.

¹⁸ 2008 yılından itibaren yürürlüğe giren pek çok yasal düzenleme ve kurumsal yapıdaki değişikliklerin ardından TOKİ, 1. Neredeyse tüm hazine arazilerini bölgelere ayırarak düzenlemek ve satışa çıkarmak, 2. Kendisine tabi inşaat şirketleri kurmak ya da varolan şirketlerle ortaklıklara girmek, 3. İster kendine bağlı şirketleri kullanarak isterse de bağımsız şirketlerle ortaklıklara girerek hazine arazilerinde, toplu konut üretimi için gelir elde etmek üzere, "kar amacı güden" konut projelerini uygulamak, 4. Kendisine ait ipotekli alacakları özel ipotek komisyonculuğu yapan şirketlere satmak, 5. "Kentsel Yenileme" ve "Gecekondu Dönüşüm" projelerini yürürlüğe koymak ,ve 6. "Dönüşüm" bölgelerinde planlama ve bölgelendirme kararlarını revize etmek haklarını elde etmiştir (Kuyucu, 2009). Tüm bu düzenlemeler sonucunda bugün TOKİ ülkenin en büyük gayrimenkul yatırım "şirketi" haline gelmiştir. Başka bir deyişle, TOKİ artık, pazar içinde özel bir yatırımcı gibi davranan, fakat doğrudan Başbakanlığa bağlı (dolayısıyla yasal, finansal ve yönetsel olarak pek çok avantaja, ayrıcalığa ve güce sahip olan) bir kamu kuruluşudur.

¹⁹ Her ne kadar sanayinin etkinliği ve gelişimi bakımından İstanbul'un önemi 1980'lerden bugüne gittikçe azalmaktaysa da, kentin bu tarihlerden itibaren öncelikle finans ve ardından da inşaat, ticaret, konut üretimi ve diğer hizmetler bakımından iştirakleri de hızla artmıştır. Türkiye'deki özel bankaların tümünün yönetim birimleri, tüm ülkedeki banka şubelerinin %21'i, ülkedeki tüm sigorta şirketlerinin ve finans hizmetleriyle ilgili özel şirket ve kuruluşların genel merkezleri İstanbul'dadır. Böylece kent, hızla uluslararası bir finans merkezi olma yolunda ilerlemektedir. İstanbul'un devlet bütçesine yıllık katkısı

bir zaman dilimi içinde, idari yapıda önemli değişiklikler yaşanmış; kent merkezi ve çevresinin anlamları tümünden değişmiş; çok büyük araziler el değiştirmiş; kent hiç bitmeyen bir şantiye görüntüsüne kavuşmuş; mekânları, kapsadığı ilişkiler, ürettiği kültür ve insanların zihnindeki imgesi hızla farklı biçimler almaya başlamıştır. Sayıları her geçen gün artan banka, ofis ya da konut kuleleri, lüks oteller, kapalı konut yerleşmeleri, alışveriş merkezleri, restoranlar, gece kulüpleri ve gündeme gelen kentsel dönüşüm projelerinin yanında, her geçen yıl aktivite yoğunluğu artan sanat takvimi, yeni açılan müzeler, festival ve sergiler, bu yeni evrenin görünür yüzünü oluştururlar. Egemen küreselleşme ve onun kentsel ideolojisi olan Küresel Kent söylemlerine bütünüyle eklemlenmiş görünen İstanbul'da da, benzer süreçleri yaşamış ya da yaşayan dünyanın diğer kentlerinde olduğu gibi, yeni türde mekânsal ayrışmalar, tüketim örüntüleri ve yaşam biçimleri oluşmaya ve kendini göstermeye başlamıştır; elbette ki yeni sosyoekonomik eşitsizlik formları, yeni politik çatışmalar ve kurulan yeni dillerle birlikte...

4-6 Kasım 2009 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleşen Urban Age Konferansı'nda Sassen, kentte gerçekleşen sermaye akışları ve insan akışlarının niteliği üzerinden İstanbul'u "uçsuz bucaksız ve çok çeşitli hareketliliklerin değişmez kavşağı" olarak tanımladı.²⁰ Küreselleşme ve Dünya Şehirleri Araştırma Şebekesi (GaWC) tarafından takip edilen çeşitli küresel hizmet şirketlerinin ofis şebekelerinin kentlere göre dağılımı sıralamasında İstanbul 2004 yılı itibarıyla 48. sıraya yükselmiş bulunuyor (Taylor, 2009). Avrupa kentlerinin geleceği ile ilgili yapılan bir araştırmada²¹ İstanbul yükselen 10 Avrupa kenti arasında 4. sırada... Tüm bunlar ve buraya alınmayan daha pek çok araştırma, istatistik, vb ile de ortaya koyulduğu üzere en önemli niteliklerinden biri çok katmanlılığı olan İstanbul'a bir katman daha eklenmiş; modernleşme serüvenine görece geç başlayan ve geç sanayileşen bir ülkenin en büyük metropolü, Küresel Kent söylemine entegre olmuş ve ilişkili ekonomik, politik, sosyo-kültürel, tüm değişimlere de kendini açmış durumda. Bu değişimler, arkalarındaki yapılar ve birbirleriyle olan ilişkileri, özellikle mekânsal değişimlere ve mimarlığın bu ortamda aldığı farklı pozisyonlara odaklanmaya çalışılarak *Dönüşüm Dinamikleri Modellemesi* aracılığıyla aşağıda tartışılacaktır.

tüm bütçenin %40'larına denk gelir. Kentte, sanayiden sonra en önemli sektör haline gelen ticari faaliyetlerin oluşturduğu katma değer tüm kentin oluşturduğu katma değer %26,5'lerine ulaşmıştır. Tüm ülkede ticaretten elde edilen katma değer %27'si İstanbul'a aittir. Toplam ihracatın %46'sı ve toplam ithalatın %40'ı İstanbul kaynaklıdır. Aynı zamanda ülkedeki turizmin de merkezi olan kentte bulunan tüm otellerin dörtte biri 5 yıldızlı, beşte biri ise 4 yıldızlı otellerden oluşur. 2007 yılı sonu itibarıyla, Türkiye nüfusunun %17,8'i İstanbul'da yaşamaktadır ve kent ülkenin sahip olduğu toplam işgücünün %17'sine evsahipliği yapmaktadır (Şahin, 2009).

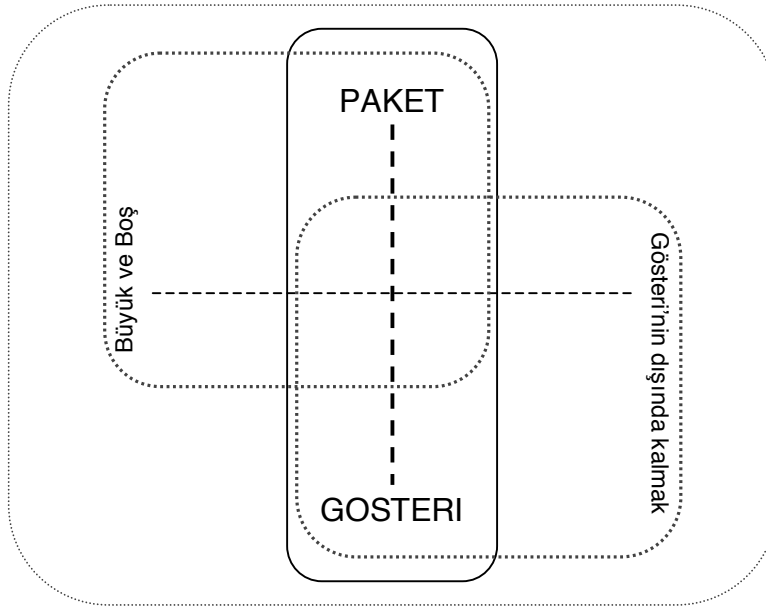
²⁰ Sassen'in konuşmasının tam metni için bkz: <http://www.urban-age.net/>

²¹ Ernst and Young, *Reinventing European Growth: 2009 European Attractiveness Survey* için bkz: <http://www.ey.com/EM/en/Home>

4.2 Dönüşüm Dinamikleri Modellemesi

Model, kentin –İstanbul'un- içinde bulunduğu ve yukarıda küresel ilişkilere eklemlenme çabası olarak nitelendirilen yeni evresi içinde, bir süredir olup biten tekil pek çok olayın, değişen durumların ve yapılanma aktivitelerinin arkasındaki yapıları ve bunlara ilişkin güçleri keşfetmeye, etkileşimlerini ve farklılıklarını açıklamaya çalışır.

Model (Şekil 4.1), dört başlıktan oluşmaktadır: 'Paket', 'Gösteri', 'Büyük ve Boş' ve 'Gösteri'nin dışında kalmak'. Küresel ilişkilere eklemlenme çabasıyla neoliberal ekonomik ve politik düzenin mekânsal yapılanma mantığının ürünü olan *Paket* ve kamusal söylem ve kanaat üretimiyle mevcut üretim, tüketim ve iletişim tarzının tasarısını kuran (ve aynı zamanda sonucu da olan) *Gösteri* modelin ana eksenlerini tarif eder. *Paket*'in varlığı ve örgütlenmesi tarafından doğal olarak üretilen *Büyük ve Boş* ile *Gösteri*'nin varlığı ve işleyişi tarafından doğal olarak üretilen *Gösteri'nin dışında kalmak* ise alt eksenini oluşturur.

Şekil 4.1: Dönüşüm dinamikleri modellemesi, ana eksenler ve ilişki alanları.

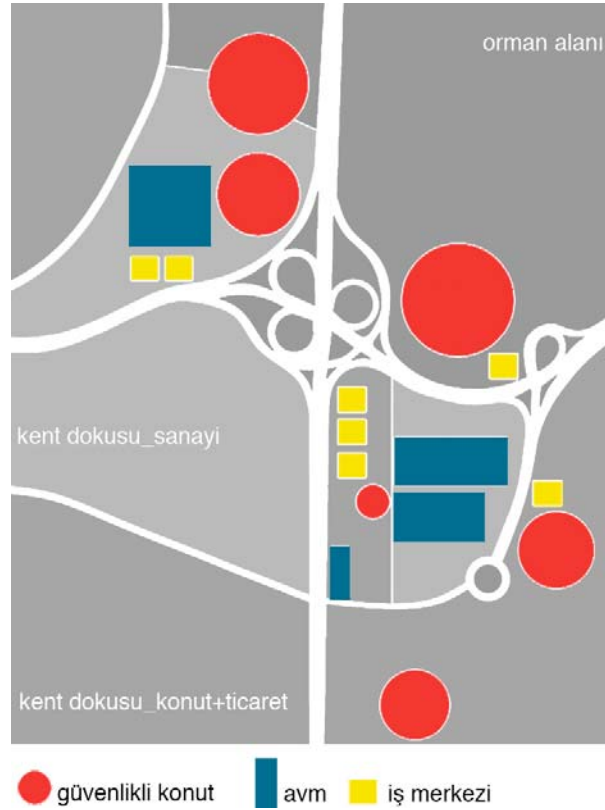
Bu eksenler ve birbirleriyle ilişkileri tarafından tarif edilen alanlarda ise ekonomik, politik, sosyal, kültürel açılardan farklı katmanları ve farklı yüzleriyle kentin gündelik yaşamı, mekânları ve mimarlığı kurulmaktadır.

4.2.1 Paket

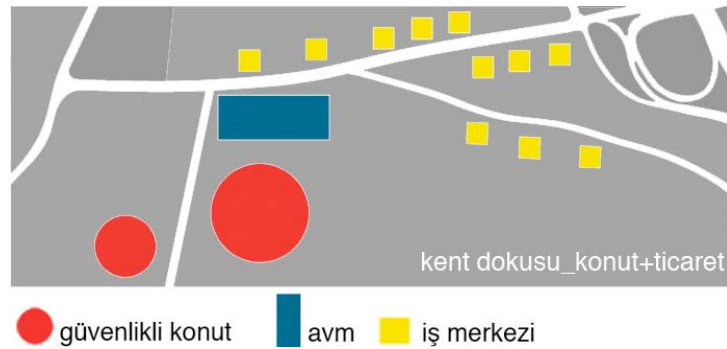
1.1. Kentin küresel ilişkilere eklemlenme çabasıyla, neoliberal ekonomik ve politik düzenin mekânsal yapılanma mantığının ürünü olan *Paket*, çalışma, yerleşme, alış-

veriş, eğlence, dolaşım ve bunların birbirleri ile ilişkileri ile ilgili olarak gelişen yeni kentsel alanları tarifler. Kendine özgü bir planlama, yönetim ve pazarlama stratejisini ısrarla talep eder. Temel olarak, 'alışveriş merkezi + iř merkezi + güvenliklı konut + otoyol/metro' birimlerinin farklı kompozisyonlarla biraraya gelmesiyle oluşur. Ana bileşenleri oluşturan programlar, kimi zaman, alışveriş merkezi ve iř merkezinin farklı varyasyonları olarak otel, eğitim kurumu, hastane, eğlence merkezi, tema park gibi programların eklenmesiyle çeşitlenebilir.

Çoğu zaman metropol kenarlarında yeni gelişen akslarda yapılanmasına rağmen merkezde konumlandığı durumlar da vardır. Merkeze etkisi, daha çok, *sıçramalar* biçimindedir (şekil 4.2 ve şekil 4.3).

şekil 4.2: *Paket*'in kent çeperindeki gelişimine örnek, Ümraniye, İstanbul.

şekil 4.3: *Paket*'in kent merkezindeki gelişimine örnek, Altunizade, İstanbul.

1.2. *Paket*'in farklı uygulamalarıyla üretilen yeni kentsel alanlar, bir önceki bölümde üzerinde durulan kentler arası küresel ilişkilere eklemlenme yarışında ön sıralara yükselmek, kenti çekici hale getirmek için üretilen mekânlardır (Şekil 4.4 ve Şekil 4.5). Bu yarışta, kentin mekânsal bütünlüğü içinde çalışma, alış-veriş, eğlenme-dinlenme, vb. etkinlikler, belirli kümeler halinde ve gösterişli mimari tasarımlarla yapılarak sözü edilen çekicilik ortamının temel unsurları olarak değerlendirilirler.

Şekil 4.4: Levent, İstanbul (Url-3).

Şekil 4.5: Maslak, İstanbul (Url-4).

Bu süreç, aslında kapitalist modernleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olan mekânın nesneleşmesi ve metalaşması olgusunun aşırı derecede artmasına da zemin hazırlamaktadır. Çünkü kapitalist örgütlenme ve sermaye için mekân da, diğer her şey gibi, üzerinden kâr edilecek bir araçtır. Böylelikle araçsallaşan mekân nesnelleşir; tüm mekânsal değerler de nicelleşir. Ancak bir zamanlar, bir diğer açıdan eşit ve homojen bir dünya hayalinin de bir parçası olabilen bu durum, bugün sadece, büyük ölçüde 'farklılık' üretimiyle çalışan pazarlama stratejilerine yönelik bir araç olarak görülebilir. Bu çabanın en belirgin hedefleri, küresel sermaye ağlarına eklemlenmek, kente dünyanın her yerinden yatırımcıları, çok uluslu şirketlerin

ofislerini, iş ve hizmet sektörlerine ve kültür üreten yaratıcı sınıfa ait nitelikli çalışanları çekmek ve kentin küresel turizm sektöründeki payını arttırmaktır. Bu amaçla mekânsal yapılanmalarla beraber film, müzik, reklam, edebiyat, vb. daha birçok alandan ve üretimden faydalanabilir.

1.3. Küreselleşme ve dünya çapında etkinliğini arttırmış olan neoliberal politikalara eklemlenme süreci kentlerdeki politik, sosyal ve ekonomik güç ilişkilerinde yeni dengelerin kurulmasına, farklı yönetim ve yatırım biçimlerinin gelişmesine yol açarken tüm bunlar, kentlerde büyük ölçekli kentsel yenileme / dönüşüm tasarıları ve projeleri olarak karşımıza çıkar. Rotterdam'daki Kop van Zuid, Londra'daki The South Park, Dublin'deki Docklands, Atina'daki Olimpik Köy, Lizbon'daki Expo 1998 gibi projeler üzerine çalışan Swyngedouw, "Avrupa'daki Neoliberal Kentleşme" başlıklı araştırmasında (Swyngedouw ve diğ., 2002) bu tarz büyük ölçekli kentsel dönüşüm projelerine dair şu ortaklıkların altını çizmektedir: 1. Planlama ve ilişkili politik süreçlerde istisnai ya da kural dışı denebilecek farklı davranış ve yöntemlerin kabul ettirilmesine aracılık eden bu tarz büyük dönüşüm projelerinin neoliberal "Yeni Kentsel Politikalar" ve talep ettiği, seçilmiş "orta ve üst-sınıf" demokrasisiyle olan ilişkileri; 2. Bu projeleri yaşama geçiren yeni yönetim biçimlerinin her zamankinden daha az demokratik, daha çok üst-sınıflar ve elit kesim odaklı olmaları; 3. Kamu kaynaklarının birtakım sosyal hedeflerden yapıları alanlardan rant elde etmeye yönelik yatırımlara kayması olgusunu güçlendirmeleri; 4. Gerek içinde bulundukları kentin bütünü gerekse de kendi yakın çevreleriyle olan ilişkilerindeki zayıflık.

İstanbul'da bir kısmı uygulama aşamasında, bir kısmı da planlama ya da yargı aşamalarında olan pek çok büyük ölçekli kentsel dönüşüm projesi üzerinden de benzer okumaları yapmak mümkün: Galataport, Haydarpaşa, Zeytinburnu, Tarlabası ya da Küçükçekmece Ayazma ve Tepeüstü, Sulukule, Maltepe Gülsuyu/Gülensu ve Başbüyük Kentsel Dönüşüm Projeleri bu anlamda, özellikle kamu kaynaklarının rant elde etmeye yönelik yatırımlara kayması (krvaziyer liman, otel, alışveriş merkezi, ofis, üst gelir grubuna yönelik konut, otopark gibi programları içeren) demokratik olmayan süreçler (özel imar izinleri, kanun değişiklikleri ile yukarıdan yürütülen ve katılımcılık içermeyen) ve üst sınıflara odaklı yapılanmalar olmaları açılarından örnek olarak verilebilir.

1.4. İstanbul'un küreselleşme ve neoliberalleşme tarihine paralel olarak, bu sürecin mekânsal yapılanma mantığı olan *Paket* ile yapılanan yeni kentsel alanlara genel bir bakış, öncelikli olarak arazi mülkiyeti ve kullanımında yaşanan dönüşümü işaret eder. İstanbul'un yaşadığı bu yeni evrenin en önemli ayırd edici niteliklerinden biri

de toprağın, yani kent arazisinin metalaşması olgusunun bütünüyle gerçekleşmiş olmasıdır.

Bilgin ve Güvenç (2009), "İstanbul'un Mekânsal DNA'sı" başlığı altında toprak mülkiyeti deseninin kentin mekânsal örüntüsünün kuruluşundaki bağlayıcı ve üretici rolünden söz ederler. 1930'lara kadar, modern kapitalist toplumlara özgü bir mülkiyet düzenine tam olarak sahip olmayan, toprağın kullanım haklarının olduğu fakat henüz tam bir meta statüsü taşımadığı kent; 1940'lı yıllardan sonra yaşadığı sanayileşme ve hızlı göç olgularına paralel olarak çok hızlı gerçekleşen bir yapı patlaması süreci yaşamıştır. Bu süreçte, kentin daha önce de yapılaşmış olan alanları, sıra evlerden sıra apartmanlara dönüşmüş; parsellerin büyük olduğu durumlarda da çoğunlukla küçük parsellere ayrılarak apartmanlaşmıştır. Kentin tarım arazileri, çiftlikler ya da boş alanlar gibi henüz yapılaşmamış alanları da ya yine parsellere ayrılarak apartman ya da toplu konut olarak yapılaşmış ya da, özellikle büyük, boş rezerv alanlar olan hazine arazileri, kente akın eden yeni gelenlerin yerleşme modeli olan enformel konut üretimi –*gecekondu*- için zemin oluşturmuşlardır. İlerleyen yıllarda gecekondu alanlarının da parsellenip apartmanlaşmasıyla, kentin çok büyük bir kısmının mekânsal örüntüsünü kuran yapı tamamlanır.

80'lerle birlikte başlayan, 90'lardan sonra hız kazanan ve hala sürmekte olan İstanbul'un küresel ilişkilere eklemlenme ve neoliberalleşme sürecinde yapılan yeni düzenlemeler öncelikle kente yatırım yapmayı kolaylaştırma amaçlıdır. GYO (Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları)'nın kurulması, inşaat faaliyetlerine tahsis edilen düşük faizli kredi ve teşvikler gibi süreçlerle yapılanması devam eden kentin değişen coğrafyaları, kent arazisinin metalaşması sürecinin de tamamlandığı anı tarifler. Örneğin, daha önce de sözü edildiği gibi bugün yetki ve uygulama alanı ilk kuruluş dönemlerinin çok ötesine geçmiş bulunan TOKİ (Toplu Konut İdaresi Başkanlığı), başlıbaşına, toprak mülkiyetindeki muğlaklığın üzerine gitme ve hazine arazilerini özelleştirme²² işlevini görmektedir. Bu sürecin bir başka bileşeni de yabancı

²² Haber Türk Gazetesi, 10.12.2009: "TOKİ'ye Arazi Vergisi Muafiyeti: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'na (TOKİ) ait arazi ve arsalar, arazi vergisi muafiyeti getirilmesini öngören yasa tasarısı, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda kabul edildi. Arsa Üretimi ve Değerlendirilmesi Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı, mevcut yasada, Hazineye ait "arsa ve araziler" ibaresini kaldırıyor.

Tasarıya göre, kamu hizmetine tahsis edilen arazi ve arsalar hariç olmak üzere, TOKİ'nin talebi, Maliye, Bayındırlık ve İskan Bakanlarının ortak teklifi ve Başbakanın onayı ile belirlenen arsa üretim alanlarında bulunan Hazine'ye ait taşınmazlar ve Hazine adına tescil edilecek taşınmazların mülkiyeti, TOKİ'ye bedelsiz olarak devredilecek. TOKİ'ye ait arazi ve arsalar, arazi vergisinden daimi olarak muaf olacak..."

yatırımcıların kentte yatırım yapmasının²³ yine çeşitli kolaylık ve teşviklerin uygulanmasıyla önünün açılmasıdır ve elbette tüm bunlar, kaçınılmaz olarak, üretilen mekânların çehrelerini ve kentin mekânsal örüntüsünü de değiştirmektedir (Şekil 4.6).

Şekil 4.6: İstanbul, Ataşehir’de yapımına başlanmış olan Varyap Meridian²⁴ adlı projeye ait reklam sayfası (Url-5).

Doğal olarak, büyük yatırımlar sonuçta büyük kazançlar elde etmeyi beklerler. Hem gayrimenkul hem de finans sektöründe yer alan karma nitelikli şirketler olan

²³ Aslında bu süreç genel olarak Türkiye ekonomisinin neoliberalleşmesiyle yakından ilintilidir. Örneğin Özince, Haziran 2009’da İstanbul’da gerçekleşen Gayrimenkul Zirvesi 9’da yaptığı ve bu konuda ayrıntılı değerlendirmeleri içeren konuşmasına, “... GYO’lar dahil bu sektörümüze kurumsal yatırımcıyı, sermaye piyasasıyla ilintisini, dünya piyasalarıyla entegrasyonunu düşündüğümüz 80’li yılların sonlarında bu konuyla ilgilenenlerden bir tanesiydim. (...) Özal döneminin olgunlaşma aşamasında sermaye ve para piyasalarının geliştirilmesiyle ilgili en önemli adımlardan bir tanesi gayrimenkul konusunda kurumsal yatırımcı kuruluşları teşkil etmekte. (...) Fakat bugün fevkalade bir inşaat ve gayrimenkul sektörüne sahip olmamıza rağmen (...) bu toplantıda (...) hala gayrimenkulü menkulleştirebilmekle ilgili değerlendirmeler yapılmaya devam edilecek” diye başlar ve sonrasında da, ülkeye gelen sıcak para denilen paranın kalıcı hale getirebilmesi için gayrimenkul sektörünün oynayabileceği önemli rollerden ve finans sektörünü de potansiyel yönden en fazla geliştirecek alanın gayrimenkul alanı olduğundan söz eder. Tam konuşma metni için bkz. <http://www.gyoder.org.tr>

²⁴ Reklam sayfası üzerindeki metinde şunlar yazmaktadır: “Avrupa’nın en iyi gayrimenkul projesi: Dün ateşi bulduğu için heyecanlıydı insan, bugün uzaydaki yaşamın hesaplarını yapıyor. Değişim, kaçınılmazdır. Fikirler, insanlar, kurallar, bilinenler hiç durmaz, hep değişir... Değişimi yaşatmak için tasarlanan bir dünya projesi. İstanbul’u dünyayla buluşturan bir başyapıt. Yenilikçi ve sürdürülebilir yeni nesil yaşam konsepti. RMJM New York’un 14 farklı ulustan 150 seçkin mimarı tarafından oluşturulan bir tasarım harikası. Dünyanın en prestijli binalarında imzası bulunan mühendislik firması Buro Happold’un danışmanlığı. Türkiye’de kamu-özel sektör işbirliğinin kusursuz bir örneği. Varyap, TOKİ, Emlak Konut GYO’nun sonsuz güç ve güven farkı. %90’ı yeşil alandan oluşan, görkemini İstanbul’un gün batımı renklerinden alan, dünyanın ilk ve tek renk değiştiren dış cephe tasarımı. Beş rezidans kule, beş yıldızlı bir otel, konferans salonları, ofisler, SPA merkezi ve sosyal yaşam standartlarını hiç yükselmediği bir noktaya yükselten ayrıcalıklar. Amerikan Çevre Dostu Binalar Konseyi USGBC tarafından verilen LEED programı dahiline giren, Türkiye’nin ilk yeşil konut projesi.”

GYO'ların portföyleri incelendiğinde dağılımın iş merkezleri, alışveriş merkezleri ve hipermarketler, üst ya da orta-üst gelir grubuna yönelik konut projeleri, oteller ve büyük yatırımların yapılabileceği arsa sahipliği biçiminde gerçekleştiğinin görülmesi tesadüf değildir çünkü GYO'ların en önemli gelirleri, portföylerinden elde ettikleri kira gelirleridir. Türkiye'de faaliyet gösteren GYO'ların yatırım ve projelerinin çok büyük bir kısmı da İstanbul'da gerçekleşmektedir; İstanbul'u ülkenin diğer metropollerine Ankara, İzmir ve Antalya, Bodrum gibi turizm kentleri izler.

1.5. *Paket*'i üreten, metropolün küresel ağ örgülerine bağlanma çabasıdır. Bu çaba, küresel ve yerel olduğu gibi, fiziksel ve sanal da olan karmaşık bir ilişkiler ağına dayanır. Fakat tam aksine, *Paket*'i inşa eden mimarlık, çoğunlukla, olumsuz anlamda *popülist* olarak nitelendirilebilecek bir tavrı benimseyerek ya ekonomik, politik ve sosyal ilişkilerin yakınlık ve vernaküler geleneklere bağlı olduğu, çok eski zamanlara ait bir kentin form temelli geleneklerini, ya başka türden sabit ve kapalı anlamlar taşıyan ya da teknolojik gelişmeler ve sürdürülebilirlik gibi popüler söylemlere dayanan yapılanmaları üretmeye çalışmaktadır. “Bu noktada kentsel yenilenme kötü niyetli bir anlam çarpıtılmasına uğrar; aldatan bir mimarlık, çok iyi ve mutlu görünen yüzü ve sahte samimiyetiyle, kendi kendini, kendisinin en temel gerçekliklerinden (*zamanının gerçek sorunları ile uğraşıp önermeler geliştirme gibi*) uzaklaştırır” der Sorkin (1992). Dolayısıyla *Paket*'in mimarlığı neredeyse tamamen göstergebilimseldir (Şekil 4.7, Şekil 4.8 ve Şekil 4.9).

Şekil 4.7: Beykoz Konakları ve Bahçeşehir, İstanbul, 2010 (fotoğraf: Ö. Berber).

Şekil 4.8: İstinyepark (Url-6) ve Forum İstanbul (Url-7), iç mekândan görünüşler.

Şekil 4.9: Otopark girişi²⁵, Levent, İstanbul, 2010 (fotoğraf: Ö. Berber).

Biçimsel olarak ne üretiyor olursa olsun, bu durumun değişmemesinin nedeni; mimarlığın, *Paket*'in örgütlenmesi içinde eninde sonunda hep aynı pazarlama hesaplarına dayanmak durumunda kalmasıdır. İstanbul'daki son dönem projelerin tanıtım metinleri incelendiğinde en sık karşılaşılanların yüksek standartlar, yüksek konfor, yeşil mimarlık, kentin eşsiz tarihi, eşsiz silüeti, hayalinizdeki ev, vb. ifadeler²⁶ olması bu duruma örnektir.

Büyük yatırımcılar, GYO'lar ve bölgeler düzeyinde verilen birtakım politik ve ekonomik kararlarla gelişen *Paket*'in uygulamalarının ya da bir başka deyişle, *Paket*'in uygulama mantığının kent dokusuna organik bir biçimde sızması da bu imge ve pazarlama stratejilerinin küçük yatırımcı ve inşaat şirketleri tarafından taklit ve tekrar edilmesi ile gerçekleşir. Kentin pek çok semtinde, özellikle kullanım ömrünü doldurmuş apartmanların yıkılıp yerlerine yenilerinin yapılması sürecinde iş yapan görece küçük ölçekli inşaat şirketleri ve mimarlık ofisleri *Paket*'in ortama egemen kıldığı pazarlama stratejilerini ve her türlü kanalı kullanarak dolaşıma soktuğu yapı imgelerini kendi ölçeklerine göre yeniden üreterek kullanırlar (Şekil 4.10). *Paket*'in inşa mantığı, kentin inşaat konvansiyonlarını ele geçirmiştir.

²⁵ “Ofis binası ve konutlar soldan, alışveriş merkezi doğru...”

²⁶ Üç konut projesi kataloğundan örnek ifadeler: 1. “Ağaçlarla çevrili bir yolun sonunda kusursuzca korunan bir golf sahasının eğimli yeşillikleri arasından kiremit çatılar, safran sarısı cepheler, işlenmiş demir balkonlar ve cumba pencerelerin parlayan camları göze çarpar. Herbiri içinde bulunduğu doğal yerleşime uyum sağlamak üzere mükemmellikle donatılmış olan Kemer Country evleri, aynı zamanda uzaklarda su kemerleri yükselen büyük Türk mimarı Mimar Sinan'ın geleneksel mimarisi ve ilhamı ile tasarlanmıştır.”; 2. “Huzurun, mutluluğun, yaşam keyfinin bulunduğu yer. Çevresi ağaçlarla kaplı yemyeşil bir alan. Önünde uzanıp giden masmavi bir göl. Burası Büyükçekmece Gölü'nün hemen kıyısı. Burası Alkent İstanbul. Hani Hollywood filmlerinde görmeye alıştığımız devasa Amerikan evleri var ya... Sözün gelişi ev dediğimiz ama aslında çok büyük villalar... California ve Florida'lı seçkin mimarların titiz projeleriyle yapılmış evler... Daha doğrusu villalar...”; 3. “Yüksek bir teknoloji, yüksek bir standart ve doğanın titizlikle korunduğu seçkin bir yaşam alanı.. Uphill Court'ta standartlarüstü bir yaşam sizleri bekliyor.”

Şekil 4.10: İstanbul Nişantaşı'nda faaliyet gösteren bir inşaat firmasının uygulamalarından örnekler (Url-8).

Tüm bunlar mimarlığın bugün, belki de daha önce hiç olmadığı kadar, pazarın taleplerine bağlı olduğu gerçeğini ortaya koyar. Daha önceleri bir mücadele ve müzakere alanı olarak tarif edilebilecek mimarlık ve kapitalizm arasındaki ilişki, bugün, neoliberal politikaların dünya ölçeğinde genişlemesi ve sermayenin koyduğu kurallar yöneliminde hızlanan uluslararası dolaşımlarda devletin denetleyici hedeflerinin terk edilmesiyle, kapitalizm lehine dönüşmüş durumdadır.

Angelil ve Siress (2008) bu ortamı tarif etmek için oldukça karamsar bir tablo çizerler: Mimarlar kendilerini rasyonel, karar verici bir matrisle çevrili ve her türlü konvansiyon kıvrımını içeri sızdıran, denetleyici bir mekân içinde bulmuşlardır. Mimarlık evcilleştirilmiştir. Bu ortamda, norm kraldır, verimlilik bu krallığın işleyiş modu, denetim amacı ve –sözde- politik doğruculuk da oynadığı oyunun adı. Sonuçta, stratejik bir kesinlikle otoyollar inşa edilir, tüm peyzaj bir yollar halısıyla kaplanır, yapılar yükselir... Tüm bunların varoluşu, otomatik pilotla yolunda giden bir uçakta olduğu gibi ezber prosedürler tarafından yönlendirilir. Üretim çoğaltmaya dönüşür (Şekil 4.11).

Şekil 4.11: “Peyzaj bir yollar halısıyla kaplanır, yapılar yükselir...”, İstanbul, 2010 (fotoğraf: Ö. Berber).

1.6. *Paket*'in yapılanma mantığı herhangi bir bütünsellik kaygısı gütmez. Kent içinde yan yana bulunan iki yapı alanında ölçek, program, vb.ye ilişkin herhangi bir ilişki kurma düşüncesi de bu mantığa dahil değildir. Bu tavır kentliyi, herhangi bir alanda yan yana gelmiş alışveriş merkezleri, spor ya da eğlence kompleksleri, iş merkezleri ya da konut bölgeleri gibi birbiriyle ilişkisiz, otonom elemanlarla karşı karşıya bırakır.

Bu tavrın ürettiği bir başka durum da, kent içinde “içe dönük adalar”ın (Boeri, 2000) oluşmasıdır. Bu adalar içinde benzer nesneler, yapılar ya da yaşam tarzları tekrar ederler. *Paket*’in elemanlarının hepsi bu niteliği belli ölçeklerde taşıyor olmakla birlikte konut siteleri bu durumun en tipik örneğini oluşturur. Benzer biçim ve ölçeklerdeki yapısal elemanların kullanımı, iç organizasyonlarının katılığı, içindeki yaşamın ve yaşayanların davranışlarının homojenliği bu alanların temel karakteristik nitelikleridir.

Aslında, ekonomik, politik ve kültürel anlamlarda çeşitli düzeylerde gerçekleşen standartlaşma dayatması, “Modern Metropolü Hatırlamak” bölümünde üzerinde durulduğu gibi, metropolün çoklu doğasını oluşturan niteliklerden biridir. Fakat bu dayatmanın bir de öteki yüzü vardır: Modern insan, toplumsal-teknolojik bir mekanizmayla aynı seviyeye getirilmeye, standartlaşmaya ve kişiliğinin silinmesine karşı direnir. Modern Mimarlık açısından da önemli bir kavram olmuştur standartlaşma. Verimlilik, fonksiyonellik, minimum enerji ve malzeme kullanımı gibi ilkelerle de birleşerek, gelişen modern metropolün yığınları için yeni bir mimarlıkla yapılacak yeni yaşam alanlarının nasıl tasarlanacağına dair soruların yanıtı olur. Arkasındaki düşünceler ise, herkese eşit ışık, güneş ve yeşil alan sağlamak, yığınların yaşam koşullarını iyileştirmek ve özgürleştirici bir mimarlığı mümkün kılmaktır. Özlerinde son derece demokratik yönelimli, anıtsal olanla gündelik olan arasındaki hiyerarşi farkını ortadan kaldıran, tasarımı gündelik olanın hizmetine sunan bu tasarımların, sonra nasıl ve neden insanların direniş göstermeye başladığı toplumsal-teknolojik mekanizmalar tarafından teslim alındıkları üzerinde ikinci bölümde durulmuştur. Bugün ise standart kavramının anlamı, en azından *Paket* bağlamında, değişmiş görünüyor. Örneğin, *Paket*’in temel elemanları arasında bulunan ve sayıları her geçen gün artmaya devam eden güvenli konut sitelerindeki yüksek standardizasyon olgusu karşısında akla ilk gelen soru şu: Nasıl oluyor da, kent içindeki sıradan bir konutun birkaç katı değerindeki karşılıklarını vererek ya da yıllarca banka kredileri ödeyerek bu konutlarda yaşamayı seçen üst veya ortanın üstü sınıftan insanlar, ödedikleri yüksek bedele rağmen bu yüksek düzeydeki standartlaşmayı kabul edebiliyor? Modern sonrası yaklaşımların temel vurguları farklılığın, bireyselliğin, melezliğin kabulü üzerine değil miydi? Bu sorular ve ilişkili açılımlar üzerinde, *Paket* ile beraber modelin ana eksenini kuran *Gösteri* başlığı altında durulacak.

1.7. *Paket*’in gerçekliği, en önemli elemanı olan otoyoldan bağımsız olarak kavranılamaz. Henüz bu sürecin çok başında, “Learning From Las Vegas”ta, bu soru sorulmuştu: “Çok açık bir biçimde egemen hareket modu otomobildir. Bu

noktada sorulması gereken soru ise (genellikle söylendiği üzere) otomobilin kenti yok edip etmediği mi, ya da tam tersine, kenti şu an neyse o yapıp yapmadığı mı?" (Venturi ve diğ., 1977). Benzer bir yaklaşımı Banham'ın (2001) Los Angeles okumasında da görürüz. Ona göre de, Los Angeles'in mekânsal ve varoluşsal karakterini tanımlayan şey yapılar değil, otoyollardır. Kentin kentsel ve mimari dilini kuran hareketin dilidir.

Fakat bu hareket tek bir düzlemde gerçekleşir. Modern metropolün en önemli kurucu elemanları olan geniş cadde ve bulvarlardan farklı olarak otoyol üzerinde yaya geçidi yoktur; kenarında yaya kaldırımı, kafeler ya da dükkanlar da. Otoyolla ilişkili tek hareket belli bir hızın üzerinde seyahat eden motorlu bir taşıtla mümkündür. Hareketin ürettiği ve olanaklı kıldığı özgürlük alanının açıklığı diktatörlüğe dönüşür.

İstanbul'da da kentin içine girdiği yeni evrede en büyük yatırımların otoyol, otoyol bağlantıları, tüneller, kavşaklarla birlikte, yine hızlı ulaşımın gereği metro ve raylı sistem yatırımları olması tesadüf değildir. *Paket*'le yapılan alanların ağırlıkla E5-TEM otoyolları arası ve özellikle TEM otoyolu etrafında gelişmeleri ya da örneğin şu anki oldukça sınırlı kapasitesiyle bile Şişhane-Maslak metro hattının Cevahir, Metrocity, Kanyon, İstinyepark gibi alışveriş merkezlerinin giriş kapılarını kentin diğer bölgelerine uzatan bir araç olması da... İş merkezlerinin, alışveriş merkezlerinin ve konut projelerinin pazarlanmasında kullanılan en önemli ifadelerin başında metro, otoyol ve otoyol bağlantılarına yakınlıkları gelir.

1.8. *Paket*, asıl olarak, yaşamımızı tüm yönleriyle kuşatma eğilimindeki ekonomik, kültürel ve politik yeni küresel egemenlik biçiminin kendisini gerçekleştirmesi için çalışır. Mimarlık bu süreç içinde hizmet verebilir, planlama²⁷ ise neredeyse tümüyle işlevsizdir.

4.2.2 Büyük ve boş

2.1. *Büyük ve Boş*, *Paket* ile yapılan metropol mekânlarının ürettiği dev ölçekli doluluklar (*Büyük*) ve tanımsız, ölçeksiz boşluklar, ara durumlar (*Boşluk*) tarafından

²⁷ İstanbul'da özellikle, çok hızlı bir büyüme ve nüfus artışını yaşamaya başladığı yirminci yüzyılın ortalarından beri, planlama olgusu hem kültürel hem de pratik açıdan en sorunlu konulardan biri olagelmıştır. Genel olarak hep kentin plansız büyümesinden, denetimsizlikten, bozulmadan şikayet edilirken, öte yandan, çeşitli kural ve yaptırımlardan sıyrılabilmenin yolları aranır. Tekeli (1994), İstanbul'un planlama serüvenini "döngüsel planlama (*cyclical planning*)" olarak tanımlar: Kentin son 150 yıllık yapılanma ve biçimlenme süreci belli aralıklarla uygulamaya konulan lokal planların, önceden planlanmamış, enformel gelişmelerin ve yine belli aralıklarla gerçekleşen bu enformel gelişmeleri meşrulaştırma taleplerinin etkileşimiyle kurulmuştur. Bugün ise *Paket*'in yapılanma mantığı ve neoliberal kentsel politikalar, kentin yeni yapılanan alanlarını ve yaşamını belirleyen mekanizmalar üzerindeki egemenliklerini hızla geliştirmektedir. Dolayısıyla bu türden dengeler de değişmiş görünüyor.

tanımlanır ve/veya üretilir. Mimarlık ve planlama, *Büyük*'ü üretebilir, fakat *Boş* ve *Boş*'un ürettiği '*orada olma hissi*' neredeyse tümüyle reddedilir.

2.2. Büyüklükler arasındaki boşluklar, modernistler tarafından sağlık kaynağı ve özgürleştirici bir kentsellik ve iletişim için yeni bir olanak olarak görülmüştü. Modern metropolün parçaları, bir biçimde, tümleşik ya da bitmiş bir sanat yapıtına ya da eski kentin baskıcı bütünlüğüne göre daha iyi ve daha özgün sayılırdı. Kent fragmanları, modern metropolün vaat ettiği baş döndürücü ve heyecanlı deneyimleri üretecek kaynaklardı. Tam tersine, bugünün metropollerinin parçalanmışlığının karakteri, artık fragmanların büyüleyici bir biçimde biraraya gelişi olarak değil de, tam tersine her birinin birbirlerinden kesin bir biçimde tecridiyle tanımlanıyor. Fragmanlar artık hızla birbirlerinden ayrılıyor. Avangart modernistler tarafından sürekli değişen karışıklıklarla, bir çeşit sarhoşluk duygusuyla belirlenen kentsel imajın yerini, bir süredir monotonluk, tekrar, boşluk, uzaklık ve ayrıklık aldı (Jacobs, 2002).

Bu durumun sonucu ise *parçalanma* olgusunun varoluşsal bir kaygı / şüphe üretir hale gelmesidir.

2.3. Sermayenin kârlılığını yükseltebilmek amacı, kent merkezi ya da çevresinde mümkün olan en büyük arsayı tek parça olarak satın alma baskısını da beraberinde getirir. Kent merkezinde sıkışıp kalmış sanayi yapıları ve büyük kamu arsaları, bazen de çöküntü halindeki eski mahalleler, yeni yapı üretiminde ölçek ekonomisi müsaade ettiği için yatırımcıların ilgisini en çok çeken yatırım araçları haline gelirler (Kabadayı, 2007). İstanbul'da Büyükdere Caddesi üzerinde Zincirlikuyu ve Ayazağa arasında yükselen birçok kule, bu tür arsalarla örnektir (Şekil 4.12).

Şekil 4.12: 2008, 1982, 1946 yılları hava fotoğrafları, Levent²⁸, İstanbul (Url-9).

²⁸ 1940'larda üzerinde herhangi bir yerleşmenin bulunmadığı Levent bölgesi'nde, 1947-1960 yılları arasında etap etap yapılan, modern bir uydu kent projesi olan Levent Yerleşmesi, bugün kullanımı ağırlıklı ticarete dönüşmesine rağmen genel doku ve yapısını korumaktadır. Yolun iki yakasında bulunan sanayi birimleri, fabrika arazileri ve boş araziler 90'lardan itibaren bir bir ofis, alışveriş merkezi ve konut içeren yüksek yapılara dönüşmüş; onların arkasında kalan ve 40'ların sonlarından itibaren gecekondular bölgesi olarak gelişen Gültepe Mahallesi ise aynı dokusunu koruyarak apartmanlaşmıştır.

Maslak'ta, Kozyatağı'nda, Beylikdüzü'nde, Ümraniye'de de hep aynı biraraya gelişler görünür: sanayi bölgesi, fabrikalar, *Paket*'in güvenli konutları, alışveriş merkezleri, yükselen iş kuleleri... Kent merkezinde ölçek olarak çok büyük boyutlara ulaşan bu türden inşaatlar en çok vurgu yapıldığı üzere kentsel altyapı hizmetlerine aşırı yük bindirmekle kalmaz, kapladıkları alanda, üzerinde kentsel bir yaşamın gelişmesinin neredeyse olanaksız hale geldiği derin ve geniş boşluklar yaratırlar.

2.4. Rossi (2006) 1960'larda yayınlanan “Şehrin Mimarisi” adlı kitabında, bir “kentsel artifakt kuramı” geliştirmeye çalışır. Kentsel artifaktlar, zaman içinde büyüyen karmaşık bir mühendislik ve mimarlık yapısı olarak tanımladığı kentin, daha sınırlı ama yaşamsal önem taşıyan yönleridir. Hem mekân hem de zaman içinde gelişmiş karmaşık yapılar olarak kendi tarihleri ve biçimleri vardır. Bir bina, bir sokak ya da bir alan olabilen kentsel artifaktların niteliği o kentin temel karakteristiklerini oluşturur. Rossi'nin eleştirisi, zamanının egemen yaklaşımı olan işlevselcilik üzerinedir. İşlevselci temelli yaklaşımları, safdil bir ampirizmin ürünü oldukları ve kentsel artifaktları nesnelleştirdikleri, nicelleştirdikleri ve tüketim ürünleriymiş gibi gördükleri için eleştirir. Oysa o, anlam üreten birtakım sürekliliklerin ve ilişkilerin peşindedir. Çünkü kentsel artifaktlar çoğu zaman belirli bir düzen içindeki yırtıklar olarak bir arada varolurlar; hepsinden önemlisi, biçimleri sürdürmekten çok onları oluştururlar. Ancak kentsel artifaktları bütün dolulukları içinde yorumlayarak ve herhangi bir artifaktla ilgili varolduğu saptanabilecek bütün ilişkileri belirleyerek (aslında çok karmaşık bir doğa olan) kentin bir parçasını eksiksiz olarak açıklama olasılığımız olabilir ona göre. Sorkin (1992) de, farklı bir zamandan ve farklı bir dille olsa da benzer bir şey söylemektedir: kentlerin tarihinin, onları oluşturan bileşenlerin biraraya geliş biçimlerinde saklı olduğunu. Fakat bugün karşı karşıya olduğumuz yeni kent türünün yapısını ise en çok televizyona benzetir. Televizyonun asıl başarısı, yayın akışı içinde pembe diziden, belgesele, oradan da destekleyicisinin reklamına geçişi sağlayan kesintisiz görüntüdür. Başka bir deyişle, günlük yayın akışı içinde çok çeşitli ve aslında birbirleriyle hiçbir biçimde anlamlı bir ilişki kurma kaygısı olmadan yer alan kombinasyonların izleyiciler tarafından sorgusuz kabulünün sağlanması. Jameson'ın (1991) “Cultural Logic of Late Capitalism” adlı kitabında postmodernliğin simgesi olarak gördüğü Bonaventure Hotel üzerinden yaptığı yorumlar da bu değerlendirmelerle ilişkilendirilebilir: “Eğer kodları olmayan, bu nedenle de okuyamadığımız bir mekân içinde hareket ediyorsak, Bonaventure Hotel örneğinde olduğu gibi, yönünü şaşırma içinde “seyretmemiz” (*navigation*) de olanaksızdır elbette.”

Yukarıda alıntılanan farklı bağlamlardaki üç eleştiride de ortak nokta; kentlinin, izleyicinin ya da hareket edenin içine düştüğü durum, ilişkisizlik / bağıntısızlık üzerinden tarif edilmektedir. Bu okumaları uç noktalarına ilerlettiğimizde karşımıza çıkacak durum ise, etrafındaki gerçek dünya ile olan ilişkisinde, kurduğu bağıntılarla kendisini kuramayan öznenin nihayetinde verili olan içinde sıkışıp kalacağıdır. Özne ve gerçek dünyadaki şeyler arasında gerçekleşen anlamlandırma etkinliğinden söz ederken, kritik olan noktanın çoğunlukla, asıl olanın aradaki ilişki / bağıntı olduğunun gözden kaçırılması olduğunu ve bu durumda da bütün anlamın, özne ve gerçek dünya arasındaki bağıntı / ilişkiden çok nesneye yüklendiğini söyler Hofstadter (2001) de:

“Bunu herhangi iki nesnenin çarpışmasının zorunlu yan etkisinin gürültü olduğu gibi çocuksu bir inançla karşılaştırabiliriz. Bu yanlış bir inançtır; iki nesne eğer vakumda çarpışırsa, hiçbir gürültü çıkmaz. Ve yine hata, gürültüyü yalnızca çarpışmaya yüklemek ve onu nesneden kulağa taşıyan ortamın rolünü tanıyamamaktan kaynaklanır.” (Hofstadter, 2001, s.129)

Paket ile yapılan yeni kent de, kesintisiz bir kentsel alandan, sınırsız bir genişlemeden ve parçalar arasında herhangi bir ilişki kaygısı gütmemekten yana olmakla benzer bir tavır ortaya koymaktadır. Bu tavırla yapılan kentte eksik olan herhangi bir yapı ya da yer değildir artık; eksik olan, biçimlenmelere anlam veren *bağıntılar*, *ara-mekânlar* (Şekil 4.13).

Şekil 4.13: Kozyatağı, 2005-2007, İstanbul (fotoğraf: O. Meriç), (Url-10).

Büyük ve Boş, *Paket*'in doğası gereği ürettiği bu ilişkisizlik, bağıntısızlık, arasızlık, nişsizlik durumunu tarif eder. Bu durumun en önemli etkisi ise, metropol doğasının en kaybedilmemesi gereken yönü, modern insana sunduğu vaatlerinin, bir başka deyişle modern kozmopolitliğin ve metropoliten yaşamın beslendiği alanların böylelikle yok oluyor ya da yok sayılıyor oluşundadır. Kent dediğimiz şey, asıl olarak yapıların dışında gerçekleşir çünkü.

2.5. *Boş ve Boş*'un ürettiği '*orada olma hissi*', *Paket* ile yapılan kentsel alanlarda, *Paket*'in doğası gereği ürettiği ilişkisizlik, bağıntısızlık, arasızlık, nişsizlik durumuyla

ilişkili olarak ortaya çıkan, deneyimlenen varoluşsal bir kaygı / şüphedir. *Paket* ile yapılanan yeni kent yürünemeyecek yollar, tarifsiz ve korku verici boşluklar, geçilemeyecek sınırlarla doludur. Kentin tüm özgün ilişkiselliklerini kuran *örüntü*, aşılması olanaksız otoyollara, otoyol kenarlarındaki bariyerlerle çevrelenmiş tanımsız boş alanlara, üstgeçit/altgeçit/yaya köprülerine, yol sonunda karşınıza çıkan üstü tel örgülü duvarlara dönüşür. Bu ortamlarla karşılaşmamanın yolu ise, *Paket*'in "içe dönük adaları"ndan birinin içine girinceye kadar otomobille hareket etmektir; bazı durumlarda başka türlü söz konusu zaten mümkün değildir.

Güvenlik, bu yerleşme biçiminin, yani *Paket* ile beraber *Büyük ve Boş*'un ürettiği yeni obsesyon olarak karşımıza çıkar. İnsanların çeşitli mekânsal kuruluşlar ve teknoloji aracılığıyla sürekli kontrol edilmesi ve sürekli gözetim ile sağlanan 'güvenlik', bir yandan da kaçınılmaz olarak yeni ayırım biçimleri üretmektedir. Bu sürekli kontrol mekanizmalarının teknolojik araçları alarmlar, gizli kameralar, elektrikli teller, dedektörler, x-ray cihazları vb. ile kurulan ve yaşamlarımızı işgal etme eğilimindeki polis teknikleridir. Mekânsal araçlar da aynı ölçüde çeşitlilik gösterir: kapalı siteler, duvarlar, güvenlikli girişler, seçkinleştirme politikaları, hemen hemen dünyanın her yerinde ulaşılabilir olduğumuz havaalanı+otel+ofis koridorları gibi...

2.6. *Paket* ile yapılanan yeni kentsel alanların doğaları gereği ürettiği *Büyük ve Boş* ile Boş'un ürettiği *kaygı ve şüph*e, bir taraftan güncel metropol için üretilen güvenlik paranoyalarını ve daha önemlisi diğer taraftan da, genel olarak kentsel olana, kentselliğe ve metropoliten yaşama ilişkin yeni bir tür yaygın umutsuzluğu besler. Sonra da bunlar, *Paket*'in üretiminin devam koşullarını sağlayan en önemli manipülasyon araçları olarak sisteme yeniden eklemlenir.

4.2.3 Gösteri

3.1. Debord (1996), "Gösteri Toplumu" adlı kitabına şöyle başlar:

"Modern üretim koşullarının hakim olduğu toplumların tüm yaşamı devasa bir gösteri birikimi olarak görünür. Dolaysızca yaşanmış olan her şey yerini bir temsile bırakarak uzaklaşmıştır. (...) Kendi bütünlüğü içinde ele alındığında gösteri, mevcut üretim tarzının hem sonucu hem de tasarısıdır. Gerçek dünyaya bir eklenti, ona ilave edilen bir süs değildir. O, toplumun gerçek gerçekdışılığına can alıcı noktasıdır. Gerek enformasyon ya da propaganda, gerekse reklam ya da doğrudan eğlence tüketimi biçiminde olsun bütün özel biçimleriyle gösteri, toplumsal olarak hakim olan yaşamın mevcut modelini oluşturmaktadır. O, üretimde önceden yapılmış seçimin her alanda onaylanması ve bunun sonucu olan tüketimdir. Gösterinin biçimi ve içeriği, var olan sistemin koşullarının ve amaçlarının tümüyle aynen doğrulanmasıdır. Modern üretimin dışında geçirilen zamanın esas bölümündeki meşgulliyet olan gösteri, aynı zamanda da bu doğrulanmanın sürekli mevcudiyetidir." (Debord, 1996, s.13-14-15)

3.2. *Gösteri*, kamusal söylem ve kanaatleri üreten ve düzenleyen birleşik ve yaygın bir imge ve fikirler aygıtıdır. Toplumsal yaşamın tüm yönleriyle meta tarafından kuşatılması anını temsil eder. Elbette ki, her zaman toplumsal yargı ve algıları

biçimlendirme amacıyla kurulmuş sayısız mekanizmanın varlığından sözedilebilir ama bugünün dünyasının iletişim olanakları bu iş için daha önce hiç olmadığı kadar güçlü araçlar sağlamışlardır.

“İktidar artık doğrudan beyinleri (iletişim sistemleri, enformasyon ağları, vb. içinde) ve bedenleri (refah sistemleri, gözetim altındaki etkinlikler, vb. içinde) yaşama duygusundan ve yaratma arzusundan otonom bir yabancılaşma durumuna getirerek örgütleyen mekanizmalarıyla çalışır.” (Hardt ve Negri, 2003, s.47)

Bu durum modern bireyin her türlü denetim ve türdeşleştirme girişimine karşı olası direnişini oldukça kritik hale getirmektedir. Yoksa, modern toplumların bugün geldiği aşamada, yaşamı bütün yönleriyle kuşatma eğilimindeki ekonomik, politik ve kültürel yeni bir küresel egemenlik biçiminin kuruluş süreci içinde, ‘*salt verili olan tarafından biçimlendirilmeye*’ gitgide yakınlaşmakta mıyız? Gerçekliğin üretiminin (Gösteri) kontrolünü elimize geçirmedığımız sürece, evet.

3.3. Bugün *Gösteri*’nin niteliği iktidarın değişen biçimiyle de yakından ilişkilidir. Deleuze (2006), “Denetim Toplumlari Üzerine Ek” adlı makalesinde Foucault’un iktidar çözümlemelerinin üzerinden tartışmayı genişleterek, bugün, geçmişin disiplin toplumlarının yerini almış olan denetim toplumları içinde yaşadığımızı anlatır. Disiplin toplumları, doruk noktalarına yirminci yüzyılın başlarında erişmiş olan büyük kapatıp-kuşatma ortamlarıdır. Bu toplum yapısı içinde birey, sürekli olarak, her biri kendi yasalarına sahip bir kapalı ortamdaki diğerine geçer. Aile, okul, kışla, fabrika, hastane, hapisane bu ortamlara örnektir. Disiplin kurumları, topluma işlerlik kazandırır, onun içirme ya da dışlama mekanizmalarını kurar ve bireylerin itaatini sağlar. Bugün ise, tüm bu disiplin kurumlarının kriz içinde olduğundan söz eder Deleuze. Tüm kapatıp-kuşatma ortamları, aile, okul, fabrika, vb. tüm başka içeriler gibi krizde olan bir *içerisidir*. Yetkililer sürekli reformlar ilan ederler ama bu tavır, ona göre, bu kurumların kısa ya da uzun vadede işlerinin bittiği gerçeğinin göstergesidir. Disiplin toplumlarının yerini *denetim* toplumları almaktadır çünkü. Örneğin bir disiplin kurumu olan fabrikanın yerini bugün korporasyon almıştır. Fabrika, iç kuvvetlerini, üretim için mümkün olan en yüksek, ücretler için de mümkün olan en alçak denge noktasında tutan bir *gövde* iken korporasyon bir ruh, bir gazdır. Patron, işçiler ve onların mücadeleleri üzerine kurulu bir denge durumunun yerini, bireyleri kendi aralarında karşı karşıya getiren, bitmeyen bir yarışma ortamı içinde, dinmek bilmez bir rekabeti ve yeteneğe göre ücret modülasyonu ilkesini üreten bir ortam alır. Bir başka örnek de birey ve toplumdaki yeri ile ilgilidir: Disiplin toplumunda birey ve bireyin kitle içindeki konumu esastır; yani iktidar hem kitleleştirici hem de bireyleştirici (hem üzerinde uygulandığı bireyleri gövde olarak oluşturarak, hem de gövdenin her üyesinin bireyliğini bir kalıba dökerek) iken, denetim toplumunda kitle-birey ikilisi karşısında bulunmayız. Bireyler *bölünebilir* bir hal alırken, kitleler de

örneklemeler, veriler, piyasalar ya da bankalar halini almıştır. Denetim toplumlarının karakteristik makineleri olan bilişim makineleri ve bilgisayarları da, teknolojik bir evrim olmaktan öte, kapitalizmin bir mutasyonu olarak görür Deleuze. Bugünün kapitalizmi, disiplin toplumlarınınkinin olduğu gibi *üretim* için değil, *ürün* için, yani satış için ya da piyasa için kapitalizmdir. Satmak istediği şey hizmetler, satın almak istediği de stoklardır. Dolayısıyla *pazarlama*, günümüzde toplumsal denetimin aracı haline gelir. Öte yandan, tüm bunların yanında, en katı ya da en hoşgörölü rejimin hangisi olduğunu sormanın da gereği yoktur ona göre; çünkü özgürleştirmeler ve köleleştirmeler her birinde çarpışmaktadır.

Özetle denetim toplumu, disiplin toplumunun normalleştirici, disipline edici, itaat bekleyen mekanizmalarının, disiplin kurumlarının bağlamını aşip esnek ve değişken ağlar yoluyla yayılması, güçlenmesi ve genelleşmesi olarak tanımlanabilir. İktidar böylelikle insanların bilincinin, bedenlerinin ve tüm toplumsal ilişkilerinin derinliklerine işleyen, onları yönlendiren bir denetim mekanizması olarak kendini gösterir. Foucault'un bir iktidar paradigması olarak ortaya koyduğu "biyo-iktidar", bugünün iktidarının temel niteliği olarak karşımıza çıkar.

Foucault (2002, 2003), klasik iktidarla modern iktidarı, her iki iktidar biçiminin hayat ve ölüm karşısında aldıkları tavırla birbirinden ayırır. Klasik iktidar doğrudan güç uygulayan, gücünü hayatta bırakmak veya öldürmek yetkisine sahip olmasından alan mutlak bir iktidardır. Oysa modern dönemde iktidar, ölümle tanımlanan değil, "hayatı yöneten" bir iktidardır. Sanayileşme ve kapitalizmin gelişimi, bir başka deyişle modernizasyon süreçlerinin yaşamımıza girmesiyle gelişen bu yeni iktidar biçimini *biyo-iktidar* olarak adlandırır. Bu yeni iktidar biçimi, yasaklayıcı ve sınırlayıcı olan, hükümdarın yaşama hakkı üzerinde söz sahibi olduğu geleneksel iktidar modelinin tersine üretken, yaşamı destekleyen ve güçlendirmeye yönelik, yani pozitif bir iktidardır. Bu anlamda yaşama da iki biçimde müdahale eder. Öncelikle insan bedenini, geliştirilen iktidar teknikleriyle disipline ederek, yeteneklerini geliştirerek, denetim mekanizmalarıyla iktidarın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde uysal ve verimli kılar. Diğer ise nüfusun biyo-politiğidir; nüfusu düzenleyici bir denetim getirir. Foucault'ya göre, biyo-iktidar kapitalizmin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Zira kapitalist üretim süreci ile insan bedeninin sahip olduğu fiziksel gücün emek gücüne dönüştürülmesi ve üretim gücü olarak kullanılması, nüfusun ise ekonomik süreçlere uygun ve "verimli" hale getirilmesi ihtiyacı doğar. Dolayısıyla insan bedeni değerli ve insan yaşamı korunması gereken bir şey haline gelir. Geliştirilen yeni iktidar teknikleri ile insan bedeni uysal ve itaatkar hale getirilirken; hijyen, itfaiye, toplu-konut, vb. sistemler ve demografi çalışmaları ile nüfusun

düzenlenmesine ve denetime sokulmasına gidilir. Dolayısıyla bu iktidar modeli bedensel şiddeti dışlayan, pozitif, üretken, yaşamı destekleyen bir iktidar biçimidir; çünkü bireyin biyolojik yaşamı ve onun sahip olduğu güçleri arttırmak, en iyi şekilde kullanmak, denetlemek ve örgütlemek zorundadır.

Bu bağlamda Foucault, *disiplin toplumu* olarak adlandırdığı modern toplumun *disipline olmuş*, disiplin yöntemleriyle insanların tümünün itaatkar ve uysal hale gelmiş anlamına gelmediğini; özgürlükle birlikte direniş ve mücadele olanağının da olduğunu söyler. Yani, insanları yaşamı düzenlemek ve denetlemek üzere oluşturulan normlara uymaya zorlayan, onları normalleştiren bir normalizasyonun kitlesel ve direnilemez olmadığını belirtir. Tezin “Modern Metropolü Hatırlamak” adlı bölümünde üzerinde durulduğu gibi, modernlik bir yandan insanları geleneğin ve aşkın dogmaların bağlarından kopararak, onları hep değişen zeminlerde göçebe kılarak ve kendilerini özgürce inşa etmelerini olanaklı kılarak onlara yaratıcı üretkenliğin kaynağı bir özgürlük ya da, daha doğru bir deyişle, daha önce olmayan bir *özgürleşme arzusu* verirken bir yandan da modernleşmenin iktidar kurucu mekanizmaları onları disiplin kurumları ve “birey-üstü, bütüncül kuruluşları” aracılığıyla kendi amaçları doğrultusunda biçimlendirmeye çalışmaktadır. Bu durum, iktidar ve birey arasında mücadeleye dayalı bir ilişki tarif eder. Fakat bu statik bir ilişkidir: iktidarın disiplinci yayılması bireyin direnişiyle karşılaşır.

Buna karşılık, iktidar, bugün kapitalizmin eriştiği yeni aşama, hiç olmadığı kadar yayılan iletişim olanakları ve küreselleşme gibi etmenlerle, bütünüyle biyo-politik hale geldiğinde, bütün toplumsal bünye iktidar mekanizması tarafından tasarlanır ve onun olasılıkları çerçevesinde gelişir. Bu ilişki açık, niteliksel ve duygulanımsaldır. Biyo-iktidar toplumsal yaşamı, onu izleyerek, özümleyerek ve yeniden eklemleyerek içten düzenleyen bir iktidar biçimidir. En önemli işlevi yaşamı bütünüyle kuşatmak ve asli görevi de yaşamı yönetmektir. Dolayısıyla onun için asıl mesele bizzat yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir (Hardt ve Negri, 2003).

Fakat iktidar, bütün nüfusun yaşamı üzerinde etkili bir komuta ve denetimi ancak her bireyin kendine göre benimseyip yeniden canlandırdığı bütünsel, yaşamsal bir işlev haline geldiğinde başarabilir. Bu noktada da devreye, çok çeşitlenen pazarlama stratejileri ile *Gösteri* girer. Yukarıda Deleuze’den alıntılanan korporasyon mantığı içinde yaratılan sürekli yarışma ortamı, her türlü medya, reklam, televizyon programları, çeşitli düzeylerde üretilen ve dağılan söylemler (kesintisiz eğitim, küresel kent, güvenlik, demokratik toplum, sağlıklı yaşam, vb.), anketler... hepsi birarada karmaşık bir ağ örgüsü oluşturarak ve çok çeşitli araçları kullanarak *Gösteri*’yi kurarlar.

3.4. Bugünün dünyası küreselleşme ve ilişkili süreçlerin, neoliberal ekonominin, şirketlerin, iletişim ağlarının dünyasıdır ve bu dünyada *Gösteri*, onların talep ettiği biyo-politik bağlam için bireysellikleri, bireylerin ihtiyaçlarını, bedenlerini, zihinlerini, ilişkilerini üretmek; başka deyişle üretenleri üretmek için çalışır. Dolayısıyla bu dünyanın kentlerinin mekânsal yapılanma mantığı olan *Paket*'in de ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkar. *Gösteri*'den bağımsız *Paket*'in varolması mümkün değildir; *Paket*'in her gerçekleşmesinde de *Gösteri* yeniden üretilir.

3.5. Kent bağlamına geri dönülürse, *Gösteri*'nin en temel çabası, süregiden değişimin anlamlandırılması, yönlendirilmesi ve meşrulaştırılmasına ilişkindir. Örneğin, *Paket* başlığı altında anlatıldığı üzere, İstanbul'un küresel ilişkilere eklemelenme çabası içinde neoliberal örgütlenme ve politikaların kabulüne yönelmesi sürecinin bir parçası olan kentin yönetimi ve organizasyonu ile ilişkili yeni yasal düzenleme ve yapılanmalara yeni bir dilin kuruluşu da eşlik eder. Bu yeni dil ve onun üzerinden inşa edilen söylemler özellikle belediye başkanlarının ya da yatırımcıların çeşitli kampanyaları ve projeleri eşliğinde sürekli yeniden üretilir. Amaçlanan ise tüm bu projelerin İstanbul'da yaşayan insanlarla *birlikte* ve *onlar için* tasarlandığı kanısının üretilmesidir. Örneğin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş, kendisiyle yapılan bir söyleşide şunları söylemektedir:

"Artık İstanbul'un diğer dünya kentleriyle yarışa girdiği bir süreçte bu olguları dikkate alarak kentin yenilenmesini bir fırsat olarak görmekteyiz. Diğer yandan kentin Türkiye'nin sanayi ağırlığını taşımak yerine, daha nitelikli iş gücünü barındıran kongre turizmi başta olmak üzere, büyük organizasyonların yapıldığı ve dünya yönetiminde etkili olabilecek bir kültür sanat merkezi olması ile ilgili bir açılıma girmeye çalışıyoruz." (Pekdemir, 2007, s.44)

Ya da bir başka örnekte, 03.08.2007 tarihli Türkiye Gazetesi'nden M. Gel'in haberi:

"İstanbul Kartal'da 555 hektar alan için hazırlanmış, dünyanın bugüne kadar gelmiş geçmiş en büyük şehir dönüşüm planı 2008 yılı başında uygulamaya giriyor. İş merkezlerinden oluşan dev gökdelenler yer alacağı için Manhattan'a dönüşecek Kartal'a birkaç yıl içinde tam 20 milyar dolarlık bir sermayenin akacağı ve 100 bin kişilik bir ek istihdamın oluşturulacağı belirtiliyor. Büyükşehir Belediyesi'nin açtığı proje yarışmasını kazanan ünlü İngiliz mimar Zaha Hadid tarafından hazırlanan planda Kartal, alt yapısı bitmiş, ulaşım ağları hazır İstanbul'un yeni yatırım merkezi olarak küresel sermayeye sunuluyor. 2008 yılı başından itibaren uygulanabilecek planda 555 hektarlık bölgeye özel sektör tarafından 5 yıldızlı oteller, plazalar, alışveriş merkezleri, sağlık turizmi için hastaneler, kongre ve iş merkezlerinin yapılması öngörülüyor. Her hafta bir yabancı yatırımcının kapılarını çalarak Kartal'daki yatırım fırsatlarıyla ilgili kendilerinden bilgi talebinde bulunduğunu belirten Belediye Başkanı Arif Dağlar, söz konusu bölgenin, sanayi fabrikalarının boşalttığı yerlere iş merkezlerinin kurulmasıyla cazibe merkezi haline getireceğini kaydederek..."

diye devam eder. Bunlara benzer sayısız örnekte *Gösteri*'nin etkinliği, sözü edildiği gibi çeşitli kamusal aktörler arasında ortak söylemlerin tekrar tekrar üretilip dolaşıma sokulmasıyla en yüksek dereceye ulaşır. İstanbul artık bir küresel kent olma yolunda diğer kentlerle yarışa giren, bölgesinin en önemli ekonomik gücü, en önemli kentidir; bu yolda elbette yapılması gereken çok şey vardır; kent bu amaca hizmet edecek

biçimde hızla yenilenmeli, yapılanmalı, güzelleştirilmeli, dünyaya açılmalıdır; bu süreçte herkes kârlı çıkacak, zenginleşecektir...

3.6. *Gösteri* aracılığıyla kurulan ve çok çeşitli araçlarla yaşamlarımıza sızan bu yeni dilin bir başka vurgusu da yeni bir İstanbul kavrayışının zihinlere yerleşmesi üzerinedir; ki bu, *Gösteri*'yi anlama yönündeki en sorunlu ve karmaşık durumu oluşturur. Çünkü kentin nasıl kavrandığı ve insanların zihinlerinde biçimlenen imgesi İstanbul söz konusu olduğunda her zaman bir ölçüde ikircikli olmuştur. Hem değişimin bizzat içinde olup, onu üretip hem de ondan şikayetçi olmak biçiminde kısaca tarif edilebilecek olan bu ikircikli durumu, örneğin Tanyeli (2004), "Türkiye ve özellikle de İstanbullular güncel bir metropol korkusu yaşıyorlar; metropol bundan ötürü, neredeyse bir meşruiyet krizi yaşamaktadır" diye ifade eder. Sözü edilen metropol korkusu, onun aslında temel nitelikleri olan karmaşıklığından, çokluğundan, türdeşlik yoksunluğundan, dinamikliğinden ve bir yandan da insanı tekillenştiren toplumsal mekanizmalarından duyulan rahatsızlıklarla ilişkilidir. "Modern Metropolü Hatırlamak" başlıklı bölümde de üzerinde durulduğu gibi, modern bireyin yersizyurtsuzluğunun ürettiği özgürlük ve rahatsızlığı, diğer yandan da yaşamını biçimlendirmeye çalışan iktidar mekanizmalarıyla olan ilişkisi bir mücadele alanı tarifler; modern dünyada insan, bireyselliğinin biricikliğinin silinmesine karşı direniş yolları ararken, bu coğrafyada bu karmaşık denge durumunun ibresi çoğunlukla rahatsızlık tarafında olmuştur.

Örneğin, sanayileşmenin ve kente göçün hızlandığı 1940'lar sonrasında, İstanbul'un değişen mekânsal ve toplumsal bütünlüğünün insanların zihninde kurulan imgesini "çarlık kentleşme" ve "kentlileşme" söylemleri çok iyi ifade eder. 80'lerden sonra ise, para ekonomisinin gerçek anlamda kentte egemenliğini kurmasıyla –Simmel'i doğrular biçimde- bu söylemin zayıfladığını ve *Gösteri*'nin de tüm kanallarıyla işin içine girmesiyle, kent-estetik-yaşam ilişkisini bambaşka bir açıdan ele alan ve çoğunlukla olumlayan "*cool İstanbul*" (Özkan, 2007) (Şekil 4.14 ve 4.15) söyleminin baskın hale gelmeye başladığı görülür.

Artık İstanbul'da da, tam da bir metropolde olması gerektiği gibi, her şey tek-boyutluluğunu, tek-anlamlılığını ve kolayca yargılanıp kavranabilme niteliğini yitirmiştir. Farklılığını ortaya koymak isteyen birey bunun için yeni yollar aramakta, çok çeşitlenen sanatsal oluşumlar ya da marjinal duruşlar mekânını kentte bulmakta / kurmaktadır.

Şekil 4.14: Mavi Jeans, “Burası İstanbul” reklam kampanyasından²⁹ (Url-11).

Şekil 4.15: Newsweek dergi kapağı, sayı 146/9, 2005.

3.7. *Gösteri*, gazeteler, dergiler, kitaplar, filmler, tv programları, reklamlar, internet, sanatsal faaliyetler gibi tüm araçları kullanarak doğrudan mesajlarla ya da daha dolaylı olarak bazı söylemleri etkin, bazılarını da etkisiz kılarak egemen imgeleri ve kavrayışları üretir. Elbette ki temel motivasyonu da sürekli tüketim talebini üretmek ve var olan sistemin koşullarını ve amaçlarını tümüyle aynen doğrulamaktır. Fakat, daha önce “Küresel Kültür Endüstrisi ve Metropol Kültürü” başlıklı bölümde de üzerinde durulduğu gibi, bugünün küresel kültür endüstrisinin doğası gereği, bu amacını gerçekleştirme sürekli *farklılık* üretimine ve *buluşlara* bağlıdır; yani, özneleri farklılık üretmekten alıkoymaya çalışmaz, aksine sistem, temel olarak öznelerin farklılık üretimiyle ayakta durmaktadır. Dolayısıyla bugünün egemen imgesi ‘farklılıklar için özgürlük’tür. Metropol de bu özgürlüğün mekânı olarak sunulmaktadır.

Bir parça ironik ve aslında oldukça karmaşık bir durumla karşı karşıyayız: Egemen iktidarın –küresel neoliberal ekonomi ve ilişkili kurum ve yapılanmalarının- en önemli toplumsal denetim ve doğrulama aracı olan *Gösteri*, söz konusu egemenliğin devam

²⁹ Reklam filmi klasik bir İstanbul görüntüsüyle başlar; Galata Kulesi’nin ardından güneş bakmaktadır. Sonra aile ve gençler ya da eşler arasında geçen çeşitli diyaloglara tanık oluruz. Sıradışı giyimleri, takıları, aksesuarları ve tarzları olanlar, kendilerine böyle dışarı çıkılır mı diye tepki gösteren diğerlerine, “Burası İstanbul!” diye yanıt verirler.

ve sürekli üretim koşullarının sağlanabilmesi için, gerçekten de modern metropolün insanlara en önemli vaadi olan özgürlük ve farklılığın reklam ve propagandasını yapıyor. Bu ortamda, bütünüyle tüketim sarmallarının içine girmiş, trend listeleri, moda, dekorasyon dergileri ve kredi kartlarının sonsuz seçenekler dünyasında yaşayan insan da; *Gösteri*'nin aktive ettiği tüm kanalları ve olanakları yeni biçimlerde kullanarak yerel ya da küresel alternatif üretim ve paylaşım ortamları / platformları³⁰ kurgulayan insan da; *Gösteri*'nin “ideal ev” kavrayışını üretmedeki büyük becerisi sonucunda, kendisine özgür ve güzel bir yaşam sağlamak için yüksek düzeyde bir standardizasyona ve özgürlük adına güvenlik için yaratılmış duvarlara razı gelen insan da; kentin çeşitli mekânlarında yaratıcı üretimini kullanarak (sanat, yayın, spor, vb.) karşılaşmaların ve üretken mekânların peşine düşen insan da aynı anda gerçek... Dolayısıyla bugün, her zamankinden daha karmaşık hale gelmiş olan kavramlar ve bağıntıları iyi çözümlemek, yerleşik mevzilerimizi sürekli sorgulamak, yeni direniş alanları tasarlamak ve tüm bunlar için *Gösteri*'nin kendi araç ve tekniklerini alternatif bir biçimde kullanabilmeyi başarmak (ya da bir başka ifadeyle, *Gösteri*'nin kontrolünü ele geçirmek) gibi zorlu bir işle karşı karşıyayız.

3.7. Tüm bunların kent mekânına yansımaları, “Paket” bölümünde de üzerinde durulduğu gibi çok farklı ölçeklerde gerçekleşir. Kentin genel olarak bir imajla sarmalanıp dünyaya pazarlanması; büyük yatırımları kente çekmek için üretilen gösterişli imza projeleri, düzenlenen yarışmalar; kent arazisinin kullanımındaki değişimler ve bunlara eşlik eden yeni dil; parlak kağıda basılı tasarım dergilerinde yayınlanmak üzere tasarlanan, dönüşen gündelik kent mekânları ve çeşitli kullanım nesneleri bu farklılaşan ölçeklere örnektir.

Bu sürecin kent mekânına en ilkel, kaba ve gündelik tercümesi ise, *Gösteri*'nin ikna ve pazarlama stratejilerinin manipülasyonlarıyla mekân üzerinden *farklılık* ve *kimlik* üretiminin satışa çıkarılması biçiminde kendini gösterir. Bu mekânlarının birbirine çok benzer oluşum modellerini ise şöyle özetleyebiliriz: 1. Satacak bir *program*ın tanımlanması (çoğunlukla alabildiğine çeşitli), 2. *Yer*'in bulunması (çoğunlukla ait olduğu bağlamdan, yani yer'in kendisinden koparılacak üzere çeşitli güvenlik önlemleriyle sınırlandırılmış), 3. Biçimlendirmeye esas oluşturacak bir *konsept*in belirlenmesi (program ve yer ile ilişkili olmak durumunda değil, dışarıdan taşınabilir) (Köksal, 2004). Bu üretim modelini günümüz metropolünde birçok yerin

³⁰ Bu anlamda *Gösteri*'nin doğası gereği ürettiği en önemli olanak 'temsiliyetin serbestleşmesi'dir. Özellikle internet üzerinden uluslararası bir dağılım ve paylaşım ortamı örgütleyerek bu olanağı en aktif değerlendirenler için, son zamanlarda sayıları ve ilişkileri çokça artan ve gelişen bağımsız sanatçı inisiyatifleri ve mekânları örnek verilebilir. Kimileri bu gibi tutumları, bilinçli bir şekilde *Gösteri*'nin dışında kalma çabası olarak tarif eder; tez bağlamında ise “*Gösteri*'nin kontrolünü ele geçirmek” olarak kavranmaktadır.

yapılanmasında gözlemlemek mümkün: *Paket*'in çeşitli uygulanmış örneklerinde, bir kentsel alanın tümünden yeniden kuruluşunda, konsept mağazalarda, vb. ve aynı zamanda bunlara ait imajların farklı iletişim kanallarındaki dolaşımında.

Bu yapılanma modeli bağlamında *Gösteri*'nin *Paket* ile birlikte en başarılı olduğu iki program alışveriş merkezleri ve konut siteleridir. Daha önce aktarılmaya çalışılan birtakım karmaşık mekanizmalarla kullanıcıların, birincisinde bir tüketim fabrikasında emekçi oldukları gerçeğinin perdelenmesi, ikincisinde ise güzel, konforlu, güvenli, sıcak bir mahallede yaşayan seçkin sakinler olduklarına ikna edilmesi *Gösteri* ve *Paket*'in en büyük başarılarından. Aslında her iki durumda –ve daha pek çok durumda- da gerçekleşen, *içeride* yaratılan 'kent içinde güvenli, temiz, homojen bir kent' ve içeriğinin *dışarı* ile ilişkisinde yaratılan mutlak dışlama / ilişkisizlik ve güvenliği sağlanmış sınır algısıyla, bir kenti kent yapan gerçek çeşitliliğinin, karmaşıklığın, öngörülemez dinamiklerin ve üretken mekânının dışlanmasıdır.

Yine, mimarlık bu süreç içinde hizmet verebilir³¹, planlama ise neredeyse tümüyle işlevsizdir.

4.2.4 Gösteri'nin dışında kalmak

4.1. Büyük kentler, üzerlerinde çeşitli küreselleşme süreçlerinin maddeleşmiş, görünür hale gelmiş ve belirli bir yere yerleşmiş formlarının bulunduğu bölgelerdir ve bu formlar çoğunlukla küreselleşmenin olumlu tarafında yer alırlar. Eğer bakışımızı daha derinlere de yönlendirir ve büyük kentlerin aynı zamanda gittikçe artan sayıdaki dezavantajlı nüfusun da mekânı haline geldiğini görürsek, o zaman, bu kentlerin pek çok karışıklık ve çelişkinin de ortaya çıktığı son derece stratejik mekânlar olduğunu da görebiliriz. Üstelik en avantajlı ve en dezavantajlının bu şekilde birlikte varoluşu, hem ekonomik yapıların ulusal sınırları aştığı ve kentlerin bu süreçte uluslararası sermaye için gittikçe daha stratejik yerler haline geldiği, hem de marjinal insanların her zamankinden daha çok seslerini duyurmaya ve kentler üzerinde hak iddia etmeye başladığı bir bağlam içinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla çelişkiler keskinleşmekte, mesafeler artmaktadır (Sassen, 2007).

Sermayenin küreselleşme süreci içinde davranışı; yani kâr söz konusu olduğunda kentsel coğrafyaları birbirine bağlayan ve birleştiren fakat kârın dağılımı söz konusu olduğunda keskin ayırım stratejileri uygulayan tavrı, bu çelişki ve mesafelerin temel

³¹ Tezin "Modern Metropolü Hatırlamak" adlı bölümünde modern kentin baştan çıkardığı avangart sanatçılara karşıt olarak metropole, hastasını iyileştirmeye çalışan doktor gözüyle bakan mimarlığın tavrından söz edilmiş ve mimarların modern kentle kurdukları ilişkinin *dışarıdanlığı* eleştirilmiştir. Bugün ise *Gösteri* ve *Paket*'in mimarlığı, aslında pek çok gerekçeyle savunulabilir böyle bir misyondan da çok uzak bir biçimde, gündeliğin tüm gerçek sorunlarının dışında kalmayı yeğleyerek, kendi kurduğu kent tasarımlarını kentin içinde ve kente rağmen gerçekleştirmenin peşinde...

nedenidir. Eşitlik ideallerinin artık kimse tarafından sahiplenilmediği, kamunun sosyal ve ekonomik güvencelerinin, kentlerin inşasının bir bir şirketlere devredildiği bu ortamda *Gösteri'nin dışında kalanlar, dışarıda bırakılanlar* da elbette ki kent yoksulları, yani en dezavantajlı olanlardır. Bu bağlamda 'Gösteri'nin dışında kalmak', bilinçli bir seçim ya da eyleme değil, anlam üretme mekanizmalarına dahil olamamaya (zihinsel ve fiziksel mekânlarını üretme gücüne sahip olamamaya) karşılık gelmektedir.

4.2. Küreselleşme ile ilgili olarak aslında görünenin ötesinde kalan birçok şey var. En önemlisi de küreselleşmenin herkes ve her yer için aynı anlama gelmiyor olduğu gerçeğidir. Bazıları için birleştirici, bazıları için bölücüdür küreselleşme. Bazıları büyük bir hareket özgürlüğüne kavuşmuşken bazıları hiç de tahammül edilir gibi olmayan yerelliklerine saplanıp kalır ve tüm bu son derece eşitsiz yaşam formları bugünün metropolünde birbirlerine çok yakın mesafelerde yaşarlar. Bu durumun bir sonucu ve *Gösteri* dışında kalanları yok sayma ya da dışlama mekanizmalarının bir örneği olarak, son zamanlarda birbiri ardına gündeme gelen "kentsel dönüşüm projeleri" verilebilir: metropol merkezinde bir alan –*çöküntü bölgesi*- seçilir, orada yaşayan ve fakir olan sakinler metropol saçaklarına sürülür, alan yeniden yapılır ve zenginlere satılır (Şekil 4.16). Sosyoekonomik eşitsizlikler ve *Gösteri* tarafından üretilen dışlaştırmacı kent söylemleri bu bölgelerde yaşayanları merkezde yer bulamayan *Paket*'in sıçramalarına karşı oldukça dirençsiz hale getirmektedir.

Şekil 4.16: Tarlabası Geleceğini Paylaşıyor Sergisi'nden imajlar, Beyoğlu Belediyesi Sanat Galerisi, 22.05-22.06.2008, İstanbul (fotoğraf: Ö. Berber).

Gösteri tarafından şehrin bütün sorunlarına cevap verebilen, herkesin kabul etmesi gereken, kaçınılmaz bir gereklilik haline getirilmeye çalışılan kentsel dönüşüm, aslında kentin markalaşması tasarılarının öteki yüzüdür. Gerek yasal anlamda, gerekse de gündelik dildeki kullanımlarında çok fazla karmaşıklık ve muğlaklık içeren kentsel dönüşüm kavramının farklı boyutlarını İstanbul'da gerçekleşen ya da gerçekleştirilmesi düşünülen kentsel dönüşüm projeleri üzerinden deşifre etmeye çalışan Peruse (2006) dört farklı boyutun üzerinde durur: 1. Tarihi yarımada (*Ayvansaray, Süleymaniye, Zeyrek, Fener-Balat...*), Tarlabası gibi tarihi ve merkez bölgelerdeki, turizmin gelişmesi, küçük üretici ve atölye sahiplerinin sur dışına taşınması ve merkezde yüksek gelirli için konut üretimi (*arazi sahipliğinin el değiştirmesi...*) gibi hedeflere sahip olan kentsel dönüşüm; 2. Zeytinburnu örneğinde olduğu gibi depreme hazırlık süreci ve depreme odaklı bir proje olarak sunulan fakat rant amaçlı yenilemenin (*şu anda hakkında yürütmeyi durdurma kararı verilmiş fakat plan tadilatı yapılarak yeniden gündeme getirilecek olan ve kurvazier liman, otel, avm gibi programlar içeren Zeyport projesi...*) baskın tavır olduğu kentsel dönüşüm; 3. Şehir dokusunun tasfiye edilmesi ve geniş çaplı, tepeden yürütülen bir güzelleştirme / imaj yaratma projesi olarak tarif edilebilecek ve asıl olarak Küçükbakkalköy, Armutlu (*Ayazma, Tepeüstü, Karanfilköy, Sulukule, Gülen su, Başbüyük...*) gibi enformel olarak gelişmiş mahallelerden kurtulmayı hedefleyen kentsel dönüşüm; 4. Daha önceleri Levent-Maslak aksı ve bugün de Kartal ya da Bayrampaşa örneklerinde olduğu gibi sanayiden, düşünülen kârlı hizmet sektörüne geçiş politikaları bağlamında değerlendirilebilecek ve amaçlanan hedefin, boşaltılan ve terk edilmiş durumda olan arsalarla yeni ve büyük yatırımcılar çekmek olan kentsel dönüşüm projeleri.

4.3. Kentsel Dönüşüm Projeleri ile ilgili en sorunlu olan durum, kentin söz konusu alanlarında yaşayan, çalışan insanların dönüşüm sonrasında nerede yaşayacağı ve nerede çalışacağıdır. İstanbul'un, üzerindeki çevre baskısının her geçen gün arttığı tarihi yarımada ve Galata-Beyoğlu bölgeleri ve uçsuz bucaksız görünen, enformel olarak gelişmiş gecekondu ve gecekondu sonrası apartmanlaşmış mahalleleri bugün hayali kurulan parlak gelecek senaryolarına yakıştırılmayarak göze batmakta ve kentsel yenileme projeleri için alan stoku olarak görülmektedir. Deprem güvenliğini arttırmak, yapıları ve dokuyu korumak, yoksullukla mücadele etmek, toplu taşıma olanaklarını, altyapı kalitesini, kamusal mekânların niteliklerini, iş olanaklarını geliştirmek gibi gerçek sorunları olan ve bu anlamda büyük kamusal proje ve yatırımlara gereksinim duyan bu alanlara, yatırımcılar ve profesyoneller çoğu zaman, beyaz bir sayfa gözüyle bakar; fiziksel ve sosyal yapısı tamamen

değişecek, sakinleri de kentin hızla gelişen çeperlerine yerleştirilecek potansiyel alanlar olarak görürler.

“Kamu yararı” kavrayışı da bu bağlamda yerinden edilen kavramlardan biridir. Çünkü yaşanan tüm bu kentsel yenileme / dönüşüm uygulamaları, İstanbul’u sonunda herkesin kârlı çıkacağı varsayılan bir Küresel Kent haline getirecek dönüşümleri sağlamak amacıyla *kamu yararına* dayandırılmaktaysa da, gerçekte söz konusu olan, dünyadaki pek çok örnekte de görüldüğü gibi, kentsel rantları arttırma ve mülkiyetin el değiştirmesi sürecidir³². Bir yandan uluslararası sermayeyi kente çekecek yatırımlar ve farklı gelir grupları için konut ve yaşam alanı çeşitliliği sunan planlı konut alanları yaratmak amacıyla kentin çeperini büyük ölçekli projeler için imara açmak; diğer yandan da, tarihi kent dokusunu (büyük ölçüde kültür ve turizme hizmet edecek biçimde) yaşama dahil etmek ve çökmeye terk edilmiş, bakımsız kalmış alanları yeniden kazanmak türü söylemler bu rant arayışını meşrulaştırmaya çalışır. Oysaki bu birikim modelinin rasyonalitesi, doğal olarak, belirli bir kentsel alanı ya da mekânı üst-gelir gruplarına açmaya dayanmaktadır ve çoğu örnekte ortaya çıkan, güvenli ve kentin yoksulluğunun dışlanabildiği ve görünmez kılındığı adaların yaratılmasıdır (Türkün ve Kurtuluş, 2005). Bu noktada, elde edilen rantın ne kadarının toplumun gereksinimlerine döndüğü de kuşkuludur ve

³² “Kamuoyuna Duyuru ve Davet: ICOMOS Türkiye Milli Komitesi Yönetim Kurulu, İstanbul’un tarihi bölgelerinde sürdürülmekte olan yenileme projeleri hakkında taşıdığı endişeleri kamuoyu ile paylaşmakta ve kente karşı duyarlı olan tüm kesimleri bu konuda ortak bir eyleme geçmeye davet etmektedir.

05.07.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5366 sayılı Kanun (kısaca Yenileme Yasası) kapsamında İstanbul Yenileme Alanları KTVKK tarafından bugüne kadar üç tarihi bölgede[1] yenileme avan projesi onaylanmıştır:

- Neslişah ve Hatice Sultan (Sulukule) Yenileme Avan Projesi
- Tarlabası’nda 9 ada için hazırlanan yenileme avan projeleri
- Fener ve Balat’ta 19 ada için hazırlanan yenileme avan projeleri

Her üç projede de ortak anlayış, kamu kesiminin kent merkezlerindeki değer artışından maksimum düzeyde yararlanmak isteyen büyük ölçekli yatırımcıların, bu taleplerini kentlerin tarihi dokularında yaşanmakta olan sorunların çözümünde tek çare olarak görmeleridir.

Bu anlayış iki yönlü tehdit oluşturmaktadır:

- Özgünlüğünü, plan şemalarını ve cephe düzenlerini hala koruyan sivil mimarlık örneklerine çağdaş koruma yaklaşımları dışında müdahalelerde bulunulması;
- Bu semtlerde yaşayan ev sahibi ve kiracıların çağdaş mahalle yenilemesi anlayışı dışındaki yaklaşımlarla sosyo-ekonomik yapıları hiç dikkate alınmadan, bilgileri dışında geliştirilen kararlarla yerlerinden edilmeleri:

Tarihi miras ve toplumsal yapı açısından kabul edilemez olan bu anlayış karşısında ICOMOS Türkiye Milli Komitesi Yönetim Kurulu, konuyu acilen tekrar değerlendirmeleri için Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Fatih ve Beyoğlu ilçe belediyelerinin dikkatine sunmaktadır.

Bu konuda kamu kesimi gerekli hassasiyeti göstermediği takdirde Sulukule’deki gibi Fener-Balat-Ayvansaray ve Tarlabası’ndaki tarihi yapılar da dünyanın gözü önünde yıkılarak yok olacaktır. Burada kamu kesimini harekete geçirecek olan sivil gruplara büyük görevler düşmektedir. Semt halkları dernekler kurarak bu yıkımların karşısında durmaya çabalarken, konuyla ilgili tüm kesimler bu çabalara destek olmak zorundadır. ICOMOS da tarihi misyonundan yola çıkarak bu yazısıyla kamuoyuna açık bir davet gerçekleştirmektedir.

Bilgilerinize sunulur.

(1) Yenileme alanı olarak ilan edilen Süleymaniye’de ise süreç Koruma Amaçlı İmar Planı kararları kapsamında tek yapı ölçeğinde (rölöve, restorasyon, rekonstrüksiyon ve yeni yapı) hazırlanan projelerle sürdürülmektedir.” tarih: 08. Aralık 2009, kaynak: <<http://www.febayder.com/en/node/74>>

verilen kentsel kararların daha çok yukarıdan ya da elit karar üretme ve uygulama süreçleriyle gerçekleştiğini görmek, “kamu yararı” savlarını ve aslında daha önemlisi kavramın anlamını oldukça tartışmalı, muğlak ve çoğu zaman da geçersiz hale getirir. Bu durumun örnekleri, neoliberal politikaların ve ilişkili kentleşme süreçlerinin her türlü ‘eşitlik’ söylemini geride bırakarak ürettiği ekonomik, kültürel ve sosyal uçurumların kentteki farklı dışavurumları olarak karşımıza çıkar: kentin tarihi ve merkezi mekânlarının işlev ve donatılarının değişmesi ve kimi zaman yumuşak, çoğu zaman da dramatik süreçlerle el değiştirmesi olarak mutenalaştırma³³ (*gentrification*); kentin en önemli dinamiklerinden ve en önemli sosyoekonomik kaynaklarından olan hafif sanayi ve küçük çaplı üretim atölyelerinin yerinden edilmesi ve kent dışına taşınması; yenileme/dönüşüm/güzelleştirme projeleri kapsamında yıkılan mahalle sakinlerinin yerleştirildiği yüksek katlı, iş olanakları ve sosyal donatılardan uzakta, kente erişilebilirliğin çok sorunlu olduğu, düşük mekânsal kaliteli toplu konutlardan oluşan yeni mahalleler³⁴ gibi... Aslında kent ve kentli

³³ Özellikle 80’li yılların başından itibaren İstanbul ile ilgili tartışmalarda yer kaplamaya başlayan “mutenalaştırma (*gentrification*)” kavramının kentteki görünümlerine örnek olarak, Kuzguncuk, Arnavutköy, Cihangir, Galata gibi semtlerde gerçekleşen yumuşak, kendiliğinden ve sonrasında 2000’li yıllardan itibaren hız kazanan, dramatik ve yukarıdan (kamu ya da özel sektör eliyle) verilen kararlar (örneğin bu tür dönüşüm projelerinin önünü açan 5366 Sayılı, Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, koruma ve planlamanın yerine bina ölçeğinde yenileme ve kamulaştırmayı öne çıkarıyor; SIT alanlarında noktasal müdahalelerin önünü açıyor; uzlaşma sağlanamazsa bile kamulaştırma yapılması için yetki veriyor) doğrultusunda Fener, Balat, Beyoğlu, Tartabaşı gibi semtlerde gerçekleşen mutenalaştırma süreçleri verilebilir.

³⁴ Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği İstanbul İl Koordinasyon Kurulu’nun, Küçükçekmece Ayazma - Tepeüstü Mevkileri Kentsel Dönüşüm Projesi üzerine yayınladığı basın duyurusu:

(...) Bu dönüşüm sürecinde sadece bu güne değin işgücü ya da oy deposu olarak kullanılan emekçilere yer yok çünkü artık İstanbul’da üretime dayalı bir iş yok. Artık kentler bir tüketim nesnesi ve bu kentte satın alma kabiliyetimiz kadar hak sahibiyiz. Artık kentler gibi barınma ve yaşam hakkı da satın alınmak zorunda. İşte bu alışveriş durumunun adına ‘Kentsel Dönüşüm’ deniliyor. Üretime dayalı bir kalkınma yerine inşaat ve hizmet sektörüne bağlı bir büyümeyi öngören ekonomik bir program çerçevesinde, kent toprakları üzerinden yapılan ticareti meşrulaştırmak ve para edecek kamu alanlarını boşaltıp kredi kullanmaya uygun müşterilere satabilmek içinde yıllardır yapılan bütün uyarılara karşı unutulmuş ‘planlı kentleşme ve konut üretimi’ her dönüşüm projesinin giriş tümcesi oluveriyor. İstanbul başta olmak üzere büyük kentlerimizin rantı yükselen ya da üretilen ayrıcalıklı projeler sayesinde yükseltilecek yerlerinde; iktidar, kamu yararı doğrultusunda çalışması gereken ancak değiştirilen yasalar sayesinde ‘bezirgân’ mantığı ile çalışan yerel yönetimler ve Toplu Konut İdaresi (TOKİ), Bimtaş, Kiptaş ve yandaş inşaat şirketleri tarafından hummalı biçimde sürdürülen kentsel dönüşüm ve plansız programsız konut projeleri; kenti gecekonduculardan temizlemek, deprem riskini ortadan kaldırmak bahanesi ile uygulanıyor ve böylelikle toplumdan onay bekleniyor. Ve bu uygulamaları toplum vicdanını da aklamak adına, yoksul ve yoksun yurttaşlarımızın büyük bir kısmının düşük kira bedelleri nedeni ile yaşadığı alanlar ‘sosyal çöküntü’ alanları, yurttaşlarımız ise ‘sakıncalı’ ilan ediliyor. İşte (...) Küçükçekmece Ayazma - Tepeüstü Mevkileri Kentsel Dönüşüm Projesi kapsamında inşa edilen ‘Bezirganbahçe Konutları’: Protokolün imzalanmasından tam üç yıl sonra anahtarlarını alırken büyük bir coşku ile belediye başkanlarına hayır duaları ederek Ayazma’dan göçüp Bezirganbahçe’ye yeni yerleşmiş olan ve taksitlerini ödeyemeyen, imzalamış oldukları sözleşme doğrultusunda yeni yerleşmiş oldukları dairelerden hemen ayrılmak zorunda kalacak 123 aile... Ve gazetelerin ilan sayfalarında Bezirganbahçe’deki konut hakkını aylık 500 YTL’ye devretmek isteyen yüzlerce ailenin ilanları. Bir yandan da bir başka kentsel dönüşüm var Küçükçekmece sahilinde: Dubai şeyhlerine pazarlanacak dünyanın en özel kumul alanında yetmiş katlı yedi yıldızlı oteller, Sinpaş tarafından Hitlerin mimarının oğluna ismarlanmış yalılar, villalar, alışveriş merkezleri... (...) Çok geç olmadan tekrar hatırlatıyoruz. Sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşama ve barınma hakkı temel bir insanlık hakkıdır. Bu temel hakkın yurttaşlar arasında ayırım yapmadan eşit ve adil bir biçimde kullanımının sağlanması ve bu hususta

hakları, herkesin kentin olanaklarından eşit bir biçimde faydalanması ya da farklı gelir gruplarından insanlar arasındaki fırsat eşitliği gibi düşünceler bağlamında bakıldığında süregidebilirliği çok şüpheli (Şekil 4.17); belli bir üst sosyoekonomik sınıfın kentin hizmet ve olanaklarından faydalanması bağlamında bakılırsa son derece başarılı olan bu modelin geleceğinin olumlu olacağını düşünmek çok zor.

Şekil 4.17: Ağırlıklı ortanın altı ve düşük gelir gruplarına yönelik inşa edilen TOKİ Kayabaşı konutlarından görünüş, İstanbul, 2010 (fotoğraf: Ö. Berber).

Tezin ilk bölümünde, yaşamın fiziksel ve zihinsel kuruluşlarında, mekânsallıklarında, ilişkiselliklerinde *açıklık rejimleri* yeterince üretilemiyorsa, metropol çokluğunun potansiyeli olan 'üretken mekân'ın, çok kolay yabancı düşmanlığının, kıskançlığın, vurdumduymazlığın, paniğin, şiddetin mekânına da dönüşebileceği üzerinde durulmuştu. *Eşitlik* düşüncesinin bulunmadığı bir ortamda *açıklıktan* söz etmek de (*kurtarılmış* mekânların ötesinde) mümkün olamayacağına göre, Balanlı (2009) ile yaptığı söyleşide Cabannes'in belirttiği gibi, bugün "kâr odaklı değil, insan odaklı bir kente doğru yönelmek" ve bu yönelişin pratikteki stratejilerini en önemli araştırma alanlarından biri olarak ortaya koymak gerekiyor.

4.4. Bauman (2006), "Küreselleşmenin aynı anda bir yerelleşmeyi de talep ederek kendini gerçekleştirebilmesi onun en büyük çelişkilerinden biridir" der. Oysaki, küreselleşmiş bir dünyada yerel kalmak, toplumsal sefaletin ve alçalmanın bir göstergesidir. Zamansal-mekânsal mesafelerin teknoloji aracılığıyla sınırlanması, sermayenin her zamankinden daha çok artmış olan hareket yeteneği, vb. insanlık durumunu homojenleştirmekten çok kutuplaştırma eğilimindedir ona göre. Bazılarına göre bu yeni ortam, yeni anlamlar yaratma özgürlüğünün habercisiyken, ötekiler için, kendilerine atfedilecek anlamsızlığa işaret eder. Dahası, *Gösteri*'nin yoğunluğu her geçen gün artan üretim mekanizmaları karşısında, yerel birimler anlam yaratma ya da anlam müzakere etme kapasitelerini kaybetmekte (*dışarıda kalmakta*), kendi

gereken hizmetlerin yerine getirilmesi devletin ve idarelerin anayasal görevidir. (...) Kamuoyuna saygı ile duyurulur." tarih: 16 Temmuz 2007, kaynak <<http://www.arkitera.com>>

denetimleri dışındaki anlam verme ve yorumlama eylemlerine giderek daha fazla bağımlı hale gelmektedirler. Bu durum, aslında tüm bu çelişki ve karışıklıkların yakın biraradalığının üretebileceği birtakım potansiyellerin de ortaya çıkma olasılığını zorlaştırmaktadır: Yeni türde politikaların, kimliklerin, toplumların ve ulus-ötesi ilişkileri de kapsayan yeni türde bağlılık ve ilişkilerin formasyonunu.³⁵

4.5. Ekonomik, politik ve sosyal anlamda oldukça kritik öneme sahip durumlara işaret eden bu küreselleşme / yerelleşme ikilemi kültürel alana taşındığında ise işler biraz değişir. Bu anlamda pek çok değerlendirmede sorun, küreselin homojenlik, birörneklik ve aynılaşıma talep ettiği (tezin “Küresel Kültür Endüstrisi ve Metropol Kültürü” başlıklı bölümünde de üzerinde durulduğu gibi), oysa yerelin heterojenliği ve farklılığı koruduğu varsayımına dayanır: Yerel farklılıklar doğaldır, orijinlerinden kuşku duyulmaz ve küreselleşmenin baskı ve tecavüzlerine karşı savunulmalı ve korunmalıdır. Bu türden görüşler kolaylıkla toplumsal ilişkileri ve kimlikleri sabitleyen, romantikleştiren bir tavra dönüşebilir ve daha önemlisi modern insanın en büyük kazanımı olan, aklını, vicdanını ve her türlü üretimini önceleyen bağlardan bağımsızlaşmasını tehdit etme noktasına ulaşabilir. Oysaki, önemli olan *yerelliğin üretimidir*. Yerelliğin farklılıkları ne önceden vardır ne de doğaldır; aksine belli bir üretim rejiminin sonuçlarıdır:

“Bu düşünce, küreselleşmeyi anlamaya çalışırken ortaya çıkan pek çok kafa karışıklığı ve yanlış yönelmenin temelinde yatan yerel ve küresel karşıtlığına götürür bizi. Ben, yerelin bir şekilde verili, sabit bir şey olduğu yollu düşünceyi yerinden etmek ve her çeşit yerel formun öncelikle araçlar, amaçlar, vizyonlar ve tasarımlar gerektirdiği olgusuna dikkat çekmek istiyorum. Yerel olan, başka her şey olduğu kadar bir süreç ve tasarımdır da.” (Appadurai, 2002, s.33)

der Appadurai. Bu üretim süreci içinde en önemli kavram ise “hayalgücü”dür ona göre:

“Hayalgücü, bir çeşit bireysel yetenek olmaktan daha fazla ve bir çeşit hakikatten kaçma mekanizması olmaktan daha başka bir şeydir. Gerçekte, çok çeşitli olanak ufukları yaratan, hakikatin dönüşümü ile ilgili kolektif bir araçtır. Yerelliğin üretimi, maddi bir yapılanma olduğu kadar hayalgücüyle de ilişkilidir.” (Appadurai, 2002, s.45)

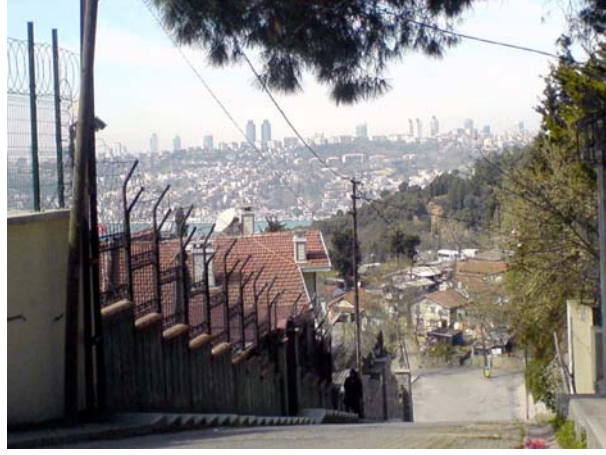
Daha önce de vurgulandığı üzere, *Gösteri*’nin dünyası, bundan kaçınmak istediği durumlarda bile sahip olduğu çelişkili ve karmaşık doğası gereği, çok çeşitli olanak ufukları yaratma ortamını da üretmektedir. Bu noktada ise asıl soru şudur: En yoksullar bile bu sürece katılma yetkisi ve yeteneğine sahip olabilir mi? Bu sorunun farkında olan sosyal, kültürel ve çevresel politikalar nasıl üretilebilir?

4.6. *Gösteri*’nin içinde olanlarla, dışında kalanlar arasındaki mekânsal yakınlığın üretici değil yıkıcı bir olgu olarak kavranışı, metropol içinde yeni tür mekânsal

³⁵ Henüz yoğunlukları, görünürlükleri ve etki alanları çok geniş olmamakla birlikte bu türden biraraya gelişlerin oluşmaya başlaması “*Gösteri*’nin kontrolünü ele geçirmek”le ilişkili olarak olumlu kapılar açmaya başlamıştır. Bugün, uluslararası ilişkileri de olan İstanbul Mahalle Dernekleri Platformu, Sulukule Platformu, Direnistanbul gibi pek çok oluşum gelişme sürecindedir.

sınırların oluşmasına yol açar. Bunlar bazı durumlarda gerçek nedenlere dayanırken, çoğu zaman da büyük “paranoya inşası”nın (Flusty, 1997) sonucudurlar. Bir zamanlar kentin etrafını kuşatan duvarlar artık kenti çok farklı yönlerde, boydan boya içeriden bölmektedir (Şekil 4.18, Şekil 4.19).

Paket’in çeşitli uygulamalarında ve daha çok mimarlık ve planlama açılarından yeni bir konvansiyon olarak karşımıza çıkan bu sınırların varlığı genel olarak bütünüyle tartışma dışıdır.

Şekil 4.18: Çengelköy, İstanbul, 2010 (fotoğraf: Ö Berber).

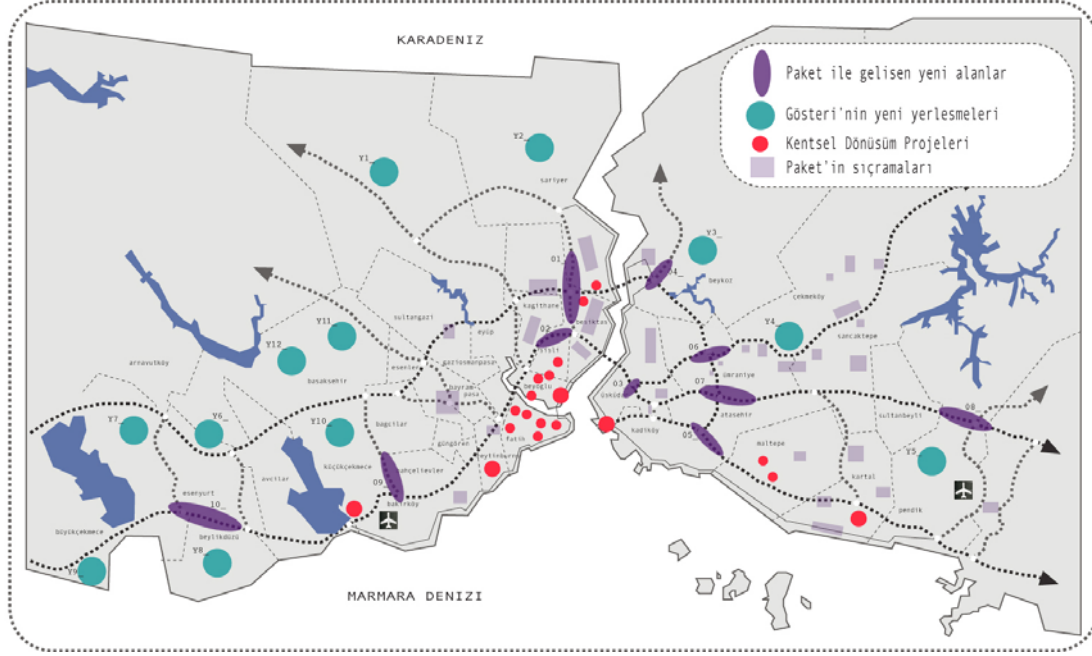

Şekil 4.19: Başakşehir, İstanbul, 2010 (fotoğraf: Ö. Berber).

4.3 İstanbul Dönüşüm Haritası

Yukarıda açılımı yapılan model bağlamında, bu süreçlerin İstanbul kenti içindeki mekânsal karşılıklarını nasıl bulduklarını ve ağırlıklarını deşifre etmek amacıyla bir İstanbul Dönüşüm Haritası (Şekil 4.20) hazırlanmıştır. ‘*Paket* ile gelişen yeni alanlar’, ‘*Paket*’in sıçramaları’, ‘*Gösteri*’nin yeni yerleşmeleri’ ve ‘Kentsel Dönüşüm Projeleri’ kategorileri haritanın ana başlıklarını oluşturur. Bu haritaya, aslında

süregiden dinamik bir sürece ait bir anın (*haritaya son verinin işlenme tarihi: Ekim 2010*) kaydı olarak bakılmakta ve bu kayıt değerlendirilerek sürecin geleceğine yönelik spekülasyonlar yapılmaktadır.

Şekil 4.20: İstanbul Dönüşüm Haritası

'Paket ile yeni gelişen alanlar', küresel ilişkilere eklemlenme çabası ve neoliberal kentsel politikaların kabulü süreciyle beraber kentin içine girdiği yeni evreyle ilişkili olarak, bu sürecin egemen yapılanma mantığı olan *Paket*'in çeşitli uygulamalarıyla gelişen alanlardır. Daha önce *Paket* başlığı altında da tarif edildiği gibi, temel olarak, 'alışveriş merkezi + iş merkezi + güvenli konut + otoyol/metro' birimlerinin farklı kompozisyonlarla biraraya gelmesiyle oluşur. Ana bileşenleri oluşturan programlar, kimi zaman, alışveriş merkezi ve iş merkezinin farklı varyasyonları olarak otel, eğitim kurumu, hastane, eğlence merkezi, tema park gibi programların eklenmesiyle çeşitlenebilir.

Haritaya genel bir bakış bu alanların gelişim mantığıyla ilgili temel (ve aslında gelişme mantıkları bağlamında son derece doğal) durumları açığa çıkarmaktadır: Hepsi kentteki hareketi organize eden ana arterler olan E5 ve TEM otoyolları ya da bunlar arasındaki bağlantı yolları boyunca gelişmiştir. Kent merkezinin sınırlarını, otoyol kesişimlerini baz alarak tamamen kuşatma sürecini tamamlamış ve doğu-batı ekseninde çevreye (*periphery*) yayılmaya ve alt merkezler oluşturmaya başlamışlardır. Genel olarak bu yeni evrede, İstanbul'un bir sanayi kenti olmaktan bir finans kenti olmaya geçiş süreciyle ilişkili olarak kenti terk eden sanayi alanları en önemli arazi kaynaklarıdır. Bu alanlar arasında kentin en belirgin ve karakteristik

gelişmeyi gösteren bölgesi, yukarıdaki haritadaki kodlamalarıyla, 01_ Zincirlikuyu-Levent-Maslak ve 02_ Zincirlikuyu-Mecidiyeköy aksları boyunca uzanır (Şekil 4.21).

Şekil 4.21: “Maslak şantiyesi...”, İstanbul, 2006 (fotoğraf: O. Meriç), (Meriç, 2009).

Kentin yeni Merkezi İş Alanı olarak görülen bu bölgede pek çok banka ya da şirketin genel merkezi, ofisler, oteller, çoğunluğu üst-gelir grubuna hizmet eden alışveriş merkezi ve güvenli konutlar bulunur. Birinci ve ikinci Boğaz Köprüleri arasında, E5 ve TEM otoyollarını birleştiren Büyükdere Caddesi boyunca ve metro hattının tam üzerinde bulunması nedeniyle gerçekten de kentin tam merkezindedir. Bölgede çok yoğun olan yapılaşmada, gökdelenler ve karma kullanımlı (alışveriş merkezi + konut + ofis) yüksek katlı yapı kompleksleri baskındır.

Paket’in kent merkezindeki gelişiminin bir diğer örneği de 03_ Altunizade bölgesidir. Daha az yoğun bir yapılaşmaya sahip olan bu bölgede de şirket genel merkezleri, ofisler, alışveriş merkezleri ve villa tipi ya da çok katlı yapı tiplerinden oluşan güvenli konut siteleri bulunur.

04_ Kavacık, 05_ Kozyatağı, 06_ Ümraniye ve 07_ Ataşehir bölgelerindeki gelişmeler ise kentin Asya yakası için merkezin sınırlarında, yine E5, TEM ve bağlantı yolları boyunca konumlanır ve aynı izler boyunca özellikle doğuya doğru olan benzer oluşumların önünü açarlar.

Kavacık’ta iş merkezi; Kozyatağı’nda alışveriş ve iş merkezi; Ümraniye’de alışveriş merkezi ve güvenli konut; Ataşehir’de ise iş merkezi, alışveriş merkezi, güvenli konut, otel ve karma kullanımlar, bu bölgelerin baskın programlarını oluşturur. E5 ve TEM boyunca aralıklı ve parçalı olarak yayılmaya devam eden benzer oluşumlar, yakın zamanda Sabiha Gökçen Havaalanı’nın devreye girmesiyle birlikte 08_ Kurtköy bölgesinde, ağırlıklı iş merkezi, alışveriş merkezi, otel ve konut programlarıyla yeni bir odak oluşturmuşlardır.

Benzer biçimde kentin Avrupa yakasında da Atatürk Havaalanı'nın varlığı 09_ Bakırköy-Bahçelievler-Bağcılar arasında uzanan E5 ve TEM arasındaki bağlantı yolu boyunca özellikle iş merkezi, otel, fuar ve kongre merkezi gibi programları içeren yapılanma ve dönüşüm alanını kurmuştur. Avrupa yakasında TEM otoyolu çevresi hala sanayi ağırlığını korumaya devam eder ve ağırlıkla dönüşüm haritasının bir diğer kategorisi olan 'Gösteri'nin yeni yerleşimleri'nin yoğunlaştığı bölge olurken; E5 çevresinde, batıya doğru benzer gelişmeler sıçramakta ve özellikle 10_ Beylikdüzü bölgesinde yine iş merkezi, alışveriş merkezi, tema park, otel, fuar ve sergi alanı ve güvenli konut sitesi programlarıyla bir odak daha oluşmaktadır.

Paket ile gelişen yeni alanlar, yabancı yatırımcılar için çekici olan, GYO'ların büyük ve çok ortaklı yatırımlarının bulunduğu, birbiri ardına '*en büyük*', '*en yüksek*', '*en ...*' projelerin pazara çıktığı, arazi ve metrekare değerlerinin çok yüksek olduğu, en çok para harcanan, en çok kazandıran ve kenti küresel pazara dahil eden alanlardır. Özellikle bugünün ekonomisinin fabrikaları olan alışveriş merkezleri ve yeni seçkinleri –ve kentin yeni seçkinleri olmak isteyenleri- barındıran konut alanları aracılığıyla kentin gündeliğine açılırlar.

'*Paket*'in sıçramaları'nın da ana elemanları alışveriş merkezi ve güvenli konuttur. Sıçramalar, kent dokusu içine tekil olarak yerleşirler. Haritada, söz konusu sıçramaların sayısının yoğunlaştığı, dokunun genel karakterini etkilemeye başladığı yerler ve kimi zaman da ölçeği çok büyük olan tekil sıçrama bölgeleri gösterilmiştir.

'Gösteri'nin yeni yerleşmeleri', haritadaki kodlamalarıyla Y1_ Göktürk, Y2_ Zekeriyaköy, Y3_ Beykoz, Y4_ Çekmeköy, Y5_ Kurtköy, Y6_ Bahçeşehir, Y7_ Alkent, Y8_ Beylikdüzü, Y9_ Mimar Sinan, Y10_ Halkalı, Y11_ Başakşehir ve Y12_ Kayabaşı kentin çeperlerinde, *Paket* ile gelişen yeni alanlara otoyol bağlantılarıyla bağlı ve İstanbul'un yeni sınırlarını kurarak yerleşen; nitelikleri, fiyatları ve sundukları hizmetlerle farklılaşıyor olsalar da ilginç biçimde, yüksek standartlaşma, ortaklaşan davranış ve beklentiler, mekânsal kalıplar ve kentin zorlukları ve karmaşasından uzak olma söyleminin baskınlığı gibi pek çok ortak özelliği barındıran, belli bir yoğunluğa sahip konut ağırlıklı yerleşmelerdir. Hangi gelir sınıfına yönelik inşa edildikleri aralarındaki en önemli farklılaşma noktasını oluşturur.

Bu durumla doğrudan ilişkili olarak da, çevreleri ile olan ilişkileri, yani güvenlik ve çevrelerini denetleme düzeyleri ve yapılarda kullanılan malzemelerin kaliteleri belirlenir. Sarıyer sırtlarıyla beraber Zekeriyaköy'de ya da Çekmeköy, Kurtköy gibi yerleşmelerin bir kısmında doğa içinde gevşek düzende yayılmış, bağımsız, üst gelir

grubuna yönelik villa tipi konutlardan oluşan, etrafı duvarlarla çevrili düşük yoğunluklu siteler bir modeli oluştururken, aynı modelin çok daha fazla yoğunlukla uygulandığı Göktürk³⁶, Beykoz (Şekil 4.22), Alkent (Şekil 4.23) gibi yerleşmeler ölçeklerinin büyüklüğü ve yoğunluklarıyla kent içinde küçük güvenli kentlere dönüşürler. Sınırları içinde bulunan alışveriş merkezleri, süpermarketler, yeme-içme ve spor mekânları, (çoğunlukla özel) hastane ve okullarıyla, en tartışmalı konunun kapıların dışarıdan girişlere ne kadar açık olacağı olan³⁷ kent içinde küçük güvenli kentlerdir.

Şekil 4.22: Beykoz Konakları, İstanbul, 2009 (fotoğraf: Ö. Berber).

Şekil 4.23: Alkent, Büyükçekmece, İstanbul, 2003 (fotoğraf: O. Meriç), (Meriç, 2009).

Çok geniş bir alana yayılan ve tipik uydu kentler olarak gelişen Bahçeşehir, Başakşehir, Halkalı, Mimar Sinan, Beylikdüzü ve Çekmeköy gibi yerleşmeler,

³⁶ Bu alanda yapılmış ayrıntılı bir araştırma için bkz. Candan, Bartu, A. ve Kolluoğlu, B. (2008), "Emerging Spaces of Neoliberalism: A gated town and a public housing project in İstanbul": "Aslında bu tarz bölgeleri 'güvenlikli kentler' olarak tanımlamak daha doğru olabilir, çünkü örneğin Göktürk'te, 40 kadar ayrı yerleşke içinde yaklaşık 5000 konut birimi, 3'ü özel olmak üzere 5 okul, 3'ü özel olmak üzere 4 hastane, 4 alışveriş merkezi, 6 süpermarket, 25 restoran ve kafeterya bulunur..."

³⁷ Güvenlikli konut siteleri içinde geçen yaşama ilişkin detaylı bilgi için bkz. Kurtuluş 'un (2005a, 2005b) incelemeleri.

kimileri daha üst, kimileri ise orta ve orta-üst gelir sınıflarına yönelik olmakla birlikte, çok geniş bir alana yayılıp çok büyük bir nüfusa sahip oldukları için daha fazla sosyal çeşitlilik içerirler. Ağırlıklı çok katlı yapılardan oluşurlar ve kentin her iki yakasında da TEM ve E5 boyunca doğuya ve batıya doğru yayılarak hiç bitmeyecekmiş izlenimi veren, belli bir mesafeden bakınca hepsi birbirine benzer konut peyzajlarını üretirler (Şekil 4.24, Şekil 4.25).

Şekil 4.24: Bahçeşehir, İstanbul, 2010 (fotoğraf: Ö. Berber).

Şekil 4.25: Avrupa Konutları ve Başakşehir, İstanbul, 2010 (fotoğraf: Ö. Berber).

‘Kentsel Dönüşüm Projeleri’ ise, *Paket*’in kent merkezinde kendine yer edinme çabasının sonucudurlar. Kentte her gün yeni bir Kentsel Dönüşüm Projesi gündeme gelir. Haritada konumları işaretlenmiş olanlar, üzerlerinde yoğun tartışmaların yaşandığı, farklı nedenlerle kent gündeminde öne çıkan ve şu an her biri sürecinin farklı bir aşamasında bulunan Tarlabası, Kongre Vadisi, Talimhane, Fener-Balat, Ayvansaray, Sulukule, Süleymaniye, Gedikpaşa, Haliç Tersaneleri, Galataport, Haydarpasha, Zeytinburnu, Küçükçekmece, Kartal, Başibüyük, Gülsu, Armutlu, Karanfilköy kentsel dönüşüm projeleridir.

Haritaya yukarıdan bir bakış, özellikle kent merkezindeki kentsel dönüşüme yönelik baskının ya da diğer bir deyişle *Paket*’in merkezde de kendine yer edinme, bu yolla

mülkiyetin el değıştirmesi ve bir 'vitrin' olarak kavranan kent merkezinin çer-çöp ya da 'öteki' olarak görülen her durumdan arındırılması çabalarının nasıl da yoğunlaşmış olduğunu gösterir. Özellikle Galataport, Haydarpaşa, Zeytinburnu ve Küçükçekmece kentsel dönüşüm tasarılarında öne çıkan bir başka etmen de, kent merkezinde, kent markalama, pazarlama ve kente yabancı yatırımcıları çekme süreçleri için çok etkili olan "mega-projeler"in uygulanabilmesi için alan üretme çabaları olarak karşımıza çıkar.

4.4 Bölüm Sonucu: Olasılıklara Dair

Bölüm boyunca dünyadaki gelişmelerle de paralel olarak İstanbul'un 1980'lerden sonra girdiği yeni evrenin, yani kentin küresel ilişkilere eklemlenme ve neoliberal kentsel politikaları kabul ve meşrulaştırma sürecinin nasıl mekânsal dönüşümler ürettiği üzerinde durulmuştur. Kentte olup biten, onu dönüştüren pek çok tekil olay / durum / yapılanmanın nasıl birbirleriyle ilişkili, bütünsel ve tüm yaşamımızı kuşatma eğilimindeki bir dönüşüm tasarısı / sürecinin parçası oldukları ve birbirlerini nasıl ürettikleri de "Paket", "Gösteri", "Büyük ve boş" ve "Gösteri'nin dışında kalmak" eksenleriyle tarif edilen "Dönüşüm Dinamikleri Modellemesi" aracılığıyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Bu sürece farklı ölçeklerden bakılabilir. Örneğin yukarıdaki İstanbul Dönüşüm Haritası'nın ölçeğinden yani, yukarıdan ve genelleştirici bir bakış bize bu sürecin büyük bir doğal afet ya da dünya ekonomisindeki büyük bir kriz gibi felaket senaryoları düşünölmeyecek olursa, kent üzerindeki baskısını ve uygulama yoğunluğunu arttırarak süreceğini göstermektedir. Bu bağlamda, 'Paket' ile yapılan yeni alanlar'ın yakın gelecekteki gelişimlerinin, kentin her iki yakasında da TEM ve E5 boyunca var olan sıçramalarının arasını doldurarak (hatta çok yakın zamanda güzergâhı açıklanan yeni çevreyolu ve üçüncü köprüyle beraber kuzey yönünde de yayılarak) ve kent merkezinde de yoğunluklarını arttırarak gelişmeye devam edeceklerini öngörmek mümkün. Kent çeperlerine dağılmış olan (ve artık niceliksel olarak belli bir doygunluğa ulaşmış olmaları nedeniyle ağırlıkla orta gelir düzeyine yönelik olarak çoğalacak) *Gösteri*'nin yeni yerleşmelerinin de. Bu durum bir yandan kent merkezindeki yoğun nüfus baskısını hafifletecek, ama diğer yandan da ağırlıkla iş, turizm, kültür endüstrisi ve üst gelir gruplarına yönelik konut programlarına yönelecek yeni kentsel dönüşüm projelerinin önünü açacak. Bu sürecin ne kadar süreceği ise küresel ölçekteki ekonomik, politik ve sosyal gelişmelerle birlikte, belki de onlardan daha önemli olarak, yerel ölçekte karşı

karşıya kalacağı politik, sosyal ve kültürel katılım ya da direnişin niteliği ve yoğunluğuyla ilişkili olarak belirlenecek.

Bir diğer bakış ölçeği olarak da insan ölçeğini, yani aşağıdan, yakından, özelleştirici bir tavrı odağa almak ise bizi kentin gündelik sosyo-mekânsal pratiklerinin içine çeker. Mekân bu ölçekte deneyimlenir; hayaller kurulur; mücadele edilir; insanlar bu ölçekte yerleşir. Otoban kenarlarında piknik yapılır; kimilerine heyecan kimilerine kaygı veren gökdelenler, kentin karşı yakasından bu ölçekte seyredilir. Buradan bakılınca İstanbul katman katmandır. *Paket*'in 'tabula rasa'ları üzerinde yükselen *düzgün* yapılarında yaşayanlarla, "kentleşmedeki işbirliği, ödünç alma-verme, kolektif yaratıcılık, yüzyüze ilişki, mekân duyarlılığı gibi göndermeleriyle, çarpıklığın olumsuzluğuna karşı el yapımı kentleri, yani kentin içinden doğan dinamikleri yüceltenler" (Açıkkol, 2009) yanyana yaşarlar. Yücel (2009),

"Farklılıkların bir arada yaşandığı İstanbul birbirine bazen değen, bazen ayrışan yağ lekelerinden oluşur. (...) Yirminci yüzyılın metropolü, metropol olmanın gereği ile zaten bir kopmalar ve farklılaşmalar mekânıdır. İstanbul'u başka Batı metropollerine göre özgün kılan şey bu kopuşlar değil, sınırların belirsizliği ve kimi zaman aynı mekânda karşılaşılan iç içe geçiş biçimidir. (...) İstanbul'un gücü işte tam bu ikilemli ara kesitte, meşru olanla olmayanın, globaliteyle marjinalliğin, kapitalist mekanizmalarla yoksulluğun birbirine dokunduğu arayüzlerdedir. İtişen aidiyetler bu kaotik varoluş içinde kendilerine mekân, meşruiyet ve gelecek edinmeye çalışır. Çarşı, pazaryeri, pasaj, mağaza ve *mall* aynı anda yaşanır. İstanbul çoklu yaşamların ve çoklu okumaların mekânı ve metnidir, çekim gücünü ve çekiciliğini buradan alır. Bu ona erteleme, yani gelecek, yani heyecan ve umut potansiyeli verir." (Yücel, 2009, s.81-85)

der. Sennet (2009) ise, İstanbul'u, yine bu ölçekten bakarak "eklem kent" olarak tanımlar. Yolların kesişim noktası olan kent her zaman ticari etkinliğinin kuvvetiyle, iş ve fırsat tanıyabileceğinden çok daha fazla insanı kendisine çekmiştir. Bu nedenle, iktidar tarafından denetlenmeyen, gayri-resmi bir biçimde kurulmuş sosyalleşme amaçlı kamusal alanlar, bir otoparka kurulmuş kahvehane ya da rıhtımın ötesindeki bir pazar tezgâhı... büyük önem taşırlar: insanların iş ve imkan bulma, kente eklemleme fırsatlarıdır. Bu ölçekte bireysel –ya da kolektif- ütopya, kentin olabildiğince farklı halleri ve biçimleriyle yanyana, üstüste varlıklarını devam ettiren heterotopik mekânlarında kurulur.

Dolayısıyla (ve *elbette ki*), İstanbul salt *Paket* ve *Gösteri* işbirliğiyle yapılan yeni kent mekânlarından ibaret değildir. Öte yandan, yukarıda Dönüşüm Dinamikleri Modellemesi aracılığıyla tartışıldığı üzere, bu model bugün kentin egemen yapılanma ve anlam üretme modeli olarak karşımızda durmaktadır ve kentin mekânları üzerinde her geçen gün artan baskısı, uygulama hız, alan ve ölçeklerinin büyüklüğüyle etkin ve etkili bir dönüştürücüdür. Tezin "Günümüz Metropollerini Kavrama ve Tanımlama Sorunu" başlıklı bölümünde tartışılan bütün sorular da bu model bağlamında kurulur. Bireysel çıkarları ön plana alarak ilişkileri gözetken ve

eşitlikçi tasarımlara olanak tanımayan; modern insanın yersizyurtsuzluğunda bireyselliğini inşa edeceği metropolün *üretken mekân*larını dışlayan; ara mekânları, bağıntıları yok sayan; mekân deneyimini ve yerleşme eylemini ‘paketleyip pazarlanacak’ olan gören; kapatan, sınırlar kuran bu yapılanma modeli, açıkça *yaşayan İstanbul* ile (ya da başka bir deyişle, metropol doğası ve metropolün modern insana sunduğu vaatleriyle) çelişmektedir. Modelin anlam üretmedeki etkinliği ve başarısı ise, modern metropolün doğasında bulunan “birey ve birey-üstü bütüncül kuruluşlar” arasındaki mücadele alanını dönüştürür; modernizasyon süreçlerinin birey-üstü, disiplinci mekanizmaları, yeni evrelerinde artık doğrudan bireyin yaşamına içkin hale gelmiştir. *Gösteri*, tüm araçlarıyla söz konusu diyalektik ilişkiyi, yani direniş gösterilecek bir *dışarıyı* ortadan kaldırmaya çalışır.

Bu durumu anlamak için, Deleuze ve Guattari’nin (2005) “pürüzsüz (*smooth*) ve çizgili (*striated*) mekân” arasında yaptıkları ayrım çok ufuk açıcıdır. Doğaları gereği temel olarak birbirlerinden farklı; fakat öte yandan da, her zaman birbirleriyle ilişkili, birbirlerine karışık ya da birbirlerine dönüşür olarak varolan bu iki mekânı açıklamak için, yazarlar çeşitli benzetmeler kullanır. Örneğin *pürüzsüz* mekân bir keçe ise (ilkesel olarak sınırsız, açık, her yöne yayılabilen, altı, üstü ya da merkezi olmayan, sabit ve hareketli elemanlardan değil de sürekli bir çeşitliliğin dağılımından oluşan), *çizgili* mekân dokunmuş bir kumaştır. *Çizgili* mekânda yüzey, içindeki ayrık noktaların belirlenebilmesi, dolayısıyla da hesaplanabilmesine yetecek kadar homojenlik barındırır. Bu mekânda hareket her zaman bir noktadan bir diğer noktaya; yani hesaplanabilir basit bir lokasyondan diğerine geçilir. Öte yandan, *pürüzsüz* mekân aylaklık için alan yaratır; yani, belirli noktalar arasında doğrudan hareket etmek yerine gezinmek ve akıntıya kapılmak için. Burada sadece belli başlı yönlerde ya da geometrik olarak belirlenmiş doğrultulara uygun olarak değil; görüldükleri kadar da duyulan yönlerin çoksesliliği içinde hareket edilir. Açık denizde ya da rüzgârlı bir çölde olduğu gibi gidilecek yön, görüldüğü kadar da dinlenir, hissedilir. Bu şartlarda, yani herkes aslında birer göçebeyken, noktalara ya da nesnelere değil de, özgünlük ve bağıntılara dayanan bir topolojiyle ilişkilidir (Casey, 1997). Yani *pürüzsüz* ve *çizgili* mekânlar öncelikle, nokta ve çizgi ile kurdukları ilişkinin birbirlerinin tersi olmasıyla ayrılırlar (*çizgili* söz konusu olduğunda, çizgi iki nokta arasındadır; *pürüzsüz*de ise nokta iki çizgi arasında). *Çizgili* mekân, kararlaştırılmış duraklara ve belirlenmiş ara/aralıklara tahsis etmek üzere yüzeyini sınırlar, kapatır; *pürüzsüz* mekânda ise kişi kendi geçişleri, kesişmeleri ve bunların zamandaki ritmine uygun olarak, eylemlerinin mekândaki dağılımını kendi kendine belirler (Deleuze ve Guattari, 2005). *Pürüzsüz* mekân öncelikle bedene dayalı ve

çevreye odaklıdır; kişi sürekli olarak kendisi için uygun yönü belirleyerek yolunu bulur. Dolayısıyla, *pürüzsüz* mekânda yerleşmek ancak yolculukla mümkün olabilir; kişi bir yere yerleşmek üzere hareket etmez; harekette yerleşir. Dağılma ve sürekli yolculuk talebiyle *pürüzsüz* mekân bir direniş ve *oluş* alanıdır. Bedenin içinde hareket ettiği açık, *pürüzsüz* mekâna karşıt olarak, hareketi donduran ve lokasyonu bedensizleştiren *çizgili* mekân ise, yerleşmek için yer bırakmamaktadır; fakat öte yandan o da, düzenleyiciliği ve belirleyiciliğiyle *ilerlemenin* alanıdır.

Tüm bunların sonunda Deleuze ve Guattari'nin yorumu şöyledir:

“Bir mekânın *çizgili* ya da *pürüzsüz* olması ya da o hale getirilmesi işlemleriyle ilgili olarak bizim en çok ilgimizi çeken şey geçişler ve kaynaşmalardır: mekân hangi güçlerin etkisiyle *çizgili* hale gelir ve bu çizgileştirilme boyunca nasıl farklı güçler geliştirerek yeni *pürüzsüz* mekânları açığa çıkarır. (...) Öte yandan, elbette ki *pürüzsüz* mekân kendi başına özgürleştirici ya da kurtarıcı olarak görülemez. Ama mücadele onun içinde değişir ya da yön değiştirir; yaşamdaki umutlar, karşılaşılan yeni engeller, keşfedilen yeni adımlar, onun içinde yeniden yapılırlar.” (Deleuze ve Guattari, 2005, s.474-475)

Bizler, yani bugünün metropolünde yaşayanlar, bu durumun farkında olduğumuz ölçüde, kentin yeni olasılıklarının içinde gelişeceği alanlar, bu geçişlerin oluşturacağı sürekli dinamiklerde, üretim ve yaşam pratiklerimizle kurulacaktır.

Bu ortamda *Paket* ve *Gösteri* egemenliğiyle pratik alanı büyük ölçüde kuşatılmış ve metropole bakışının *dışarıdanlığı* uç noktalara taşınmış olan mimarlığın pozisyonu ise özellikle kritiktir. Bilgisini “çizgili mekân”ın inşa edilmesine yönelik kurmuş olan mimarlık artık tüm ilişkileriyle “sosyal mekân”ı ve yaşamın “pürüzsüz mekân”larını kavrayışına açacak araçların ve üretim pratiklerine yönelik alternatifler üretebilecek olan politik duruş ve kuruluşların, yeni eylem ve araştırma alanlarının peşinde olmalıdır.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Metropol dediğimiz özel kentsel oluşumun doğası gereği, ‘metropolde yerleşmek’ demek yani metropol ve insan ilişkisinden söz etmek, tezin ikinci bölümünde de ayrıntılarıyla üzerinde durulduğu gibi, bir sorun alanına girmek demektir. Çünkü modern metropol modernizasyon süreçlerinin ürettiği büyük değişimlerle birlikte, içinde yaşayan insanların yersizyurtsuzluğu üzerine kurulmuştur. Modern öncesi toplumların kentinin yaşam bütünselliği ve yaşamın bütününe kapsayan mekânsal ritüel ve normlarının genel kabulünden farklı olarak metropol yaşamı, hem fiziksel hem de zihinsel olarak bu bütünlüklü dünyanın parçalanması üzerine kurar kendini. Modern dünyanın bu niteliği üzerine çok söz söylenmiştir. “Ev, bir daha geri gelmemek üzere geride kalmıştır” der örneğin Cacciari (1980). Fakat tam da bu bütünlüklü dünyanın, mutlak, sıkı bağların çözülmesi, aynı zamanda metropol yaşamını daha önce hiç olmadığı kadar üretken, yaratıcı ve dinamik kılar. New York’u New York yapan nedir örneğin? Birçok kişisel proje, girişimci, sanatçı, sanat üretimi, toplumsal çıkar çatışması, bilimsel buluş, politik mücadele... hepsi metropolde geçen yaşamın ve kent mekânlarının inşasında farklı ölçeklerde roller oynayarak, metropolün üretken, yaratıcı, gerilimli ve çatışmalı doğasını kurarlar.

Kent ve insanın ilişkisi karmaşık ve farklı düzeylerde gerçekleşen bir ilişkidir. İnsan pozisyon alır; kuracağı çeşitli ilişkiler için stratejiler üretir; aktif bir şekilde çevresine tepki gösterir; yapılar, yerler inşa eder. Kent ile kurduğu ilişkilere dair olanakları mekânsal ve zamansaldır. Bu ilişkiler, insanın kendi olanaklarını tanımlayan eşikler, sınırlar ve içsel arzuları tarafından belirlendiği gibi, aynı zamanda da dışındaki mekânların, olayların ve anların ürettiği politik, sosyal ve kültürel süreçler tarafından da belirlenir ve çok doğrudan bir biçimde insanın varoluşuyla ilgilidir.

Bugün kent ve insan ilişkisi üzerine yapılan yorumlara baktığımızda baskın olan pozisyonun, özellikle küreselleşme, sermayenin ve hareketinin yeni organizasyonları ve çok farklı boyutlara sığrayan iletişim, bilgi işleme ve ulaşım teknolojileri ile birlikte artık “ait olma hissinin” bütünüyle yitirildiği; yersizliğin, yönsüzlüğün hakim olduğu biçimindeki görüşler üzerinden kurulduğunu görüyoruz. Örneğin Auge (1997), günümüz dünyasını ayırıcı karakteri “aşırı bolluk” olan süpermodernite kavramı ile tanımlıyor. “Anlamlı olay bolluğu”, “mekân (uzam) bolluğu” ve “bireyselleşen tepkiler”i bu yeni durumun temel özellikleri olarak sıralıyor ve diyor ki, eğer bir yer,

ilişkiseliliği, tarihselliği ve kimlik ile ilgili olmasıyla tanımlanıyorsa, bunlara sahip olmayan yerlere “yok-yer (*non-place*)” denir. Günümüzün modern yerleri; metro istasyonları, alışveriş merkezleri, otobanlar, bankamatikler gibi özellikle dolaşımın, tüketimin ve iletişimin ürettiği, kendi gerçeklik dünyalarını yaratan mekânlar, “yok-yer”lerdir. Sosyal ilişkilerin en düşük düzeyde yaşandığı bu mekânlarda bireyin kimliği geçersizdir; her birey o mekândaki diğer bireylerden farksız, kalabalığın, yığının bir parçası sayılır sadece.

Giriş bölümünde mekân, beden ve yer kavramları üzerine yapılan açılımlarda ortaya konulduğu üzere, *yerleşmek*, bir eylemdir. Bilinçli bir inşa sürecine, bireysel (ya da kolektif) bir inşa inisiyatifinin kullanılmasına referans verir. İnsan yaşamı mekânlara ve mekânlar arasındaki akışlara yerleşir. Fakat yerleşmek, bir mekânın verili niteliklerine sığınmakla değil, o mekânda kendimizi gerçekleştirdiğimiz bir yer inşa edebilmekle ilgilidir. Bu durumda ya yukarıda sözü edilen görüşler doğruysa; yani, modern toplumların bugün geldiği aşamada artık yer diye bir şey yoksa? Fakat, eğer ‘Yer bitmiş, verili bir şey değildir; hep ‘oluş’ halindedir ve her türlü yaratıcı insan etkinliği için olabilirlik koşullarını / olanaklarını sağlar. Bu anlamda yer, sürekli, sınırlı, otantik bir varoluş değil; farklı kavrayış katmanlarının üzerinde barındıran, her türlü değişim, tasarım ve keşfe açık bir ‘oluş/olay’dır.’ diyorsak böyle bir görüşü benimsemek mümkün değil; çünkü yerler inşa edilir, yıkılır ve her farklı *yerleşme* eylemi ile yeniden inşa edilir.

Dolayısıyla, bugünün yerlerini “yok-yer” olarak nitelendirmek aynı zamanda bireyin inşa olanaklarının sonluluğunu tanımlıyor olduğu için metropolde geçen yaşama bakışımızı yanlış yönlendiriyor ve ne yazık ki böyle bir dünyada eylemde bulunmak için elimizde fazla bir şey bırakmıyor. Üstelik yerin doğası gereği “yersizleşme” ya da “yok-yer” diye bir kavramlaştırma olamaz. Daha doğru bir tanımlama şu olabilir: Evet, bugünün metropol yaşamının temel niteliklerinden biri olmaya çalışan bir “yok-yer”den söz etmek mümkün; ama “yok-yer” metro istasyonları, alışveriş merkezleri, otobanlar, bankamatikler gibi mekânsal durumlarda değil, kurulmakta olan yeni küresel egemenlik biçiminin yaşamlarımız üzerinde kurmaya çalıştığı biyo-iktidarın mekânı olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern metropolün disiplinci, dayatmacı, türdeşleştirici olduğu yönlü eleştirilen mekânsal yapılanmalarından farklı olarak (çünkü onlar, kendi duruşlarının netliğiyle karşı duruş alanını da tarif edebiliyorlardı) bugünün mekân üzerinden iktidar kuran mekanizmaları yaşamımızın her yönünü tamamen kuşatma eğilimindedir; modelin *Paket, Büyük ve Boş, Gösteri* ve *Gösteri’nin dışında kalmak* başlıklarının hep bir noktada birbirlerini üretmeye ya da içermeye başlamalarında görüldüğü gibi. Yani artık bir dışarı yok. Bu durum, her

farklı *yerleşme* eylemi ile yeniden inşa edilecek yerlerin ve metropol çokluğunun potansiyeli olan 'üretken mekân'ın üretimini kritik hale getiriyor. Uç noktada nesneleşmiş, metropol yaşamının olmazsa olmazları ve en önemli potansiyelleri olan 'çatışma'dan, 'sürtünme'den arındırılmış mekânlar, paketlenen deneyimler, mekânsal sınırlar, güvenlik paranoyası, otoyol egemenliği gibi olgular baskın model haline geldikçe bireylerin çevreleri ile kurdukları bağıntılar ve yaratıcı üretkenlikleriyle kendilerini inşa etme inisiyatifleri zayıflatılıyor; 'salt verili olan tarafından biçimlendirilmek' baskın bir tehdit haline geliyor; iktidarın, denetim mekanizmalarının ve pazarın *çizgili* mekânlarından *pürüzsüz* mekânlara geçiş zorlaşıyor ve tüm bunlar, tez bağlamında ortaya konulmaya çalışılan *yerleşme* sorununu üretiyor. Ayrıca burada bireylerin içinde bulundukları dünya ile kurdukları ilişki bağlamında tarif edilen *yerleşme* sorununun, bu çalışmanın kapsamına girmemekle birlikte, farklı açılım ve bağlamların da işin içine katılmasıyla kolektif olarak paylaştığımız bir demokrasi ve hakların paylaşımı sorununa doğru ilerletmek de mümkün görünüyor.

Yer, farklı kavrayış katmanlarını üzerinde barındıran, her türlü değişim, tasarım ve keşfe açık bir 'oluş/olay' ise, bu 'oluş'u, başka bir deyişle *yerleşme* eylemini gerçekleştirebilecek insanlar, *farklılıklara ve karşılaşmalara açık, ilişkiler kurma süreci içinde ve bu süreçle ortaya çıkan, ilişkilerle kurulan insanlar* olacaktır. Verili olan tarafından biçimlendirilmek yerine, verili olanla bir dizi üretici, yaratıcı karşılıklı ilişki içine giren ve içinde bulunduğu çevresini biçimlendirirken her defasında yeniden kendisi de biçimlenen, ilişkileri ile kurulan insan (Tanju, 2008). Bu insanın barınabileceği en olası mekân da –ironik bir biçimde- herhalde ancak metropol olabilir. Fiziksel anlamda karmaşık ve bütünsel planlara olanak tanımayan yapısı, parçalılığı, çok merkezliliği, hızı, yoğunluğu; yaşamsal anlamda da farklı aktörlerin farklı eylemleri ve etkileriyle sürekli değişen yüzleri, farklı varoluşları, yaşam biçimlerini, anlamları içinde barındıran ve hepsinin birbirleriyle olan ilişkilerinde çokluğun üretken mekânlarının kurulduğu modern kozmopolitliğiyle metropol bu insanın potansiyel mekânıdır. Fakat, daha önce de üzerinde durulduğu gibi, bu potansiyel aktüel hale gelebilmek için açıklık rejimlerini talep eder.

Bugün ise metropol mekânlarını inşa eden dinamikler, modelin *Paket* başlığı altında tarif edildiği üzere, kapalılığın mekânlarını üretme eğilimindedir. *Paket*'in çeşitli uygulamalarının birbirlerinden koparılmış fragmanlarının ya da *Büyük*lük arasındaki *Boşluğun* ürettiği varoluşsal kaygı / şüphe ise, bir taraftan güncel metropol için üretilen güvenlik paranoyalarını, diğer taraftan da, genel olarak kentsel olana ve kentselliğe ilişkin yeni bir tür yaygın umutsuzluğu besler. *Gösteri* ise tüm

mekanizmalarıyla, gerek enformasyon ya da propaganda, gerekse reklam ya da doğrudan eğlence tüketimi biçiminde olsun, egemen olan yaşamın mevcut modelini oluşturur ve biçimi ve içeriğiyle, var olan sistemin koşullarının ve amaçlarının tümüyle aynen doğrulanmasına çalışmaktadır. *Gösteri'nin dışında kalanların* varedilmesi ise bu döngü içinde yeni türden mekânsal ve yaşamsal sınırlar üreterek, metropol çokluğunun potansiyeli olan 'üretken mekân'ın, çok kolay yabancı düşmanlığının, kıskançlıkların, vurdumduymazlığın, paniğin, şiddetin mekânına dönüşmesinin yolunu açar. Bu kötü senaryo ya da umutsuz döngü ile mücadele yolları yine bu içe kapanmayı oluşturan sistemin kendi iç dinamiklerini keşfetmek, doğru okumak, bir yandan da doğası gereği ürettiği olanakları ortaya çıkarmak ve farklı yönelmelerini üretebilmekten geçmektedir.

Metropol doğasının ürettiği gerilimler farklı bağlamlarda aynı kavramlar üzerinden tarif edilebilirler: Açıklık / Kapalılık ve Özgürlük / Rahatsızlık. Dünün merkezi kent planlaması anlayışı ya da bugünün salt sermaye egemenliğiyle gelişen kent parçaları; fabrika, okul gibi disiplin mekânları ya da medya tekelleri, alışveriş merkezleri; gettolara dönüşen sosyal konutları ya da güvenli konut siteleri, farklı bağlam, araç ve dinamiklerle üretilen kapalılığın ve rahatsızlığın mekânlarıdır. Metropol doğasını üreten 'çokluk'un potansiyeli olan 'üretken mekân'la ilişki kurmak arzusundaki mimarlığın en önemli araştırma alanı, kentin mekânsal yapılanmalarında 'açıklık rejimleri'nin nasıl kurulabileceği ve bu sürecin (politik, mimarlığın üretim süreçlerine yönelik, mekânsal ve iletişimsel) araçlarının neler olabileceği olmak zorundadır.

KAYNAKLAR

- Açikkol, Ö.**, 2009. Çarpık kentleşme, *İstanbullaşmak* içinde, s.60, Ed. Derviş, P., Tanju, B., Tanyeli, U., Garanti Galerî, İstanbul.
- Adorno, T. W.**, 2007. *Kültür endüstrisi-kültür yönetimi*, (çev. Ülner N., Tüzel M., Gen E.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Angelil, M., Siress, C.**, 2008. City of "and...and...and", *Urban transformation* içinde, s.14-19, Ed. Ruby, A., Ruby, I., Ruby Press, Berlin.
- Appadurai, A.**, 2002. The right to participate in the work of the imagination (interview by A. Mulder), *Transurbanism* içinde, s.33-46, Ed. Brouwer, J., Mulder, A., Martz, L., V2 Publishing/NAI Publishing, Rotterdam.
- Auge, M.**, 1997. *Yer-olmayanlar*, (çev. T. Ilgaz), Kesit Yayıncılık, İstanbul.
- Bacon, M.**, 2001. *Le Corbusier in America*, MIT Press, Cambridge.
- Balanlı, İ.**, 2009. AGFE Başkanı Y. Cabannes ile söyleşi: TOKİ modeli neden çökecek?, *Radikal Gazetesi*, 6 Temmuz 2009.
- Banham, R.**, 2001. *Los Angeles : the architecture of four ecologies (introduction by Anthony Vidler)*, University of California Press, Berkeley.
- Baudelaire, C.**, 2007. *Modern hayatın ressamı*, (çev. Berktaş, A.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Baudrillard, J.** 1998. *Simulakrlar ve simülasyon*, (çev. Adanır, O.), Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.
- Bauman, Z.**, 2006. *Küreselleşme toplumsal sonuçları*, (çev. Yılmaz, A.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bender, T.**, 2002. *The unfinished city, New York and the metropolitan idea*, New York University Press, Washinton Square, New York.
- Benjamin, B.**, 1995. *Pasajlar*, (çev. A. Cemal), YKY, İstanbul.
- Berman, M.**, 1999. *Katı olan herşey buharlaşıyor*, (çev. Altuğ, Ü., Peker, B.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bhabha, H.** 1990. The third space, *Identity: community, culture, difference* içinde, s.207-221, Ed. Rutherford, J., Lawrence and Wishart, London.
- Bilgin, İ.**, 1999. Bedelsiz modernleşme, *Mimarlık*, 1999/Eylül.
- Bilgin, İ.**, 2001. Modern bir yerleş(tir)me biçimi olarak toplu konut, *Domus M*, 2001/Haziran.
- Bilgin, İ., Güvenç, M.**, 2009. İstanbul'un mekânsal DNA'sı, *Urban Age İstanbul Konferansı*, Kasım 2009, İstanbul. Konuşmanın tam metni için bkz. <<http://www.urban-age.net/conferences/istanbul/programme/en/>>, alındığı tarih: 16.12.2009.
- Boeri, S.**, 2000. Notes for a research program, *Mutations* içinde, s.356-377, Ed. Boeri, S., Kwinter, S., Tazi, H., Obrist, H.U., ACTAR, Bordeaux.

- Borden, I., Rendell, J., Kerr, J., Pivaro, A.,** 2001. Things, flows, filters, tactics, *The unknown city* içinde, s.3-25, Ed. Borden, I., Kerr, J., Rendell, J., The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London.
- Cacciari, M.,** 1980. Eupalinos or architecture, *Oppositions*, sayı: 21, s.107.
- Candan, Bartu, A., Kolluoğlu, B.,** 2008. Emerging spaces of neoliberalism: a gated town and a public housing project in İstanbul, *New Perspectives on Turkey*, no: 39, s.5-46.
- Casey, E., S.,** 1997. *The fate of place*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London.
- Castells, M.,** 1989. *The informational city*, Blackwell Publishing, Oxford, Cambridge.
- Chaplin, S., Holding, E.,** 2002. Addressing the post-urban, *The hieroglyphics of space: reading and experiencing modern metropolis* içinde, s.185-200, Ed. Leach N., Routledge, London, New York.
- Cresswell, T.,** 1996. *In place/out of place: geography, ideology and transgression*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Cresswell, T.,** 2004. *Place: a short introduction*, Blackwell Publishing, Oxford.
- Dean, P.,** 2005. The construction of Sydney's global image, *Future city* içinde, s.49-59, Ed. Read, S., Rosemann, J., van Eldijk, J., Spon Press, Oxon, New York.
- Debord, G.,** 1996. *Gösteri toplumu ve yorumlar*, (çev. Ekmekçi, A., Taşkent, O.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Deleuze, G., Foucault, M.,** 1972. Intellectuals & power: a conversation between Michel Foucault and Gilles Deleuze, <<http://libcom.org/library/intellectuals-power-a-conversation-between-michel-foucault-and-gilles-deleuze>>, alındığı tarih: 09.10.2009.
- Deleuze, G., Guattari, F.,** 2005. The smooth and the striated, *A thousand plateaus: capitalism and schizophrenia* içinde, s.474-500, University of Minnesota Press, Minneapolis, London.
- Deleuze, G.,** 2006. Denetim toplumları üzerine ek, *Müzakereler* içinde, s.198-204, (çev. Uysal, İ.), Norgunk Yayınları, İstanbul.
- Featherstone, M.,** 1996. Postmodernism and the aestheticization of everyday life, *Modernity & identity* içinde, s.265-290, Ed. Lash, S., Friedman, J., Blackwell Publishing, Oxford, Cambridge.
- Featherstone, M.,** 2005. *Postmodernizm ve tüketim kültürü*, (çev. Küçük, M.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Florida, R. L.,** 2004. *The rise of the creative class*, Basic Books, New York.
- Flusty, S.,** 1997. Building paranoia, *Architecture of fear* içinde, s.47-59, Ed. Ellin N., Princeton Architectural Press, New York.
- Forty, A.,** 2000. Space, *Words and buildings: a vocabulary of modern architecture* içinde, s.256-275, Thames&Hudson, London.
- Foucault, M.,** 1994. *Kelimeler ve şeyler*, (çev. Kılıçbay, M. A.), İmge Yayınları, Ankara.
- Foucault, M.,** 2002. *Toplumu savunmak gerekir*, (çev. Aktaş, Ş.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- Foucault, M.**, 2003. *Cinselliğin tarihi 1,2,3*, (çev. Tanrıöver, H. U.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Frank, H. ve Hain, S.** (ed.). 2004. *Two German Architectures: 1949-1989 exhibition catalogue*, Institut für Auslandsbeziehungen e.V., Stuttgart.
- Frampton, K.**, 1992. *Modern architecture: a critical history*, Thames & Hudson, London.
- Frampton, K.**, 2001. *Le Corbusier*, Thames & Hudson, London.
- Frisby, D.**, 2001. *Cityscapes of modernity*, Polity Press in association with Blackwell Publishing, Cambridge, Oxford.
- Frisby, D.**, 2003. Georg Simmel – modernitenin ilk sosyoloğu, *Modern kültürde çatışma* içinde, s.7-55, Simmel, G., İletişim Yayınları, İstanbul.
- Garreau, J.**, 1992. *Edge city: life on the new frontier*, Anchor/Doubleday, New York.
- Gausa, M., Guallart V., Müller, W., Soriano, F., Porras F., Morales, J.**, 2003. *The metapolis dictionary of advanced architecture*, Actar, Barcelona.
- Gausa, M.**, 2003. Globalization, *The metapolis dictionary of advanced architecture* içinde, s.264, Ed. Gausa, M., Guallart V., Müller, W., Soriano, F., Porras F., Morales, J., Actar, Barcelona.
- Giddens, A.**, 1998. *Modernliğin sonuçları*, s.14, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Glikson, A.**, 1971. *The ecological basis of planning*, (Ed. Mumford, L.), Martinus Nijhoff, The Hague.
- Goldhagen, W.,S. ve Legault, R.**, 2000. *Anxious modernisms: experimentation in postwar architectural culture*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London.
- Grosz, E.**, 1993. Lived spatiality: spaces of corporeal desire, *Culture lab* içinde, s.179-205, Ed. Boigon, B., Princeton Architectural Press, New York.
- GUST (Ghent Urban Studies Team)**, 1999. From density to dispersal, *The urban condition: space, community and self in the contemporary metropolis* içinde, s.19, 010 Publishers, Rotterdam.
- Hacısalıhoğlu, Y.** 2000. *Küreselleşme mekânsal etkileri ve İstanbul*, Akademik Düzey Yayınları, İstanbul.
- Hardt, M. Ve Negri, A.**, 2003. *İmparatorluk*, (çev. Yılmaz, A.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D.**, 1996. *Justice, nature and the geography of difference*, Blackwell Publishers, Cambridge, Massachusetts.
- Harvey, D.**, 1997. *Postmodernliğin durumu*, (çev. Savran, S.), Metis Yayınları, İstanbul.
- Hayden, D.**, 2004. *A field guide to sprawl (with aerial photographs by J. Wark)*, W.W.Norton & Company, London, New York.
- Heynen, H.**, 1999. *Architecture and modernity: a critique*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Hofstadter, D.**, 2001. *Gödel, Escher, Bach: bir ebedi gökçe belik*, (çev. Akça, E., Koyukan, H.) Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Hubbard, P., Kitchin, R., Valentine, G.**, 2004. *Key thinkers on space and place*, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi.

- Jacobs, J.**, 1984. *The death and life of great American cities: the failure of townplanning*, Penguin, Harmondsworth, Middlesex.
- Jacobs, S.**, 2002. Introduction, *Post ex sub dis: urban fragmentations and constructions* içinde, s.15-48, Ed. Ghent Urban Studies Team (GUST), 010 Publishers, Rotterdam.
- Jameson, F.**, 1991. *Postmodernism or the cultural logic of late capitalism*, Duke University Press, Durham.
- Kabadayı, K.**, 2007. Azman yapılar tekinsiz boşluklar, *İstanbul*, Mayıs 2007, sayı 59, s.70-73, Tarih Vakfı Yayınları.
- Keyder, Ç.**, 1999. Arka plan, *İstanbul küresel ile yerel arasında* içinde, s.9-40, Ed. Keyder, Ç., Metis Yayınları, İstanbul.
- Kıray, M.**, 1998. *Kentleşme yazıları*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Klein, N.**, 1998. Scripted space: the consumer built city, *Consuming Architecture, Architectural Design*, Ed. S. Chaplin, E. Holding, vol: 68, no: 1-2, Ocak-Şubat.
- Koolhaas, R.**, 1998. Generic city, *S,M,L,XL* içinde, s.1239-1275, Koolhaas, R., OMA, Mau, B., (Ed. Sigler, J.), Monacelli Press, New York.
- Koolhaas, R.**, 2000. Pearl River Delta, *Mutations* içinde, s.309-335, Ed. Boeri, S., Kwinter, S., Tazi, H., Obrist, H.U., ACTAR, Bordeaux.
- Koolhaas, R.**, 2001. *Projects for Prada Part 1*, Fondazione Prada Edizioni, Milan.
- Koolhaas, R.**, 2004. Junkspace, *Content: perverted architecture* içinde, s.162-171, Ed. Koolhaas, R., AMOMA, Taschen, Paris.
- Köksal, A.**, 1994. *Zorunlu çoğulluk*, ATT Yayınları, İstanbul.
- Köksal A.**, 2004. Benzeti mekânlarına son bir örnek: Fransız Sokağı, *Arkitera*, 05.08.2004, <<http://www.arkitera.com/k8-benzeti-mekânlarına-son-bir-ornek-fransiz-sokagi.html>>, alındığı tarih: 10.06.2008.
- Kurtuluş, H.**, 2005a. Bir ütopya olarak Bahçeşehir, *İstanbul'da kentsel ayrışma* içinde, s.77-127, Ed. Kurtuluş, H., Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Kurtuluş, H.**, 2005b. İstanbul'da kapalı yerleşmeler: Beykoz Konakları örneği, *İstanbul'da kentsel ayrışma* içinde, s.161-187, Ed. Kurtuluş, H., Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Kuyucu, T.**, 2009. The paradox of Turkey's new low-income housing policy, *Istanbul: Living in Voluntary and Involuntary Exclusion* içinde, Ed. Kormaz, T., Ünlü Yücesoy, E., *International Architecture Biennale Rotterdam 2009* kapsamında yayınlayan Diwan Research Platform.
- Lash, S. ve Lury, C.**, 2007. *Global culture industry*, Polity Press, Cambridge.
- Lefebvre, H.**, 1996. *The production of space*, Blackwell Publishers, Oxford, Massachusetts.
- Liotard, J. F.**, 1994. *Postmodern durum*, (çev. Çiğdem, A.), Vadi Yayınları, Ankara.
- Massey, D., B.**, 1994. *Space, place and gender*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Merleau-Ponty, M.**, 2004. *Maurice Merleau-Ponty: basic writings*, Ed. Baldwin, T., Routledge, London, New York.
- Meriç, O.**, 2009. *Tracing Istanbul*, Ed. Öner, M., Garanti Gallery, İstanbul.

- Mommaas, H.**, 2002. City branding: the necessity for sociocultural goals, *City branding: image building & building images* içinde, s.34-44, Ed. Urban Affairs, Patteeuw, V., NAI Publishing, Rotterdam.
- Mumford, E.**, 2000. *The CIAM discourse on urbanism 1928-1960*, MIT Press, London.
- Öktem, B.**, 2005. Küresel kent söyleminin kentsel mekânı dönüştürmedeki rolü, *İstanbul'da kentsel ayrışma* içinde, s.25-76, Ed. Kurtuluş, H., Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Özkan D.**, 2007. Çarpık kentleşmeden cool İstanbul'a, *İstanbul*, Ocak 2007, Sayı 58, s.52-54, Tarih Vakfı Yayınları.
- Parker, S.**, 2006. *Urban theory and the urban experience*, Routledge, London, New York.
- Pekdemir, N.**, 2007. İstanbul dönüşüyor, Kadir Topbaş ile söyleşi, *İstanbul Şehir Dergisi*, Nisan 2007, sayı 04, s.40-53.
- Peruse, J. F.**, 2006. Aman İstanbul Miami olmasın, *İstanbul*, Ekim 2006, Sayı 57, s.28-32, Tarih Vakfı Yayınları.
- Pine, B. J. Ve Gilmore, J. H.**, 1999. *The experience economy: work is theatre & every business a stage*, Harvard Business Press, Boston.
- Raban, J.**, 1998. *Soft city*, Harvill Press, London.
- Read, S.**, 2005. The form of the future, *Future city* içinde, s.3-17, Ed. Read, S., Rosemann, J., van Eldijk, J., Spon Press, Oxon, New York.
- Relph, E.**, 1976. *Place and placelessness*, Pion, London.
- Rendell, J.**, 2005. Architecture-writing, *Critical architecture, Journal of Architecture* özel sayısı içinde, s.255-64, Ed. Rendell, J., June 2005, v. 10. n. 3.
- Rendell, J.**, 2006. *Art and architecture: a place in-between*, s.18-19, I.B.Tauris, London, New York.
- Ritzer, G.**, 1998. *Toplumun Mc Donaldlaşması*, (çev. Kaya, S. Ş.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Rossi, A.**, 2006. *Şehrin mimarisi*, (çev. Gürbilek, N.), Kanat Kitap, İstanbul.
- Sassen, S.**, 1996. Rebuilding the global city: economy, ethnicity and space, *Representing the City* içinde, s.23-43, Ed. King, A. D., Macmillan, Londra.
- Sassen, S.**, 2001. *The global city*, Princeton University Press, Princeton, Oxford.
- Sassen, S.**, 2003. Global trajectories e-dialogue, *306090 04 - A Journal of Emergent Architecture + Design*, sayı: 3.
- Sassen, S.**, 2007. *A sociology of globalization*, W.W.Norton & Company, London, New York.
- Sennet, R.**, 2009. İstanbul: the hinge city, *Urban Age İstanbul Konferansı*, Kasım 2009, İstanbul. Konuşmanın tam metni için bkz. <<http://www.urban-age.net/conferences/istanbul/programme/en/>>, alındığı tarih: 16.12.2009.
- Short, J. R.**, 2007. *Liquid city*, RFF Press, Washinton DC.
- Sklair, L.**, 2002. *Globalization, capitalism and its alternatives*, Oxford University Press, Oxford, New York.

- Simmel, G.**, 2003. Metropol ve tinsel hayat, *Modern kültürde çatışma* içinde, s.85-103, (çev. Bora, T., Kalaycı, N., Gen, E.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Soja, W., E.**, 1989. *Postmodern geographies: the reassertion of space in critical social theory*, Verso, London.
- Soja, W., E.**, 2000(a). *Postmetropolis: critical studies of cities and regions*, Blackwell Publishers, Massachusetts, London.
- Soja, W., E.**, 2000(b). Thirdspace: expanding the scope of the geographical imagination, *Architecturally speaking* içinde, s.13-30, Ed. Read, A., Routledge, London & New York.
- Sorkin, M.**, 1992. Introduction: variations on a theme park, *Variations on a theme park: the new American city and the end of public space* içinde, s.xi-xv, Ed. Sorkin, M., The Noonday Press, New York.
- Speaks, M.**, 2002. Individualization without identity, *City branding: image building & building images* içinde, s.51-63, ed. Urban Affairs, Patteeuw, V., NAI Publishing, Rotterdam.
- Sudjic, D.**, 1992. *The 100 mile city*, Andre Deutsch, London.
- Sutherland, J.**, 2006. Interview with Saskia Sassen, *The Guardian*, Tuesday July4, <<http://www.guardian.co.uk/world/2006/jul/04/globalisation.comment>> alındığı tarih: 18.10.2009
- Swyngedouw, E., Moulaert, F., Rodriguez, A.**, 2002. Neoliberal urbanization in Europe: large-scale urban development projects and the new urban policy, *Antipode*, sayı:34/3, s.542-575.
- Swyngedouw, E.**, 2005. Exit 'post' – the making of 'glocal' urban modernities, *Future city* içinde, s.125-144, Ed. Read, S., Rosemann, J., van Eldijk, J., Spon Press, Oxon, New York.
- Şahin, K.**, 2009. The heart of Turkish economy, *Mapping Istanbul* içinde, s.78, Ed. Derviş, P., Öner, M., Garanti Galerî Yayınları, İstanbul.
- Şengül, T.**, 2004. Siyaset ve mekânsal ölçek sorunu: yerelci stratejilerin bir eleştirisi, *Küreselleşme: emperyalizm, yerelcilik, işçi sınıfı* içinde, s.115-163, Ed. Tonak, E., A., İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Tafari, M.**, 1976. *Architecture and utopia design and capitalist development*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London.
- Tafari, M., Dal Co, F.**, 1976. *Modern architecture*, Harry N. Abrams Inc. Publishers, New York.
- Tanju, B.**, 1999, *1908-1946 Türkiye mimarlığının kavramsal çerçevesi*, yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ.
- Tanju, B.**, 2007. Açç! Açç! Açç!, *Arredamento Mimarlık*, 2007/02, s.49-51.
- Tanju, B.**, 2008. Mekân-zaman ve mimarlıklar, *Zaman-mekân* içinde, s.168-186, Ed. Şentürer, A., Ural, Ş., Berber, Ö., Uz Sönmez, F., YEM Yayın, İstanbul.
- Tanyeli, U.**, 2004. *İstanbul 1900-2000: konutu ve modernleşmeyi metropolden okumak*, Akın Nalça Kitapları, İstanbul.
- Tanyeli, U.**, 2009. İstanbullaşmak, *İstanbullaşmak* içinde, s.144-146, Ed. Derviş, P., Tanju, B., Tanyeli, U., Garanti Galerî, İstanbul.
- Taylor, P.**, 2009. Küreselleşme, *İstanbullaşmak* içinde, s.183-184, Ed. Derviş, P., Tanju, B., Tanyeli, U., Garanti Galerî, İstanbul.

- Teike, K.**, 2002. *The minimum dwelling*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Tekeli, İ.**, 1994. *The development of the Istanbul metropolitan area*, Kent Basımevi, İstanbul.
- Tekeli, İ.**, 1998. Türkiye’de cumhuriyet döneminde kentsel gelişme ve kent planlaması, *75 yılda değişen kent ve mimarlık* içinde, s.1-25, Ed. Sey, Y., Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ.**, 2010. Sunuş, *Mekânsal ve toplumsal olanın bilgililimi yazıları* içinde, s.9-10, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tomlinson, J.**, 2004. *Küreselleşme ve kültür*, (çev. Eker, A.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Tuan, Yi-Fu**, 1974. *Topophilia: a study of environmental perception, attitudes and values*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.
- Tuan, Yi-Fu**, 1977. *Space and place: the perspective of experience*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Türkün, A., Kurtuluş, H.**, 2005. Giriş, *İstanbul’da kentsel ayrışma* içinde, s.9-24, Ed. Kurtuluş, H., Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Url-1** <<http://ocw.mit.edu/ans7870/11/11.001/f01/lectureimages/4/image27.html>>, alındığı tarih: 18.06.2009.
- Url-2** <<http://commons.wikimedia.org>>, alındığı tarih: 11.06.2009.
- Url-3** <<http://www.panoramio.com/photo/364142>>, alındığı tarih: 02.04.2010.
- Url-4** <http://wowturkey.com/t.php?p=tr210/MeReK_maslakpan.jpg>, alındığı tarih: 21.04.2010.
- Url-5** <<http://www.varyapmeridian.com/>>, alındığı tarih: 16.04.2010.
- Url-6** <<http://www.istinyepark.com/>>, alındığı tarih: 04.05.2010.
- Url-7** <<http://www.forumistanbul.com.tr/>>, alındığı tarih: 04.05.2010.
- Url-8** <<http://www.keteninsaat.com/tr/projects>>, alındığı tarih: 11.05.2010.
- Url-9** <<http://sehirrehberi.ibb.gov.tr/map.aspx>>, alındığı tarih: 21.05.2010.
- Url-10** <<http://haftaninfotograflari.blogspot.com/>>, alındığı tarih: 03.01.2007.
- Url-11** <<http://tr.mavi.com/#/medya/reklamlar>>, alındığı tarih: 18.08.2009.
- Venturi, R., Scott Brown, D., Izenour, S.**, 1977. *Learning from Las Vegas*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Wolf, G.**, 2004. Exploring the unmaterial world, interview with R. Koolhaas, <http://www.wired.com/wired/archive/8.06/koolhaas_pr.html>, alındığı tarih: 03.05.2009.
- Yırtıcı, H.**, 2007. Turizmin nesnesi olan mimarlığın ekonomi politiği, *Mimarlık*, Temmuz-Ağustos, sayı:336, s.33-35.
- Yücel, A.**, 2009. Erotizm, *İstanbul’da yaşamak* içinde, s.81-85, Ed. Derviş, P., Tanju, B., Tanyeli, U., Garanti Galerî, İstanbul.
- Yürekli H., Yürekli F.**, 2004a. Kenti bilmek koşulu, *Mimarlık, bir entelektüel enerji alanı* içinde, s.231-233, Yapı Yayın, İstanbul.
- Yürekli H., Yürekli F.**, 2004b. Kentler ve küreselleşme, *Mimarlık, bir entelektüel enerji alanı* içinde, s.246-251, Yapı Yayın, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad : Özlem Berber
Doğum Yeri ve Tarihi : Eskişehir, 1975
E-Posta : ozlem_berber@yahoo.com
Lisans Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Yüksek Lisans Üniversite : İstanbul Teknik Üniversitesi

Yayın Listesi:

- Berber, Ö.**, 2009. Architecture can serve, Planning is almost unfunctional, *4th Conference of IFoU: The New Urban Question, Urbanism beyond Neo-Liberalism*, 26-28 Kasım 2009, Delft, Hollanda.
- Köknar, S., **Berber, Ö.**, Sönmez, F. U., 2009. Thinking in the Box: The role of thinking in constraints to provoke creative thinking”, *Architectural Education Forum IV: Flexibility in Architectural Education*, 26-29 Mayıs 2009, Kayseri.
- Berber, Ö.**, Köknar, S., 2007. Learning to Navigate Architecture Culture: Designing a First Year Studio, *Designtrain Congress: Trailer 1*, 10-12 Mayıs 2007, Amsterdam, Hollanda.
- Berber, Ö.**, 2007. Şehir ve Mimarlık, Aldo Rossi, *Şehrin Mimarisi*, Kanat Kitap., 2007; yayın tanıtımı, *DOXA*, Norgunk Yay., sayı 4, sayfa:127-129, İstanbul.
- Berber, Ö.**, Aydın, S., 2006. Bir Mimari Tasarım Stüdyosu Deneyimi Üzerine, *DOXA*, Norgunk Yay., sayı 3, sayfa:36-42, İstanbul.
- Berber, Ö.**, 2006. İki Alman Mimarlığı 1949-1989 Sergisi Üzerine, *DOXA*, Norgunk Yay., sayı 2, sayfa: 54-59, İstanbul.
- Berber, Ö.**, Köknar, B., Kahveci, E., Köknar, S., Güngör, İ., 2006. Marmaris Projesi: Kentsel Yaşam Üreticileri ve/veya Dengeleyiciler, *Turizm ve Mimarlık Sempozyumu*, 28-29 Nisan, Antalya.
- Köknar, S., Dündaralp, B., **Berber, Ö.**, 2005-2004. Konuşanmimar yazı dizisi editörlüğü, *Yeni Mimar Gazetesi*, DEPO Yayıncılık, İstanbul.
- Köknar, S., **Berber, Ö.**, 2002. Sürekliliğin Gerek Şartı Değişim ve Mimarlık Kültürü, *Mimarlıkta Kültürel Değişim ve Süreklilik Sempozyumu*, 11-12 Ekim, Bursa.
- Yürekli, F., Yürekli, H., **Berber, Ö.**, 2001. Olimpiyat Yerleşkesi Tartışılmalıdır, *Mimar-İST*, sayı:3, sayfa: 14.